

İSTANBUL NASIL BESLENİR?:

Üretici Pazarları
Odağında
Alternatifler ve
Olanaklar

Temmuz 2020

GREENPEACE

GREENPEACE

**İstanbul Nasıl
Beslenir?:
Üretici Pazarları
Odağında
Alternatifler ve
Olanaklar**

Raporu hazırlayan:
Greenpeace Akdeniz

Yazarlar:
Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi

Daha fazla bilgi için:
bilgi.tr@greenpeace.org

Greenpeace Akdeniz
Teşvikiye Mah.
Şakayık Sok. No:40/7
Nişantaşı/İstanbul
Tel: 0212 292 76 19/20

www.greenpeace.org/turkey

İÇİNDEKİLER

İstanbul Nasıl Beslenir?: Üretici Pazarları Odağında Alternatifler ve Olanaklar	15
1. İstanbul ve Marmara'da Tarımsal Üretim ve Gıdada Kendine Yeterlilik	17
1.1. İstanbul'un Gıda Tüketimi ve Kendine Yeterlilik	17
1.2. İstanbul: Tarım Alanları ve Ürün Yapısı	19
1.3. İstanbul Gıda Tedariği Açısından Marmara Bölgesi	25
2. İstanbul Meyve Sebze Tedarik Sistemi	35
2.1. Gıda Rejiminin Kurumsal Yapısı	35
2.2. Perakende Gıda Tedariği: Süpermarketler, Semt Pazarları ve Organik Pazarlar	37
Süpermarketler	37
Semt Pazarları	38
Organik Semt Pazarları ve Üretici Pazarları	38
2.3. Alternatif Arayışları: %100 Ekolojik Pazarlar, Bostanlar, Bahçeler	39
3. Üreticiden Tüketicieye Modeller: Dünya, Türkiye ve İstanbul	43
3.1. Dünya Örnekleri	43
İngiltere	43
The UK Sustainable Food Cities Network (Birleşik Krallık Sürdürülebilir Gıda Kentler Ağı)	43
Growing Communities (Büyüyen Topluluklar)	44
National Farmers' Retail and Markets Association (Ulusal Çiftçi Perakende Satış ve Pazarları Derneği)	44
Fransa	45
Belçika	46
Brussels Good Food Strategy (Brüksel İyi Gıda Stratejisi)	46
BoerenBxlPaysans	46
Gent en Garde (Gent Savunması)	47
Amerika Birleşik Devletleri	47
New York Pazarları	47
3.2. Türkiye Örnekleri	49
Tekirdağ Süleymanpaşa Kadın Eli Organik Pazarı	49
Bursa Nilüfer Köylü Pazarı	49
İzmir Pagos (Kadifekale) ve Kültürpark Üretici Pazarları	50
Yalova Köylü Pazarı	51
Akdeniz Pazarları (Bodrum, Marmaris)	52
Bodrum Üretici Pazarı:	52
Marmaris Yerel Tohum, Temiz Gıda Üretici Pazarı	52
Mersin Mezitli Kadın Üretici Pazarı ve Gönüllü Serası	53
3.3. İstanbul Örnekleri	53
Şile Yeryüzü Pazarı	53
Ferikey Pazarı	54
Kasımpaşa Kastamonu Pazarı (Tarihi İnebolu Pazarı) ve Balat Kastamonu Pazarı	55
İstanbul'a tarihten bir armağan: Tarihi Bostanlar ve kır kent dayanışması girişimi DÜRTÜK	56
3.4. Mevcut Uygulama Örnekleri Üzerine Değerlendirme	56
4. İstanbul İçin Model Önerileri: Üretici Pazarları, Çarşı-Pazar Turizmi ve Kooperatif Satış Dükkanları	59
Üretici Pazarları	59
Çarşı-Pazar Turizmi	62
Kooperatif Satış Noktaları:	63
5. Sonuç	65
Kaynakça	69

YÖNETİCİ ÖZETİ

İstanbul 15 milyon 67 bin 724 kişinin yaşadığı dev bir metropol ve Avrupa'nın en kalabalık şehri. Bu nüfusa neredeyse nüfusuna yakın sayıda turist ve uluslararası ve geçici koruma altındaki yabancılar da eklendiğinde, Türkiye'nin gıda tüketiminin yaklaşık üçte birini gerçekleştiren İstanbul'un nasıl beslendiği, ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirlik başta olmak üzere çok yönlü olarak tartışılmaya ve araştırılmaya muhtaçtır. Bu rapor, İstanbul'un nasıl beslendiğini, gıda tedarik zincirini incelerken nasıl beslenmesi gerektiği hakkında yapılan tartışmaları ve örnek uygulamaları da aktarmakta, alternatif gıda tedarik sistemleri içinden bu kadar büyük bir metropol için toplumsal ve ekolojik olarak en sürdürülebilir olanlarının altını çizmektedir.

Türkiye'de kırın çözülüşü, tarımdaki yapısal dönüşüm süreci ve tesis edilen gıda rejimi gıda güvencesini aşındırmaktadır. Nüfusun gıdaya fiziksel, ekonomik, sosyal olarak erişimini sağlayan koşullar, üretim, tüketim ve tedarik süreçleri, bunları var eden geleneksel ilişkiler dönüşmektedir. Bunun gıda ve beslenme alanındaki en temel sonuçları, gıdada kendine yeterliliğin kaybedilmesi, kalıcılaşan ithalat rejimi, yapılaşan gıda enflasyonu ve gıda güvenliği ilgili artan kaygılardır.

İstanbul'un gıda sistemi, Türkiye'de gıda sisteminin bu gidişatına dair oldukça endişe verici bir manzara ve tüketim odaklı, bağımlı bir beslenme rejimi sunmaktadır. Öncelikle yakın çevresi olmak üzere, ülkenin dört bir tarafından ve hatta yurtdışından tarım ve gıda ürünlerinin tedariğine dayalı, sayısız üretici ve tüketici arasında çok ürünlü, çok aktörlü dev bir ekonomi oluşturur. Bunun doğal bir sonucu olarak, araçların ve büyük aktörlerin başta fiyat olmak üzere üretime dair tüm faktörleri belirlediği sistem üreticiyi yabancılaştırmakta, tüketiciyi ise tüm üretim sürecinden tamamen izole etmektedir. Gıdayı bir ticari meta haline getiren pazarlama anlayışı, üreticiyi de kamu sağlığına dair ahlaki sorumluluklarını idrak edemez hale getirmiştir.

durumdur. Kârlılık güdüsünün tek motivasyon olduğu pazarlama biçimi sisteminde kamu sağlığı yalnızca hukuki zorunluluklarla sağlanmaktadır.

Ekonomik kriz dinamiklerinin belirginleştiği 2014-2015 sonrası dönemde çözüm doğanın geri dönüşsüz yıkımı pahasına rant üretimi ve tahvilini amaçlayan Kanal İstanbul gibi mega projelerde aranmaktadır. İstanbul'un sahip olduğu ormanlar, fundalıklar, çayır ve meralar, tarım alanları, sulak alanlar ve kıyı kumulları gibi karasal ekosistemler ve bunların oluşturduğu habitat 3. Köprü, İstanbul Havalimanı gibi mega projelerin doğrudan (projelerin inşaat ve işletme aşamasındaki) veya dolaylı (bağlantı yolları, projelerin neden olacağı yeni gelişme alanları ve nüfus artışı) etkileri sonucunda tahrip edilmiş durumdadır. Kanal İstanbul projesi ise kentin ekolojik varlıkları ve tarım alanları açısından yeni ve büyük bir tehdittir. İstanbul Havalimanı'nın ve Kanal İstanbul projelerinin ÇED Raporlarında yer verilen proje alanlarına dair veriler, bu projelerin tam olarak hayata geçirilmesi sonucunda 8409 hektar tarım arazisinin (tüm tarım alanlarının yüzde 9'u), 8569 hektar ormanın (tüm orman arazilerinin yüzde 3,5'i) ve 1328 hektar otlak alanının geri dönüşsüz olarak yok edileceğine işaret etmektedir.

İstanbul'un ve hatta Marmara Bölgesi'nin gıdada kendi kendine yeterli olmasını sağlamak gibi bir siyasi ve yaygın toplumsal gündem bugüne kadar söz konusu olmamış, bu sorun görmezden gelinerek ertelenmiştir. Hatta tam tersine, yanlış tarım politikaları ve yıkıcı projelerle İstanbul'un kendi kendine yeterlilik olasılığı daha da aşındırılmaktadır. Bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde tarım, Marmara Bölgesi için stratejik bir sektör olarak görülmemekte, kentsel "dönüşüm" ve değişim süreci içinde tarım arazileri gitgide konut alanlarına ve sanayi bölgelerine dönüşmekte, yapılmak istenen yeni mega projelerle mevcut tarım alanları da yok edilmektedir.

Ancak bu, ekolojik, ekonomik ve toplumsal olarak sürdürülebilir bir model değildir; hatta aslen “model” değildir. Kendiliğindenliğin yıkıcılığına teslim olmuş halde; adeta görünür gelecekteki yokoluşunu beklemektedir. Bu nedenle, İstanbul için sürdürülebilir bir gıda tedarik sistemi / modeli tartışması bugün artık ertelenemez durumdadır.

Açıktır ki, tarım ve gıda sisteminde bir dönüşüm, ancak gıda demokrasisi ve gıda egemenliğinin gerçekleşmesi yönünde makro bir hedefin konulması küçük ölçekli üreticinin desteklenmesi ve mümkün olduğunca geniş bir bakış açısı ile birçok toplumsal aktörün sürece dahil edilmesi ve ilgili diğer politikaların paralel olarak toplumsal katılımcılık mekanizmaları da dahil edilerek dönüştürülmesiyle mümkün olur.

Sürdürülebilirliği, toplumsal yararı ve doğanın haklarını gözetken kentsel gıda uygulamaları aşamalı olarak ve uzun zamana yayılmış şekilde birçok toplumsal

aktörün çabasıyla projeler, inisiyatifler veya politikalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalar belirli durumlarda yerel yönetimlerin belli bir amaçla uyguladığı politikalar aracılığıyla hayata geçirilirken, bazen küresel dinamiklerin etkisiyle yerel yönetimlerin yerel sivil toplum girişimleriyle yaptıkları işbirliği sonucu küyerel (küresel-yerel) bir politik tavrı ve eylem niteliği taşımaktadır.

Türkiye’deki ve İstanbul’daki örneklerin yanında dünyanın birçok kentinde, yerel yönetimler veya sivil girişimler gıda ve tarımla ilişkili konularla ilgili çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar tek başına küresel ölçekte bir dönüşüm yaratacak güce sahip olmasa da tercih edilen yönde atılmış olumlu adımlar olarak yerel yönetimler, kolektif inisiyatifler ve sivil toplum örgütlerinin işbirliğini güçlendirerek, demokratik gıda modelleri ortaya çıkarabilir. Zira, örneklerden de görüldüğü üzere, gıda egemenliğinin kentsel politikalar yoluyla sağlanması kentsel gıda politikaları ve gıda

stratejilerini farklı sektörleri ve politika alanlarının kapsayacak biçimde genişletmekle mümkün olacaktır.

Gıdanın üreticisiyle tüketicisini bir araya getiren modellerin en temel etkisi gıda rejiminin demokratikleşmesidir. Küresel gıda rejiminin ve gıda tedarik zincirlerinin en dezavantajlı hale getirdiği zincirin ilk ve son halkalarını birleştirmek gıda güvenliği, gıda güvencesi ve egemenliği açısından önemli kazanımlar elde edilmesine imkan vermektedir. Üreticiden tüketiciye doğrudan pazarlama yöntemlerinin yaygınlaşmasının üreticiye, tüketiciye ve genel olarak toplumsal kalkınmaya olumlu etkileri olacağı aşîkardır. Bu yöntemlerin, özellikle küçük ve orta ölçekli üreticilerin ürünlerini pazarlamaları için en kârlı alternatif olduğu örneklerle açık olarak görölmektedir. Bunun ötesinde bu yöntemlerle daha iyi gelir elde edilmesinin tarımsal ekonomiyi canlandıran etkisi olacağı da açıktır. Tüketici açısından en önemli etkisi yerel gıda güvencesi ve güvenliği sağlanması olacaktır. Tüketicinin gıdaların üretim koşullarına dair bilgiye doğrudan erişebildiği bu temas toplumsal ilişkilerin yatay ve demokratik dönüşümüne de katkı sağlar. Üretici ve tüketicinin *karşı karşıya değil, yan yana ve bir araya* geldiği anlar yeni toplumsal ilişkiler yoğurarak kolektiflik anlayışını geliştirir. Ortak akıl ve ortak çıkarların farkındalığını sağlar. Yerel gıda sistemlerinin üretilmesi gıda tedarığının karbon salımını da azaltarak olumsuz çevresel etkileri en aza indirecektir. Üretici pazarları gibi üretici-tüketici arasındaki doğrudan pazarlama yöntemleri şehirlerin tüm gıda ihtiyaçlarını karşılayamasa da, yerel talebin bir bölümünü karşılayan ve kırsal yerel kalkınmayı destekleyen önemli bir alternatif olacaktır.

Üretici pazarlarının tüm gıda sistemi için kadının rolüne, konumuna ve istihdamına katkısı özel bir vurguyu gerektirmektedir. Toptancı hali içindeki komisyoncu ve tüccarlar ve semt pazarlarının pazarcı esnafının oluşturduğu hakim ilişkiler erkek egemen toplumsal yapı içinde şekillenmiş durumdadır. Bu çalışma boyunca Türkiye'nin farklı kentlerinde gıda tedarığının farklı aşamalarında konumlanmış çeşitli aktörlerle yapılan görüşmeler, saha çalışması sırasında yapılan gözlemler

göstermektedir ki, Türkiye'de erkek egemen bir gıda rejimi hakimdir. Üretici pazarlarının yaygınlaşmasıyla tüm gıda sisteminde kadınlarının rolünü ve konumunun güçleneceği, üretici pazarlarından başlayarak gıda tedarığının diğer uğraklarını da eşitlikçi ve özgürlükçü bir yönde dönüştüreceği açıkça görölmektedir.

İstanbul'un ihtiyacı olan tüm gıdanın kent içinden sağlanması mevcut koşullarda gerçekçi olmayabilir. Ancak, daha adil ve güvenilir bir gıda tedarik sistemi için kendine yeterlilik bir ilke olarak belirlenerek, kentin bu yönde kapasitesinin artırılması için adımlar atılabilir. Bu doğrultuda atılacak ilk adım ekolojik varlıkların ve mevcut tarım alanlarının korunması olmalı. Mevcut tarım alanlarında ekolojik üretime geçilmesi için üreticilerin desteklenmesi, kent tarımı için uygun alanlar belirlenerek bu alanlarda tarımsal üretime yönelik eğitim ve uygulama çalışmalarının yapılması ve üreticilerin ürünlerini kendilerinin pazarlayabilmelerine olanak verecek, pazar alanları ve satış noktaları kurulması kentin kendine yeterlilik kapasitesini destekleyerek kent ölçeğinde gıda güvencesini arttıracak adımlar olacaktır.

Organik ürün pazarının genişlemesi ve sayıları her geçen gün artan tüketim kooperatifleri, İstanbullu tüketicilerin sağlıklı, besleyici ve ekolojik olarak üretilmiş ürünlere artan ilgisini göstermektedir. Gıda güvenliğine yönelik artan kaygılar, tüketici güvenliğini artıracak kamusal ve yerel politikaların eksikliğinde tüketicileri doğrudan üreticilerle bağlantı kurarak bir güven ilişkisi kurma arayışını itmekte. Bu da her geçen gün tüketici kooperatifleri, inisiyatifleri, alışveriş grupları, topluluk destekli tarım (TDT) grupları, katılımcı onay sistemleri gibi alternatifleri gibi yurttaş girişimlerinin yaygınlaşmasını sağlamakta, iklim değişikliği ile ilgili farkındalığın artması tüketicilerin gıda ürünlerini daha yakın mesafelerden tedarik etme niyetini arttırmaktadır.

Bölgedeki üreticiler kısa tedarik zincirine dayalı, güvenilir, sürdürülebilir, adil gıda üretiminin gelişmesi için hayata geçirilecek çabalara hem ihtiyaç duymakta hem de bu doğrultuda yürütülecek çabalara katılmaya istekli görölmektedir. İstanbul'da üretici pazarları ya da kooperatif satış mağazaları gibi alternatif

uygulamaların hayata geçirilmesinin, yalnızca İstanbul gıda tedarik sistemi bakımından değil başta Marmara Bölgesi olmak üzere tüm Türkiye’de etkili olabilecek bir değişim yaratmaya da imkân tanıyacağı söylenebilir.

Tüm bu olumlu etkilere ve kolektif iradeye rağmen geliştirilen modellerin sürdürülebilir uygulamasına dair çeşitli sorunlar ve tikanıklıklarla karşılaşılması beklenebilir. Mevcut gıda tedarik sistemindeki yerleşik aktörlerin çıkarlarına ters düşecek değişikliklerin yapılması farklı direnç mekanizmaları tetikleyecektir. Gıda piyasasının rekabet yapısı üreticileri diğer araçlarla karşı karşıya getirecektir. Öne sürülen alternatiflerin hemen tamamında belediyelerin çeşitli destek sistemleri geliştirmeleri de önerilmektedir. Yukarıda sözü edilen aracı aktörlerin ve onların temsil edildiği örgütlerin bu desteklerin piyasa rekabetine uygun olmadığı gerekçesiyle muhalefet edecekleri beklenebilir. Oysa piyasa rekabeti, gıda tedarik rejiminin sürdürülebilirliği sorunu karşısında çok temelsiz bir argümandır. Ancak elbette gıda sisteminin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek açısından uygulanabilir, spesifik, yapısal değişikliklere yapılan vurgu kadar, mümkün olduğunca kısa vadeli hedefler belirlemek de gerekmektedir.

Bu rapor kapsamında, tarım ve gıda alanında gıda egemenliğinin tesisi için öne çıkarılabilecek ve üzerinde daha fazla tartışma yürütülmesi gereken uygulamalardan bazıları şu şekilde saptanmıştır:

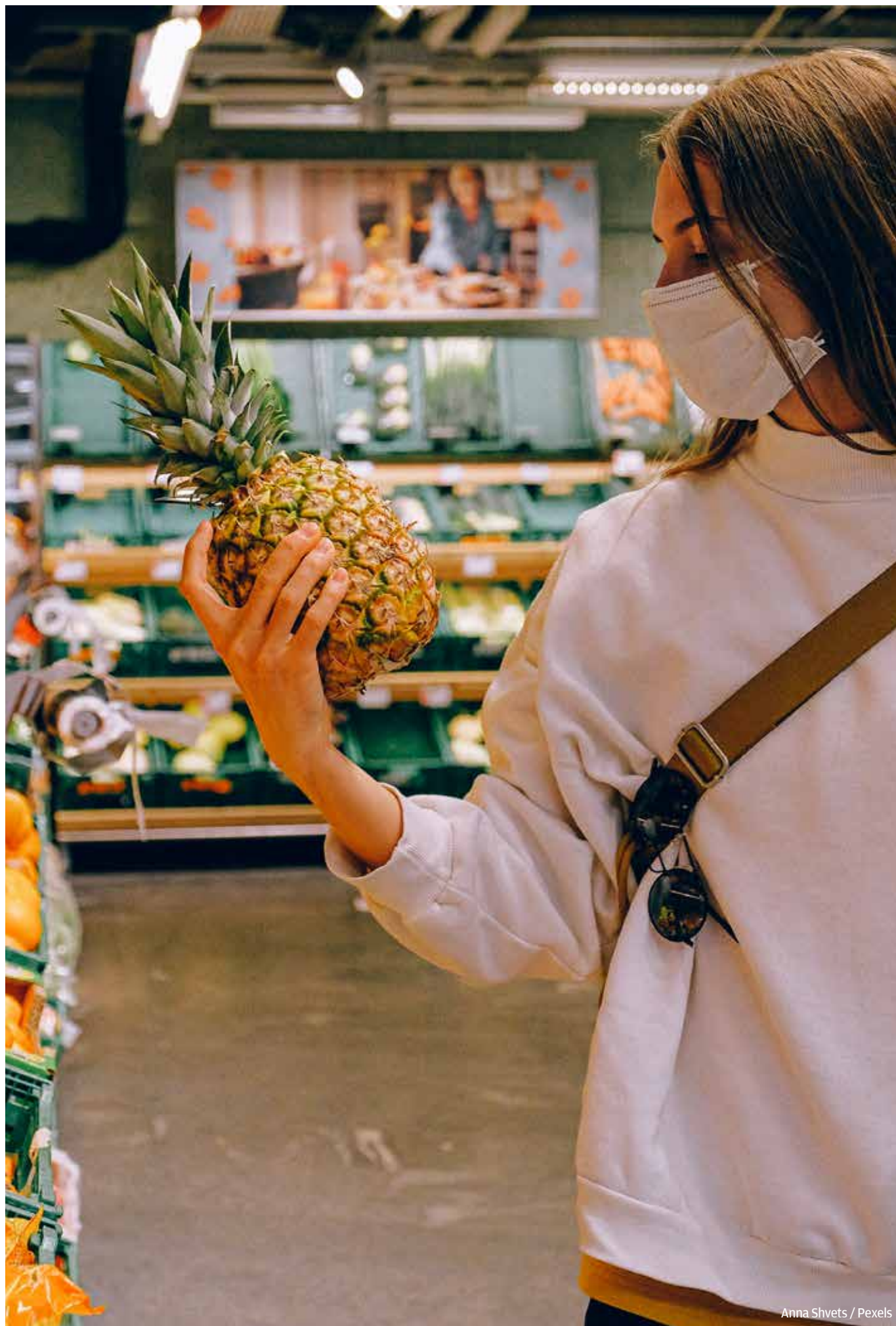
- Kamu satın alma uygulamalarını ekolojik üreticileri destekleyecek modellerle genişletmek;
- Kenti çevreleyen tarihi bostanların kaliteli gıda üretim merkezi olmasını ve yeni istihdam alanları yaratmasını sağlamak, yeniden bostan olarak kullanıma açmak;
- Kent çeperinde belediyeye ait arazilerin çiftçi olmaya karar vermiş topraksız gençlere tahsis ederek, onlara istihdam olanağı yaratmak;
- Yeni çiftçilere / çiftçi adaylarına ekolojik tarım prensipleri yönünde toprakta eğitim vermek,
- Yerel ve çiftçi tohumlarının toprakta korunması, çoğaltılması ve İstanbul çevresi ve

çeperindeki çiftçilere ekim için verilmesi;

- Kentin içi, çeperi ve çevresini önceleyen ekolojik üretim prensiplerini benimsemiş çiftçi pazarları oluşturmak;
- Çocukların gıda ve tarım yoluyla eğitilmesi yönünde politikalar geliştirmek; bu yönde çalışma yürüten sivil inisiyatifleri desteklemek;
- Üreticiler ve tüketiciler arasında, aracısız ve şeffaf bir ilişkiyi amaçlayan kooperatifleri, veya alışveriş grupları gibi inisiyatifleri desteklemek,
- İstanbul çevresi ve çeperinde üretilen ekolojik gıda ürünlerini İstanbul’daki yiyecek-içecek sektöründe tanınması ve kullanılması yönünde desteklemek;
- Yerelde ekolojik yöntemlerle üretilmiş ürünlere dikkat çekmek ve bu ürünleri tanıtmak üzere festivaller düzenlemek, düzenlenmesine önayak olmak ve duyurmak;
- Sivil toplum, akademi, yerel yönetim, çiftçi ve tüketici örgütlerinden oluşan kentin gıda politikası ve yönelimini planlayan “Gıda Konseyi” oluşturmak;
- İstanbul çevresi ve çeperinden İstanbul kent merkezine gelen ekolojik üretilmiş ürünlerin kentteki farklı satış noktalarına ulaşmasından önce toplanması ve uygun koşullarda saklanabilmesi için bir soğuk hava deposu kurulmasının belediyece desteklenmesi raporun önerileri arasında yer almaktadır.

Ancak bütün bunların nasıl yapılacağı da ekolojik sürdürülebilirlik açısından, en az ne yapıldığı kadar önemli olacaktır. Zira, modelin sürdürülebilir olması için, sahiplenilebilir, gerçek ihtiyaçları karşılayabilir, katılımcı ve demokratik, küçük üreticiler başta olmak üzere, üretici ve tüketicilerin örgütlenme kapasitesine dayanan ve onu geliştiren, finansmanı için kamu kaynaklarını seferber eden bir modelin hayata geçirilmesi gerekir. Yurttaşların katılımını sağlayan demokratik, yatay ve siyasi iradenin değişimi sonrasında da işleyişini devam ettirecek mekanizmaların kurulması ve bu mekanizmaların şeffaf, ölçülebilir, denetlemeye açık biçimde şekillendirilmesi sağlanmalıdır. ■

İstanbul Nasıl Beslenir?: Üretici Pazarları Odağında Alternatifler ve Olanaklar

Avrupa'nın en kalabalık kenti ve dünyanın en büyük beşinci metropolü olan İstanbul, 16 milyona yaklaşan nüfusuyla Türkiye'nin yüzde 18,4'üne ev sahipliği yapmakta (TÜİK, 2019a). Bu büyüklüğü ile Türkiye'nin gıda tüketiminin yaklaşık üçte birini gerçekleştiren İstanbul'un nasıl beslendiği, ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirlik başta olmak üzere çok yönlü olarak tartışılmaya ve araştırılmaya muhtaç. Bu rapor, gıda egemenliğini merkeze alarak, tüketicinin olduğu kadar üreticinin de yararına olacak, tedarik zincirini kısaltarak gıda kaybının en aza indirildiği, biyoçeşitliliği destekleyen, doğal varlıkların sürdürülebilir biçimde kullanıldığı¹, dayanıklı ve güvenilir bir gıda sisteminin olanağını İstanbul bağlamında tartışmakta. Piyasa mekanizmaları ve kârlılık güdüsü yerine, demokratik yerel pratikler ve doğayla uyum içinde üretimi ve bu sürece tüketicinin de dahilini ön plana çıkaran agro-ekolojik gıda ve tarım sistemleri prensipleri bu tartışmanın çerçevesini oluşturuyor.² Bu çerçeve içinden geliştirilen alternatif pratikler üretici pazarları odağında inceleniyor.

Bu geniş kapsam içinde rapor, üreticilerle tüketicilerin doğrudan buluşmasını sağlayabilecek üretici pazarları ve kooperatif satış mağazaları gibi pazarlama alternatiflerini ele almakta. Bu alternatiflerin bir yandan neoliberal tarım politikaları nedeniyle üretimi bırakma raddesine gelmiş olan ekolojik, organik, iyi tarım veya konvansiyonel yöntemlerle üretim yapan küçük üreticilerin, diğer yandan sürdürülebilir, doğayla dost, güvenilir ve adil gıdaya erişim olanakları giderek kısıtlanan tüketicilerin refahını artırabileceği düşünülmekte. Bu kapsamda, İstanbul'un çevre ve

çeperinde bulunan tarım alanları ile tarıma uygun olup tarım-dışı amaçlarla kullanılan alanların ekolojik tarımsal üretim için kullanılması ve bu ürünlerin kısa tedarik zinciriyle İstanbul pazarlarına ulaşması daha demokratik bir gıda rejiminin tesisi için anlamlı ve gerçekçi bir hedef olarak görünüyor. Bu hedefin gerçekleşmesinde önemli roller üstlenebilecek üretici pazarları ve kooperatif satış mağazaları gibi alternatifler, aynı zamanda hâkim gıda rejiminin eşitsiz yapısı içinde üreticilerin ve tüketicilerin ekonomik, ekolojik, toplumsal ve kültürel olarak güçlenmesine de imkân tanıyacak. Bu rapor bu tip modellerin gelişmesine katkı yapmayı amaçlıyor.

Bu amaçla hazırlanan rapor dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, İstanbul'un gıdada kendine yeterlilik kapasitesi tartışmaya açılıyor. Bu kapsamda, İstanbul ve Marmara Bölgesi'nde tarım sektörü, tarım arazileri ve tarımsal üretim kapasitesi verilerle ortaya konuyor. İkinci bölümde, İstanbul'un mevcut tedarik sistemi ve mevcut sistem içinde yerel toplumsal aktörlerin ve yerel yönetimlerin girişimleriyle şekillenen alternatif arayışları inceleniyor. Üçüncü bölümde, üreticinin doğrudan ve mevsiminde tüketiciye ürünlerini ulaştırabilmesine imkân veren dünyadan, Türkiye'den ve İstanbul'dan uygulamalar seriliyor. Bu deneyimlerin değerlendirilmesinin ardından İstanbul'da uygulanabilecek üreticiden tüketiciye doğrudan pazarlama alternatifleri bir arada ele alınıyor. Raporun son bölümünde ise, üretici pazarlarının gıda rejimi içindeki aktörler üzerine etkileriyle birlikte, üretici pazarları modelinin uygulama aşamasında karşılaşılabileceği tikanıklıklar ve çözüm yolları değerlendiriliyor. ■

¹ Burada ne ekosistemin, ne de üreticinin veya tüketicinin zarar gördüğü üretim biçimleri, yani ekolojik tarım ilkeleri, kastediliyor. Bu ilkelerin daha detaylı değerlendirmesi için bkz.: <https://www.greenpeace.org/turkey/raporlar/ekolojik-tarim-raporu/>

² Bu rapor, Greenpeace Akdeniz tarafından üretici pazarları ve kısa tedarik zincirlerine ilişkin geliştirilmesi amaçlanan kampanyalarda kullanılmak üzere Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi tarafından hazırlanan "Türkiye'nin Gıda ve Tarım Sistemi, İstanbul'un Gıda Tedarik Zinciri: Eğilimler, Sorunlar, Olanaklar" başlıklı raporun devamı niteliğindedir. Bu raporun genel çerçevesini oluşturan bir önceki rapor için bkz.: <https://www.greenpeace.org/turkey/raporlar/turkiyenin-gida-ve-tarim-sistemi/>

İstanbul ve Marmara'da Tarımsal Üretim ve Gıdada Kendine Yeterlilik

İstanbul, 1919 yılında 1 milyon 129 binlik nüfusuyla Avrupa'nın en büyük 10. kenti. Kentiyken, bundan bir asır sonra, yani günümüzde 15 milyon 67 bin 724 kişinin yaşadığı dev bir metropol ve Avrupa'nın en kalabalık şehri. İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün tuttuğu istatistiklere göre 2018 yılında İstanbul, nüfusuna yakın sayıda yabancı turist ağırladı. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 2019 yılı başı itibarıyla İstanbul'da uluslararası ve geçici koruma statüsü altındaki yabancıların sayısı 550 binin üstünde.³

İstanbul'un ev sahipliği yaptığı ve misafir ettiği bu nüfusun beslenme ihtiyacını karşılayacak gıda toplamının kentin tarım ve gıda üretim kapasitesinin çok üstünde olduğu bir gerçek. Bu tabloya İstanbul'da gıda imalatı veya ihracatı yapan firmaların ihtiyaç duyduğu tarım ve gıda ürünleri akışı da dahil edildiğinde, İstanbul'un gıda talebinin büyüklüğünü tahayyül etmek güçleşiyor. İstanbul'a gıda perspektifinden bakıldığında, öncelikle yakın çevresi olmak üzere, ülkenin dört bir tarafından ve hatta yurtdışından tarım ve gıda ürünlerinin taşındığı, işlendiği, tüketildiği ve dağıtıldığı bir metropol karşımıza çıkıyor. İstanbul gıda tedariki, başlı başına sayısız üretici ve tüketici arasında çok ürünlü, çok aktörlü dev bir ekonomi.

Bu bölümde, İstanbul'un gıda tedarikinin nicel analizi yapılıyor. İlk olarak, İstanbul'un belirli gıda ürünlerini ne kadar tükettiği hesaplanarak, İstanbul'un ve Marmara Bölgesi'nin bu ürünlerdeki üretim kapasitesinin

İstanbul'un beslenmesindeki payı ortaya konuyor. İstanbul'un gıdada kendine yeterlilik kapasitesi ele alındıktan sonra İstanbul ve Marmara'da tarımsal üretimin durumu inceleniyor. Tarım sektörünün ekonomi içindeki payı, tarımsal arazilerin zaman içindeki değişimi ve tarımsal üretim verileri İstanbul gıda tedariki odağında ortaya konuyor. Bu değerlendirme, İstanbul için daha sürdürülebilir ve yerel bir gıda tedarik sisteminin öneminin anlaşılması ve böylesi bir dönüşüm için mevcut durumdaki imkan ve kısıtlılıkların tartışılması için bir giriş mahiyetinde.

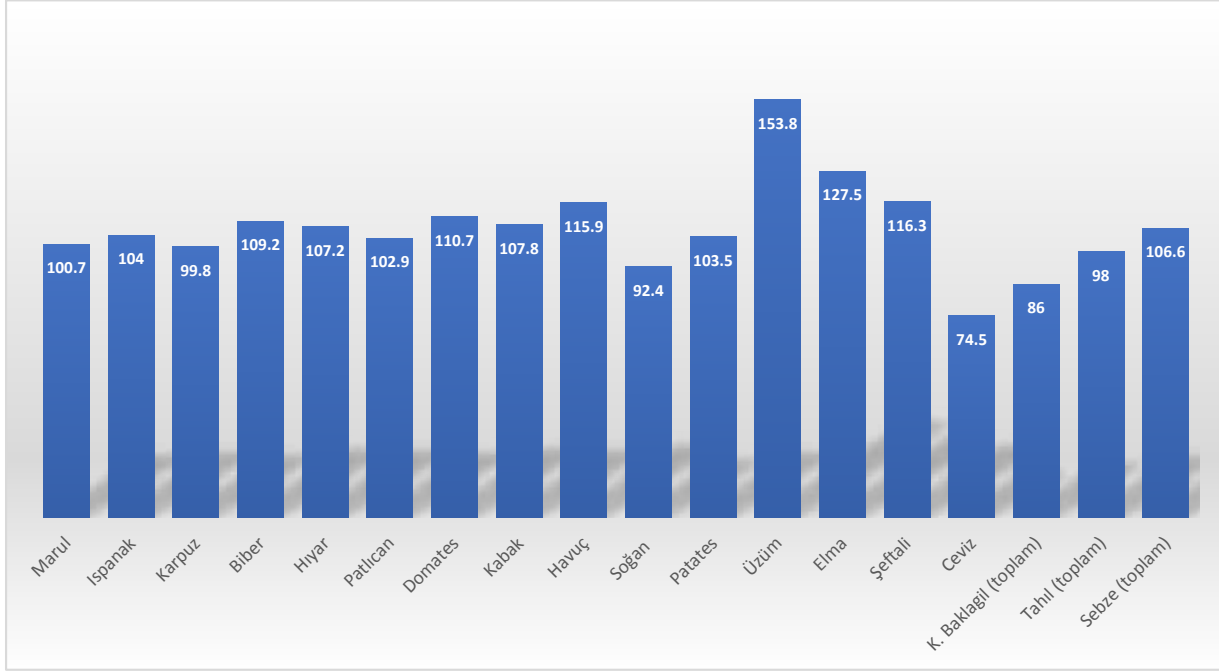
1.1. İstanbul'un Gıda Tüketimi ve Kendine Yeterlilik

Bu bölümde İstanbul'un yaş sebze ve meyve açısından gıda tüketimi ve kendine yeterlilik kapasitesi inceleniyor. İstanbul bir sene boyunca ne kadar meyve ve sebze tüketiyor? Bunun ne kadarını kendi üretiminden karşılayabiliyor? İstanbul'a il dışından ne kadar ürün giriyor? Marmara'nın üretim kapasitesi İstanbul ve Marmara'nın tüketim ihtiyacının ne kadarını karşılayabiliyor?

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ülkelerin gıda ürünlerindeki arz kapasitelerini ve tüketime konu olacak ürün miktarlarını ve bunlara bağlı olarak bir ülkenin gıda güvencesi açısından durumunu ortaya koymak amacıyla Bitkisel Ürün Denge Tabloları analizine başvuruyor.⁴ TÜİK de bu istatistiki yöntemi Türkiye çapında temel gıda ürünlerinde "yeterlilik de-

³ Avrupa Mültecisi ve Sürgün Konseyi'nin 10 Ocak 2019 tarihli Türkiye'de il bazında uluslararası koruma ve geçici koruma statüsündeki kişi sayıları için Bkz. <https://www.asylumineurope.org/reports/country/turkey/statistics>

⁴ "Ürün denge tabloları, tarımsal ürünlerin arz kaynaklarını ve kullanım şekillerini belirli bir referans dönem boyunca karşılaştırarak ayrıntılarıyla ortaya koyan tablolardır. Söz konusu tablolar tarımsal ürün piyasalarının yönetiminde karar alıcılar için sektörün yapısı ve piyasaların gelişimi hakkında analiz aracı olma işlevi görmektedir." (TÜİK, Bitkisel Ürün Denge Tabloları, Metaveri)

Şekil 1: Türkiye’de Başlıca Tarım Ürünlerinde Kendine Yeterlilik Dereceleri *Kaynak: TÜİK, 2019b.*

receleri”ni hesaplamak ve kişi başı tüketim verilerini tahmin etmek için kullanıyor. Bu tablolar hazırlanırken ele alınan tarımsal ürün için yıllık toplam üretim, ticaret, stok, atık değerleri hesaba katılarak o ürünün referans dönem içinde toplam arzı ve toplam kullanımı saptanıyor. Bir ürün için toplam arz ve toplam kullanımın eşit olduğu varsayımı ile dengeleyici değişken olarak toplam tüketim hesaplanıyor. Toplam tüketim de ülke nüfusuna bölünerek kişi başı tüketim değerleri bulunmuş oluyor. Kişi başı tüketimin dışında, her bir ürün için arzın kullanıma oranına bakılarak o ürünün ülke çapında “yeterlilik derecesi” hesaplanıyor. Şekil 1’de belirli tarım ve gıda ürünleri için yurtiçi üretiminin toplam ihtiyacını karşılama dereceleri gösteriliyor. 100 değeri toplam üretimin toplam kullanımın tamamını karşıladığı anlamına geliyor. Yeterlilik derecesinin 100’ün üstünde olması, üretimin toplam kullanımın üstünde olduğunu, 100’ün altında olması ise üretimin toplam kullanımı karşılayamadığını gösteriyor. 2018 verilerine

göre Türkiye’nin genel olarak meyve sebzelerde kendine yeterlilik dereceleri 100’ün üzerindeyken, tahıllar (98) ve kuru baklagillerde (86) toplam üretimin toplam kullanımı karşılamadığı gözüküyor.

İstanbul’da başlıca yaş sebze ve meyve ürünlerinde kendine yeterlilik derecesi incelemek adına TÜİK’in hazırladığı bitkisel üretim denge tablolarından 18 ürün seçildi. Bu 18 ürünün 2018 yılında İstanbul ve Marmara’da ne kadar tüketildiğini hesaplamak için denge tablolarında verilen kişi başı tüketim verileri (2013-2018 yılları ortalaması) İstanbul ve Marmara Bölgesi 2018 yılı nüfusu ile çarpıldı.⁵ Bu hesaplama sonucunda örneğin, İstanbul’da doğrudan tüketim ve diğer endüstriyel kullanımlar için 2018 yılında tüketilen toplam domatesin yaklaşık 1,8 milyon ton, kuru soğanın 313 bin ton, elmanın ise 364 bin ton olduğu hesaplandı (Bkz. Tablo 1).

⁵ Bu hesaplama yöntemi, kişi başı tüketim miktarının Türkiye’de bölgelere göre değişmediğini varsaymış oluyor. Başta gelir düzeyi olmak üzere, gıda tüketimini etkileyen değişkenler düşünüldüğünde, İstanbul’da kişi başı gıda tüketiminin Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu tahmin edilebilir. Dolayısıyla tabloda bu yöntemle hesaplanan toplam tüketim miktarlarının eksik tahmin edildiğini akılda tutmak gerekir.

Seçilen ürünlerin İstanbul ve Marmara Bölgesi 2018 yılı üretim miktarları için TÜİK'in "Bitkisel Üretim İstatistikleri"nden yararlanıldı. Böylelikle, hem iller düzeyinde hem İstanbul (TR1), Batı Marmara (TR2) ve Doğu Marmara (TR4) olmak üzere alt bölgeler düzeyinde ve nihayetinde Marmara Bölgesi toplamı olmak üzere farklı kümelenme seviyelerinde üretim miktarları hesaplandı. Ayrıca bu ürünlerin Türkiye'de toplam ne kadar üretildiği de tabloya yansıtılarak İstanbul ve Marmara'nın bu ürünlerin toplam üretimindeki payları gösterilmiş oldu.

Tablo 1, üretim ve tüketim verilerin bir arada ele alarak, İstanbul ve Marmara düzeyinde üretimin tüketimi karşılama oranlarını göstermekte ve İstanbul bazında bu ürünler açısından yeterlilik derecelerini ortaya koymakta. İstanbul beklenildiği gibi hiçbir üründe tüketim ihtiyacını kendi üretimi ile karşılayamıyor. 153 bin ton ile Türkiye'de üretilen buğdayın binde 9,3'ünü üreten İstanbul kendi buğday tüketiminin ancak yüzde 5,3'ünü karşılayabiliyor. Başlıca yaş sebze ve meyvelerde bu oran genellikle yüzde 1'in altında. Marmara üretimi ve tüketimi hesaba dahil edildiğinde, ancak mısır, şeftali ve fındıkta İstanbul dışında Marmara'daki diğer illerdeki yerel tüketimden artı kalan ürün fazlası İstanbul'un açığını kapatabiliyor. Marul ve ıspanak gibi ürünlerde bu fazla ancak İstanbul'daki açığın yaklaşık yüzde 30'unu karşılayabiliyor. Yani bu gibi ürünlerde İstanbul ihtiyacını diğer bölgelerden ürün tedarik ederek karşılayabiliyor. Marmara açısından kendine yeterlilik İstanbul kadar vahim olmamakla birlikte bazı temel ürünlerde diğer bölgelere bağımlılık durumu söz konusu. İklim özellikleri sebebiyle Marmara'da üretiminin olmadığı turuncgiller açısından bu bağımlılık hali beklenebilir. Kuru baklagillerde, hıyar, havuç, patates gibi ürünlerde Marmara üretimi bölgenin ihtiyacını karşılayamıyor. Tabloda yer verilen sebzelerin birçoğunda iller düzeyinde yeterlilik dereceleri değişmekle birlikte, Marmara bölgesi toplam sebze üretimi ve tüketimi olarak değerlendirildiğinde bölgenin, ihtiyacının yarısından biraz fazlasını kendi sınırları içindeki üretimle karşılayabildiği anlaşıyor.

İstanbul'a gelen meyve sebze dolu tırlar, Bayrampaşa'da, İstanbul otogarının yanında en az onun kadar

büyük bir Bayrampaşa sebze ve meyve hali, semt pazarlarında satılan ürünlerin etiketlerinde yazan farklı şehirler... İstanbul gıdanın taşındığı ve tüketildiği bir merkez. Bu durum tarihsel olarak da çok farklı değildi; kentin ihtiyacı olan gıdanın önemli bir bölümü her daim dışarıdan temin edilmek zorundaydı. Ancak İstanbul çapında kent içi bostanlar ve çeperdeki tarım arazilerinde hatırı sayılır bir üretim gerçekleştirilmekteydi. Bugün bu üretim kapasitesinin yanlış tarım politikaları ve kentsel gelişim stratejileri sonucunda neredeyse sıfırlandığı bir durumla karşı karşıyayız. Uygulanan ithalat politikaları sonucunda belirli ürünlerde makro ölçekte dışa bağımlılık yapılaşmış durumda. Bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde tarım, Marmara Bölgesi için stratejik bir sektör olarak görülmemekte. İstanbul'da kentsel gelişim süreci içinde tarım arazileri gitgide konut alanlarına ve sanayi bölgelerine dönüşmüş durumda, kentin içinde kalan az sayıda bostanda ise üreticiler üretimi sürdürmekte zorlanıyorlar. Yapılmak istenen yeni mega projelerle mevcut tarım alanları da yok ediliyor.

Kısacası, İstanbul gıdada kendine yeterlilik açısından oldukça olumsuz bir tablo çiziyor. Bu durum yalnızca mevcut üretim değerleri bakımından değil üretim kapasitesi ve potansiyeli bakımından da geçerli görünüyor. Öyle ki, Aslan ve Demir'e göre (2016), İstanbul yıllık bitkisel gıda tüketiminin sadece yüzde 19'unu üretecek kapasiteye sahip. Ve maalesef, bu kapasite arttırmak yerine yanlış tarım politikaları ve yıkıcı projelerle daha da aşındırılıyor. İstanbul'un gıda tedariki açısından çevresindeki illere ve diğer bölgelere bağımlı olması, yalnızca İstanbul'un değil, diğer bölgelerin gıda tedarik sistemlerini ve buna bağlı olarak tüm ekolojisi ve ekonomiyi etkilemekte. Bu açıdan, İstanbul gıda tedarikini mümkün olduğunca kent ölçeğinde ve kent çeperinden kısa tedarik sistemiyle sağlayacak bir dönüşüm, İstanbul açısından daha sürdürülebilir bir gıda rejimi anlamına gelecek ve sadece İstanbul ölçeğinde değil; yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde etkileri olacaktır.

1.2. İstanbul: Tarım Alanları ve Ürün Yapısı

İstanbul ekonomisinin hizmetler sektörünün ön planda

Ürün	Türkiye Kişi Başına Tüketim (2014-2019 Ortalama kg/yıl)	2019 yılı İstanbul Tüketim (ton)	2019 yılı Marmara Tüketim (ton)	2019 yılı Türkiye Tüketim (ton)	2019 yılı İstanbul Üretim (ton)	2019 yılı Marmara Üretim (ton)	2019 yılı Türkiye Üretim (ton)	İstanbul Üretiminin Tüketimine Oranı	Marmara Üretiminin İstanbul Tüketimine Oranı	İstanbul Tüketiminin Türkiye Toplam Üretimine Oranı	Marmara'da Üretilen İstanbul'a Yeter mi?*
Kuru Baklagil (Toplam)	14,5	225.029	395.069	1.205.747	65	26.047	1.2017.700	0,03%	11,57%	18,5%	0,0%
Marul	5,1	79.459	139.500	425.754	1.371	86.056	499.766	1,73%	108,30%	15,9%	32,7%
İspanak	2,3	35.694	62.666	191.256	342	40.607	229.793	0,96%	113,76%	15,5%	38,2%
Karpuz	43,4	672.915	1.181.394	3.605.601	22.780	570.171	3.870.515	3,39%	84,73%	17,4%	9,2%
Kavun	19,4	300.453	527.486	1.609.881	11.369	232.064	1.777.059	3,78%	77,24%	16,9%	0,0%
Biber	24,7	383.636	673.525	2.055.592	1.622	561.495	2.508.544	0,42%	146,36%	15,3%	70,8%
Hıyar	18,6	289.279	507.869	1.550.009	2.920	144.597	1.916.645	1,01%	49,99%	15,1%	0,0%
Patlıcan	9,1	140.915	247.395	755.047	903	99.640	822.659	0,64%	70,71%	17,1%	0,0%
Domates	116,2	1.803.960	3.167.095	9.665.937	19.041	2.892.001	12.841.990	1,06%	160,31%	14,0%	84,8%
Kabak (Sakız)	3,8	59.284	104.080	317.652	641	44.873	447.830	1,08%	75,69%	13,2%	0,0%
Havuç	5,6	86.908	152.579	465.668	-	4.218	663.882	0,00%	4,85%	13,1%	0,0%
Sarımsak, Kuru	0,9	14.588	25.611	78.166	23	8.090	103.096	0,16%	55,46%	14,2%	0,0%
Soğan, Kuru	21,2	329.319	578.164	1.764.549	573	269.912	2.200.000	0,17%	81,96%	15,0%	6,4%
Patates	49,2	763.548	1.340.512	4.091.226	141	256.935	4.979.824	0,02%	33,65%	15,3%	0,0%
Üzüm	27,7	429.884	754.719	2.303.393	486	216.526	4.100.000	0,11%	50,37%	10,5%	0,0%
Turuncgiller (Toplam)	29,7	461.543	810.301	2.473.030	-	8.855	4.301.415	0,00%	1,92%	10,7%	0,0%
Elma	24,1	374.321	657.178	2.005.699	1.716	278.541	3.618.752	0,46%	74,41%	10,3%	0,0%
Armut	4,9	76.355	134.051	409.123	526	260.527	530.723	0,69%	341,21%	14,4%	265,6%
Kayısı	2,0	31.349	55.037	167.973	50	7.226	846.606	0,16%	23,05%	3,7%	0,0%
Kiraz	5,3	81.942	143.860	439.058	219	136.541	664.224	0,27%	166,63%	12,3%	91,1%
Şeftali	6,9	107.704	189.088	577.096	60	355.581	830.577	0,06%	330,15%	13,0%	254,6%
Erik	2,3	35.694	62.666	191.256	427	73.481	317.946	1,20%	205,86%	11,2%	130,3%
Çilek	4,1	63.319	111.164	339.272	5	883.443	486.705	0,01%	131,78%	13,0%	56,2%
Nar	3,3	51.524	90.457	276.075	29	5.403	559.171	0,06%	10,49%	9,2%	0,0%
Badem	1,2	18.934	33.240	101.449	23	16.451	150.000	0,12%	86,89%	12,6%	11,3%
Fındık	1,3	20.485	35.965	109.765	4.942	208.329	776.046	24,12%	1016,96%	2,6%	941,4%
Ceviz	3,0	47.179	82.828	252.791	313	41.172	225.000	0,66%	87,27%	21,0%	11,7%

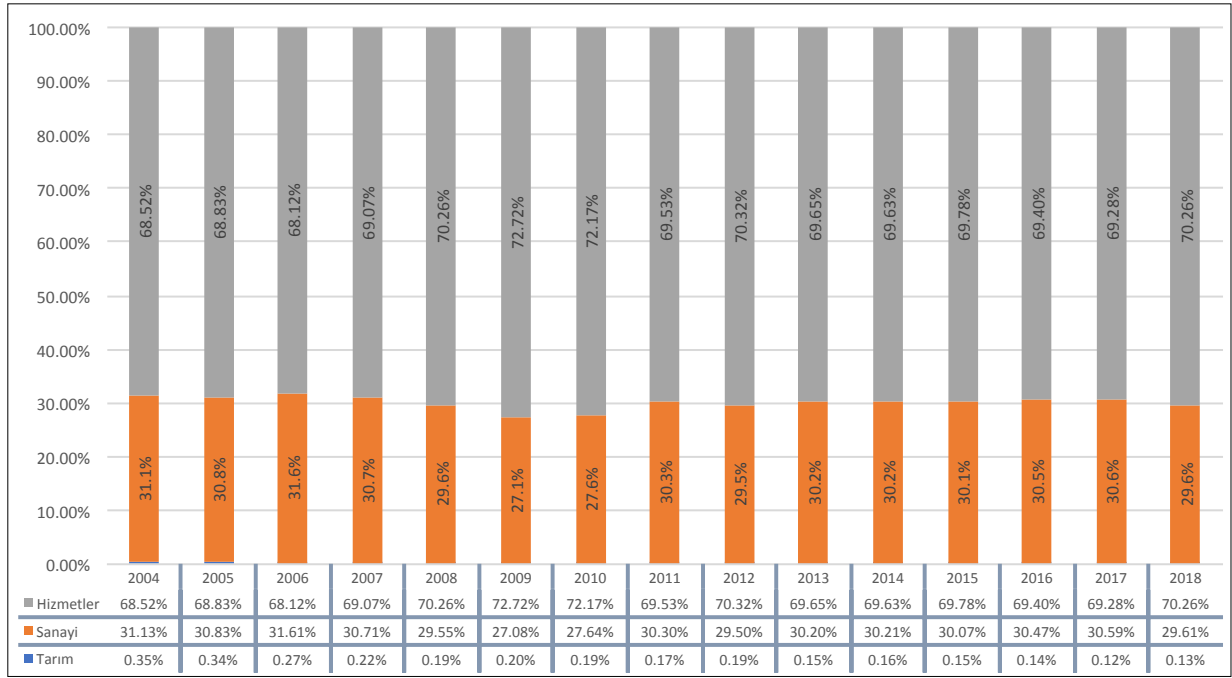
* Bu oran, İstanbul hariç Marmara Bölgesi üretim fazlasının İstanbul tüketim açığının ne kadarını karşılayabileceğini gösterir.

Tablodaki 0 değeri İstanbul hariç Marmara Bölgesi'nin öz tüketim fazlasının olmadığını gösterir. Kaynak: TÜİK 2019a, 2019b, 2019c.

Tablo 1: Belirli Tarım ve Gıda Ürünlerinde İstanbul ve Marmara Üretim ve Tüketim Değerleri Kaynak: TÜİK, 2019b, 2019c.

olduğu sektörel yapısı dikkat çekicidir. 1980'lere kadar bir sanayi şehri olarak anılan İstanbul, takip eden yıllarda dünyadaki diğer metropollerin dönüşümü ile paralellikler gösteren bir patika izledi: fasonlaşma eğilimi gösteren sanayi, kentin çeperine ve çevresine doğru yayıldı. Temel ekonomik faaliyet Asya ülkeleri ile girilen rekabetin de etkisiyle imalat sanayiinden, hizmetler

sektörüne doğru kayarken İstanbul kentsel rant üzerine kurulu politikalarla birlikte köklü bir kentsel dönüşüme sahne oldu. Sanayi sektörü gelirlerinin kent ekonomisi içindeki payı 2008'den bu yana Türkiye ortalamasının altında seyrediyor, 2018 itibarıyla bu oran ilk defa yüzde 30'un altına indi. İstanbul rant üzerinden birikimin sürdürüldüğü inşaat odaklı bir kent haline gelirken, yapı

Şekil 2: İstanbul Ekonomisinde Sektörel Payların Değişimi (2004-2018) Kaynak: TÜİK, 2019d.

çevre mega altyapı projeleri, kentsel dönüşüm projeleri, gökdelenler, oteller ve alışveriş merkezleriyle doldu. Ekonomik kriz dinamiklerinin belirginleştiği 2014-2015 sonrası dönemde çözüm doğanın geri dönüşsüz yıkımı pahasına rant üretimi ve tahvilini amaçlayan Kanal İstanbul gibi mega projelerde aranıyor.

İstanbul'un ekonomik yapısını Türkiye genelinden ayıran bir diğer temel özellik, tarım sektörünün cılızlığı (Bkz. Şekil 2). 2018 yılında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) içinde İstanbul'un payı yüzde 31 ve bunun yüzde 70,2'sini hizmetler sektörü, yüzde 29,6'sını ise sanayi sektörü oluşturuyor. Tarımın ilin Gayrisafi Katma Değerine (GSKD) katkısı ise yalnızca binde 1,3 düzeyinde. Üstelik, kent ekonomisi içinde tarımsal üretim değeri reel anlamda da daralmakta. 2004-2017 yılları arasında İstanbul ekonomisi -Türkiye ekonomisine paralel olarak- yılda ortalama yüzde 5 büyürken, aynı yıllarda kentteki tarımsal üretimin reel değeri ortalama yüzde 1,7 düştü (TÜİK, 2019d).

2018 verilerine göre, Türkiye'de toplam istihdam içinde tarımda çalışanların oranı yüzde 18,4 iken, İstanbul iş-

gücü piyasasında bu oran yüzde 1,2 düzeyinde (TÜİK, 2019b). 2018'de İstanbul'da istihdam edilen 5 milyon 900 bin kişi içinde tarım sektöründe çalışanların sayısı yalnızca 70 bindir. Benzer bir oranı Çiftçi Kayıt Sistemi verilerinde de görmek mümkün. Türkiye'de 2017 yılında Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) kayıtlı 2,1 milyon üreticinin yalnızca 4158'i İstanbul'da yaşamakta. Buna paralel olarak, 2016 yılında ÇKS'ye kayıtlı toplam arazi büyüklüğünün ise ancak binde 1,3'ü İstanbul iline kayıtlı görünüyor (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2017). Tablo 2'den de izlenebileceği üzere, tarımın toplam hasıla ve toplam istihdam içindeki payları tarımsal üretimin İstanbul ekonomisi ve İstanbul halkının gelir kaynağı açısından ne derece marjinal bir faaliyet olduğunu ortaya koymakta.

İstanbul'un sanayileşme ve sanayisizleşme süreçleri önce kentsel yayılma ile İstanbul içindeki tarım alanlarının, sonra da sanayi ve kentsel kullanımlar ile İstanbul'un çeperinde ve çevresindeki tarım alanlarının kaybedilmesine yol açmış görünmekte (Bkz. Tablo 3). Tarım politikalarının üreticiyi desteklemekte yetersiz

Sektörlerin Gayri Safi Katma Değer ve İstihdam içinde Payları (2018)	Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	İstanbul	Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul	Türkiye
GSKD Payları	0,13%	6,50%	29,61%	32,91%	70,26%	60,59%
İstihdam içindeki payları	1,20%	18,40%	32,20%	26,70%	66,60%	54,90%

Tablo 2: Türkiye’de ve İstanbul’da GSKD (2017) ve İstihdamın (2018) Sektörel Payları *Kaynak: TÜİK, 2019d, 2019e.*

kalması, Türkiye genelinde olduğu gibi İstanbul’da da üreticilerin tarım arazilerini satarak tarımsal üretimden çekilmesine neden olmakta. Bu süreç tarımsal alanların değişimini gösteren verilerde gözlemlenebilir: 1996-2018 arasında İstanbul’daki işlenebilir tarım arazileri yaklaşık 47 bin hektar (yüzde 39), Marmara Bölgesi genelinde ise 623 bin hektar (yüzde 17) azalmıştır (TÜİK, 2019f).

İstanbul’da tarım alanları gibi çayır ve mera alanları da yerini inşaat sektörüne bırakmakta. 1998 yılında Mera Yönetmeliğinde yapılan değişiklik ile mera tahsisli alanların tahsis amaçlarının değiştirilmesi mümkün hale getirildi. Bu değişiklik ile mera alanları imara açılmış oldu. Sadece 2014-2019 yılları arasında mera alanları yüzde 21,7 azalarak, 6 bin 408 hektardan 5 bin 14 hektara geriledi (Yıldırım, 2019).

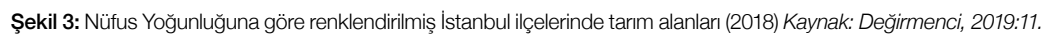
İstanbul’un sahip olduğu ormanlar, fundalıklar, çayır ve meralar, tarım alanları, sulak alanlar ve kıyı kumulları gibi karasal ekosistemler ve bunların oluşturduğu

habitat 3. Köprü, İstanbul Havalimanı gibi mega projelerin doğrudan (projelerin inşaat ve işletme aşamasındaki) veya dolaylı (bağlantı yolları, projelerin neden olacağı yeni gelişme alanları ve nüfus artışı) etkileri sonucunda tahrip edildi. Kanal İstanbul projesi ise kentin ekolojik varlıkları ve tarım alanları açısından yeni ve büyük bir tehdit. İstanbul Havalimanı’nın ve Kanal İstanbul’un projelerinin ÇED Raporlarında yer verilen proje alanlarına dair veriler, bu projelerin tam olarak hayata geçirilmesi sonucunda 8409 hektar tarım arazisinin, 8569 hektar ormanın ve 1328 hektar otlak alanının geri dönüşümsüz olarak yok edileceğine işaret ediyor (Kantarıcı, 2019).

2018 yılı verilerine göre, İstanbul’da işlenen tarım arazileri Türkiye’deki toplam tarım alanlarının ancak binde 3’üne, İstanbul yüzölçümünün ise yüzde 13,2’sine karşılık gelmekte. Şekil 3’de görüldüğü gibi, bu arazilerin önemli bir kısmı İstanbul’un çeperindeki ilçelerde yoğunlaşıyor. Trakya tarafında Silivri, Çatalca, Arnavutköy ve Büyükçekmece ilçeleri İstanbul’un tarım

İstanbul-Marmara ve Türkiye’de Kullanımına Göre Tarım Alanları (1996 ve 2018) (Hektar)	İstanbul		Batı Marmara		Doğu Marmara		Türkiye	
	1996	2018	1996	2018	1996	2018	1996	2018
<i>Tarla Bitkileri</i>	104.145	66.618	1.635.103	1.405.594	1.427.359	1.022.551	24.773.276	18.934.270
<i>Sebze Arazileri</i>	11.333	2.937	82.674	56.778	105.537	71.917	894.256	783.632
<i>Meyve Arazileri</i>	3.897	2.727	137.822	170.785	249.318	284.145	2.528.927	3.456.910
<i>Toplam</i>	119.375	72.333	1.855.599	1.633.470	1.782.214	1.380.462	28.196.459	23.179.986

Tablo 3: İstanbul, Marmara ve Türkiye’de Tarım Alanlarının Dağılımı ve Değişimi *Kaynak: TÜİK, 2019f.*

Tablo 4: İstanbul Tarım Alanlarının Ürün Cinsine Göre Dağılımı ve Üretim Miktarları *Kaynak: TÜİK, 2019f, 2019g.*

tarla bitkileri ve sebze üretimine ayrılan alanların azaldığı görülmüyor. Tarla bitkilerinde, daralan üretim alanına bağlı olarak, üretim miktarı da yüzde 10 düşmüş durumda. Sebze üretimi yapılan alanlar azalmış olmasına rağmen üretim miktarında kısmi bir artış kaydedilmiş.⁶ Meyve üretiminde ise durum tam tersi; üretim alanları artarken, üretim miktarı aynı dönemde gerilemiş.

23

Ürünler	2004	2018
Tarla Bitkileri		
Buğday	192.849	153.027
Ayçiçek	29.215	42.820
Mısır (yem)	47.903	38.511
Arpa	37.285	25.225
Yeşil Ot (Fiğ, Yulaf..)	351	19.694
Kanola	23	16.199
Yonca	351	2.222
Yulaf	23.147	1.691
Mısır	1.889	63
Baklagiller	498	56
Sebzeler		
Karpuz	17.850	26.592
Domates*	24.376	16.952
Kavun	3.915	11.338
Lahana	7.413	3.816
Hıyar*	10.171	2.784
Fasulye Taze	4.160	1.830
Bezelye Taze	2.218	1.573
Bal Kabağı	2.955	1.460
Biber	2.285	1.223
Marul	3.360	1.143
Patlıcan	3.597	909
Meyveler		
Fındık	1.035	2.622
Elmalar	2.488	1.941
Armut	1.367	536
Üzümler	219	489
Erik	946	439
Ceviz	337	415
Ayva	939	364
Kiraz	449	233
İncir	112	129
Dut	217	122

Tablo 5: İstanbul'un Başlıca Ürünlerde Tarımsal Üretim Miktarları (2004, 2018, TON) *Kaynak: TÜİK, 2019g⁷*.

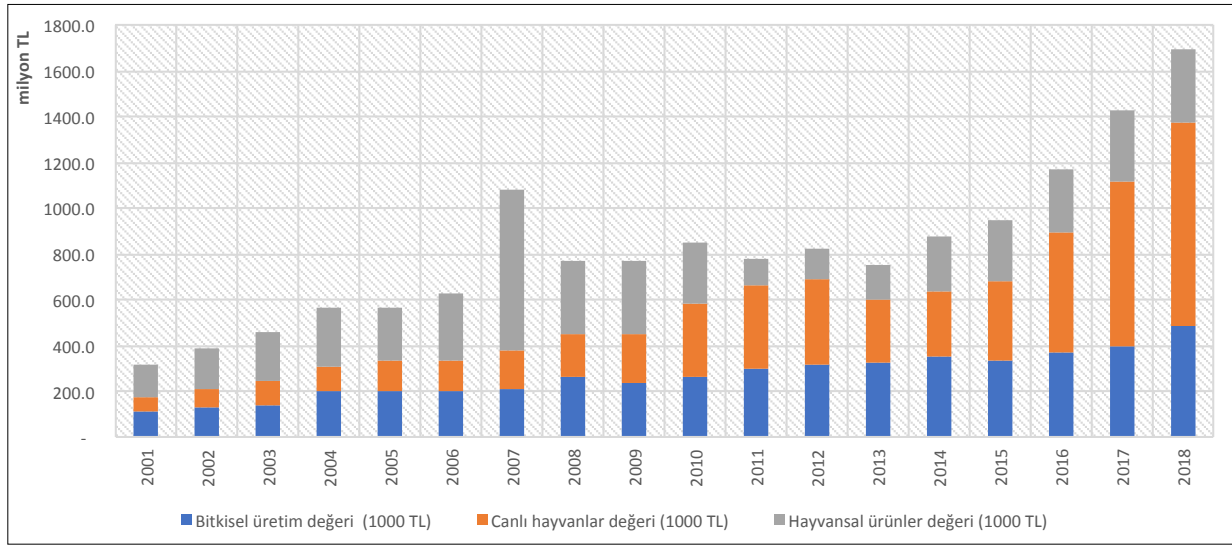
Tablo 5'te İstanbul'da 2004 ve 2018 yılları için ürün gruplarına göre tarımsal üretim miktarları görülüyor. Bu süreçte istatistiklere yansıyan tarla bitkileri üretimindeki düşüş; buğday, arpa, yulaf gibi tahılların üretim

miktarlarındaki azalışla açıklanabilir. Ayçiçek ve kanola gibi yağlık bitkilerin ve fiğ, yulaf, yonca gibi yem bitkilerinin üretimindeki artış, son yıllarda tahıl üretiminden bu ürünlere doğru bir kayışın olduğunu gösteriyor. İstanbul'un meyve üretiminin ilk sırasında fındık geliyor. Fındık üretimi Karadeniz'e kıyısı olan Şile ve Beykoz ilçelerinde yaklaşık 20 bin dönümlük alanda yapılmakta. Temel mutfak sebzelerinden domates ve hıyarın üretim miktarı hem açık bahçelerde hem de örtü altı üretimi olarak artış gösteriyor. Ancak, bu iki ürün ve kavun, karpuz dışındaki tüm sebzelerin üretim miktarlarındaki azalma dikkat çekici.

2018 yılında, Beykoz, Silivri ve Büyükçekmece ilçelerinde yoğunlaşan organik çiftliklerde toplam 16 çiftçi 52,6 hektarlık alanda (organik doğadan toplama ile birlikte 76,7 hektar alanda) toplam 606 ton organik üretim yapmış. Organik tarım uygulamaları artan talebe bağlı olarak son yıllarda yaygınlaşsa da, üretim miktarları kentin ihtiyacı için yeterli olmaktan çok uzak. Diğer büyük illerle karşılaştırma yapmak gerekirse, toplam organik üretim miktarı İzmir'de 62.560 ton, Ankara'da ise 17.132 tondur. En fazla organik üretimin yapıldığı şehir olan Aydın'da ise bu rakam 297.378 ton (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

Tablo 6'da görülebileceği gibi, İstanbul'da hayvan varlığı ve hayvansal üretim değerleri son yıllarda yükselmekte. Mera alanlarında yaşanan gerilemeye rağmen, hayvancılık desteklemelerinin de etkisiyle kapalı sistemle üretim yapan hayvancılık işletmelerinin sayısı artmakta. Özellikle, İstanbul'daki manda sayısının Türkiye'deki toplam manda varlığının yüzde 22'sine ulaşmış olması dikkat çekici. Küçükbaş hayvancılıkta ise yerli ırk koyunların ve keçi sayısının son 15 yıl içinde önemli ölçüde arttığı görülmekte. Ayrıca, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Tarım ve Orman İl Müdürlüğü ortaklığıyla uygulamaya geçirilen "arıcılığın geliştirilmesi ve desteklenmesi" gibi projeler ve İSMEK Hayat Boyu Öğrenme Merkezi tarafından verilen arıcılık kursları ile son yıllarda İstanbul'da arıcılığın hızla gelişme gösterdiği söylenebilir.

7 * Domates ve hıyarda 2004 yılına ait veriler olmadığı için 2005 yılının üretim verileri dikkate alınmıştır.

Şekil 4: İstanbul'da Tarımsal Üretim Değeri (1995-2018) Kaynak: TÜİK, 2019g.

İstanbul Büyük ve Küçükbaş Hayvan, Kümese Hayvanları Sayıları ve Süt, Yumurta ve Bal Üretimi (2004, 2018)		Hayvan Sayısı (adet)		Süt (ton), Bal (ton), Yumurta (bin adet)	
Cinsi		2004	2018	2004	2018
Sığır	Saf Kültür Irkı	10.315	38.523	19.599	66.516
	Kültür Melezi	45.119	44.312	57.267	45.563
	Yerli Irk	4.100	3.699	2.045	1.478
	Toplam	59.534	86.534	78.911	113.557
Manda		5.728	15.058	3.129	7.554
Koyun	Merinos	2.050	4.655	50	119
	Yerli Irk	49.347	112.888	1.850	4.863
	Toplam	51.397	117.543	1.900	4.982
Keçi	Kıl Keçisi	6.733	18.891	298	925
Tavuk	Yumurtacı	624.598	1.087.165	129.379	172.149
	Etlik	414.500	665.760		
	Toplam	1.039.098	1.752.925		
Arı Kovanı	Eski Tip Kovan	1.230	351		
	Yeni Tip Kovan	28.964	74.905		
	Toplam	30.194	75.256	516	746

Tablo 6: İstanbul'da Büyük ve Küçükbaş Hayvan, Kümese Hayvanı Sayıları ve Süt, Bal, Yumurta Üretimi
Kaynak: TÜİK, 2019g, 2019h.

İstanbul'un ihtiyacı olan tüm gıdanın kent içinden sağlanması mevcut koşullarda gerçekçi olmayabilir. Ancak, daha adil ve güvenilir bir gıda tedarik sistemi için kendine yeterlilik bir ilke olarak belirlenerek, kentin bu yönde kapasitesinin artırılması için adımlar atılabilir. Bu doğrultuda atılacak ilk adım ekolojik varlıkların ve mevcut tarım alanlarının korunması olmalı. Mevcut tarım alanlarında ekolojik üretime geçilmesi için üreticilerin desteklenmesi, kent tarımı için uygun alanlar belirlenerek bu alanlarda tarımsal üretime yönelik eğitim ve uygulama çalışmalarının yapılması ve üreticilerin ürünlerini kendilerinin pazarlayabilmelerine olanak verecek, pazar alanları ve satış noktaları kurulması kentin kendine yeterlilik kapasitesini destekleyerek kent ölçeğinde gıda güvencesini arttıracak adımlar olacaktır.

1.3. İstanbul Gıda Tedariği Açısından Marmara Bölgesi

Marmara Bölgesi 97 bin kilometrekarelik yüzölçümüyle Türkiye'nin yüzde 12,4'lik alanını kaplamakta. İllerin, ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik kriterlerine dayanılarak yapılan İstatistiki Bölge Birimleri Sı-

nıflandırması'na (İBBS) göre Marmara Bölgesi, Düzey 1'de İstanbul (TR1), Batı Marmara (TR2) ve Doğu Marmara (TR4) olmak üzere 3 bölgeden oluşmakta. Bölgenin Düzey 1 ve Düzey 2 alt bölgeleri ile bu alt bölgeleri oluşturan iller Tablo 7'den takip edilebilir.⁸

durumunu inceleniyor.

Türkiye'nin en yoğun sanayi bölgelerinin bulunduğu bu topraklarda tarımsal üretim hala önemli bir ekonomik faaliyet. Bölge yüzölçümüne göre, Türkiye'de

Düzey 1	Düzey 2	Düzey 3
İstanbul (TR1)	İstanbul Alt Bölgesi (TR10)	İstanbul (TR100)
Batı Marmara (TR2)	Tekirdağ Alt Bölgesi (TR21)	Tekirdağ (TR211), Edirne (TR212), Kırklareli (TR213)
	Balıkesir Alt Bölgesi (TR22)	Balıkesir (TR221), Çanakkale (TR222)
Doğu Marmara (TR3)	Bursa Alt Bölgesi (TR41)	Bursa (TR411), Eskişehir (TR412), Bilecik (TR413)
	Kocaeli Alt Bölgesi (TR42)	Kocaeli (TR421), Sakarya (TR422), Düzce (TR423), Bolu (TR424), Yalova (TR425)

Tablo 7: Marmara Bölgesi İBBS Düzey 1-2-3 Bölge ve İlleri
Kaynak: Bakanlar Kurulu, 2002⁹.

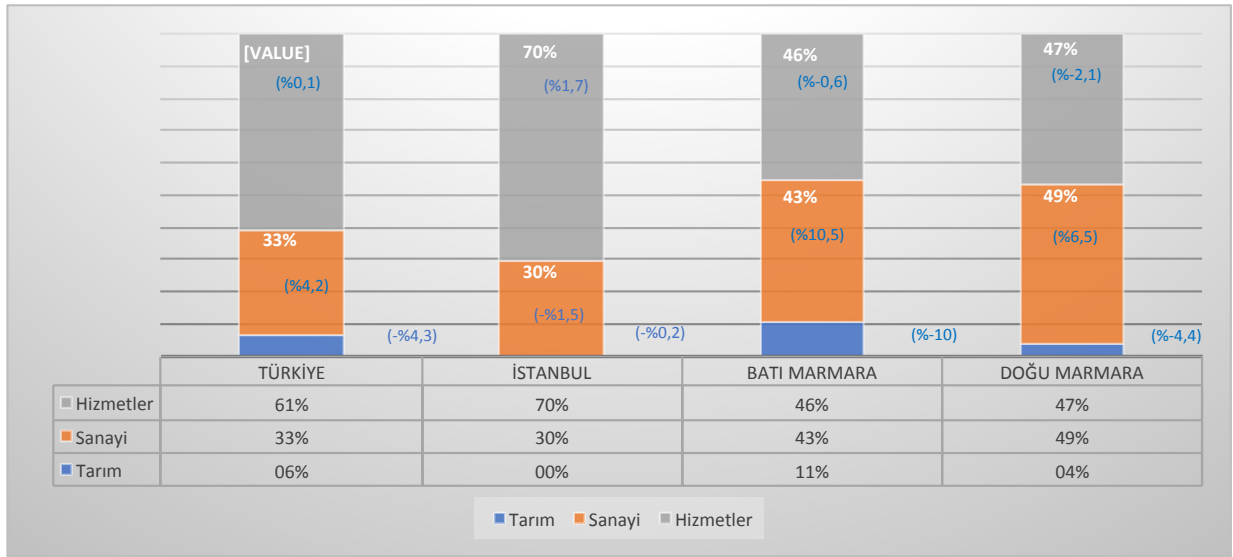
İstanbul, Bursa ve Kocaeli gibi Türkiye'nin nüfus açısından en büyük 10 şehirden üçünü barındıran bölgede 2018 verilerine göre 26 milyon 605 bin kişi yaşıyor. Yani Türkiye'de yaşayan her 3 kişiden 1'i Marmara Bölgesi'nde ikamet ediyor. İstanbul'da kilometrekareye 2900 kişi düşmekte, Doğu Marmara 163 kişi ile nüfusun en yoğun olduğu bölgeler sıralamasında İstanbul'u takip ediyor. Nüfus yoğunluğu bölgede yaşam kalitesini belirleyen birçok değişkeni olumsuz etkileyen bir olgu. Tarım ve gıda sistemi açısından nüfus yoğunluğu beraberinde getirdiği kentleşme ve sanayileşme gibi dinamikler üzerinden tarımsal üretimi baskı altına alırken, tüketiciler için ise güvenilir, ekolojik ve adil gıdaya erişim sorunlarına neden olmakta. Bu bağlamda, aşağıda İstanbul gıda talebini destekleyen yakın çevre olarak Marmara Bölgesi'nde tarımsal üretim

ekili-dikili alanın en fazla olduğu yer Marmara Bölgesi, bölgenin yüzölçümünün yüzde 31'inde tarımsal üretim yapılıyor (Bkz. Tablo 8). Ergene Havzası, Adapazarı, Karacabey-Mustafakemalpaşa, Bursa, Balıkesir ve Yenisehir ovaları tarımsal verimin yüksek olduğu topraklar. Karadeniz ve Akdeniz'i bağlayan Marmara Denizi etrafında konumlanan bölgenin kuzey ve güney kıyı kesimlerinde iki iklimin de özellikleri görülüyor. Ayrıca iç bölgelere gidildikçe -ovalardaki step iklimi gibi- yer şekillerinin belirlediği iklim geçişleri mevcut. Bu iklim çeşitliliği bölgede tarımsal ürün çeşitliliğine de imkan veriyor. Öte yandan, özellikle Trakya Bölgesi'nde arazi yapısının el verdiği makineli tarımın yaygınlığı, sulanabilir arazi oranının yüksekliği ve yoğun tarımsal girdi kullanımı gibi faktörler birçok üründe verimi Türkiye ortalamasının üzerine çıkarmakta.

İstanbul'un tarımsal üretimi bağlamında değinildiği üzere 2000'lerle birlikte hız kazanan sanayinin İstanbul'dan çevreye doğru yayılma süreci bölgenin tarımsal üreti-

⁸ İBBS Alt Bölgeleri Kapsamında Doğu Marmara Bölgesi'nde yer alan Bolu, Eskişehir, Düzce illeri, ilk olarak 1941 yılında, Birinci Coğrafya Kongresi'nde, topografya ve iklim koşulları esasına göre geliştirilen ve 1990 yılından bu yana uygulamada olan (7 coğrafi) bölge sınıflandırmasına göre Marmara Bölgesi'nde değiller. Ancak, İstanbul gıda tedariki açısından önemli merkezler oldukları düşünülerek bu rapor kapsamında kısa tedarik zinciri bölgesi olarak tartışılan (geniş tanımlı) Marmara Bölgesi içerisinde ele alındılar.

⁹ 28/08/2002 Tarihli ve 2002/4720 Sayılı Kararname için Bkz. https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/B%C3%B6lgesel%20Politika/bakanlar_kurulu_karari_28_08_2002_.doc

mini olumsuz etkiliyor. Hem İstanbul'un çeperinde hem de komşu illerdeki tarımsal alanlar hızla sanayi ve kentleşme baskısı ile imara açılırken, bu bölgelerde tarımsal üretim azalıyor. Bu dinamik bölgede tarımsal üretimi azaltıp gıda güvencesizliği yaratırken, su, hava ve toprak kirliliği ile hissedilen ekolojik tahribat gıda güvenliği ile ilgili sorunlara da yeni boyutlar ekliyor.¹⁰

Katma değer içindeki sektörel görünüm, İstanbul'daki sanayisizleşme sürecini ve bu sürecin bölgenin ekonomik yapısı üzerindeki etkisini yansıtmakta. İstanbul'daki sanayiın Batı'da Lüleburgaz, Çorlu, Tekirdağ tarafına, Doğu'da Kocaeli, Yalova ve Sakarya tarafına doğru kaymasıyla Doğu ve Batı Marmara Bölgeleri'nde sanayiın GSKD içindeki payı artarken, hizmetler sektörünün payı kısmen, tarımın payı ise önemli ölçüde düşmüştür.

Şekil 5: Türkiye, Marmara ve İstanbul'da İktisadi Faaliyet Kollarının 2018 yılı Gayri Safi Katma Değer içindeki payları ve 2004-2018 arasındaki payların yüzdelik değişimi

Kaynak: TÜİK, 2019g ¹¹.

Bölgede tarımsal üretimin ekonomi içindeki payının gerileyişi, tarımsal alanların kaybı ile eş zamanlı olarak gerçekleşmekte (Bkz. Tablo 9). 1996-2018 yılları arasında İstanbul ve Doğu Marmara'da kaydedilen tarım alanları kaybı tüm Türkiye ortalamasından çok daha hızlı yaşanmış. Benzer biçimde, bu yıllarda net tarımsal üretimin ve bunun katma değer payındaki düşüşünün en fazla Batı Marmara'da olduğu dikkat çekici. Ancak, toplam tarım alanlarındaki yüzde 9 kayıp Türkiye ortalamasının altında. Öte yandan, İstanbul'da yem bitkilerinin ekildiği alanlar önemli ölçüde artarken, tarla bitkileri, sebze ve meyve üretiminin yapıldığı

¹⁰ Sağlık Bakanlığı'nın 2011-2016 yılları arasında yürüttüğü "Kocaeli, Antalya, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli illerinde Çevresel Faktörlerin ve Sağlık Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi Projesi"nin sonuçları Ergene Havzası ve Kocaeli (Dilovası) bölgesindeki binlerce yerleşim bölgesinden alınan toprak, su, gıda ve hava, akarsu ve deniz suyu gibi örneklerin analizi sonucu ciddi bir kimyasal kirlenme olduğu gösteriyor. Bülent Şık'ın çalışma ve sonuçları ile ilgili hazırladığı yazı dizisi için Bkz: <http://atasoyersaglikpolitikaokulu.org/wp-content/uploads/2018/04/b%C3%BClent-%C5%9F%C4%B1k-bakanl%C4%B1k-gizliyor-su-ve-g%C4%B1dada-kanserojenler.pdf>

¹¹ Şekil 5'te mavi ve parantez içinde verilen oranlar 2004-2018 arasında iktisadi faaliyet kollarının GSKD içindeki paylarının değişimini gösteriyor. Örneğin, Batı Marmara'da tarımın GSKD içindeki payı 2004-2018 arasında yüzde 10 azalmış durumda..

Yüzölçümü (ha)	Yüzölçümü (ha)	Toplam Tarım Alanı (ha)	Tarım Alanları Oranı (ha)
Tekirdağ	619.000	397.135	64,2%
Edirne	614.500	314.135	51,1%
Eskişehir	1.396.000	548.401	39,3%
Kırklareli	645.900	237.012	36,7%
Sakarya	482.400	167.305	34,7%
Düzce	249.200	74.489	29,9%
Çanakkale	981.700	291.553	29,7%
Bursa	1.081.300	303.699	28,1%
Balıkesir	1.458.300	393.636	27,0%
Kocaeli	339.700	78.693	23,2%
Bilecik	417.900	82.539	19,8%
Yalova	79.800	11.282	14,1%
Bolu	831.300	114.053	13,7%
İstanbul	546.100	72.333	13,2%
Marmara	9.743.100	3.086.265	31,7%
TÜRKİYE	78.356.200	23.185.463	29,6%

Tablo 8: Marmara Bölgesi, İller Yüzölçümlerine göre Tarım Alanlarının Oranı (2018) *Kaynak: TÜİK, 2019e.*

Tablo 9: Türkiye, Marmara ve İstanbul'da Alan Kullanımına göre Tarım Alanlarının Büyüklüğü (2018) ve 1996-2018 yılları arasında alan değişimleri. *Kaynak: TÜİK, 2019e.*

	İstanbul		Batı Marmara		Doğu Marmara		Türkiye	
	2018 (hektar)	1996-2018 Değişim (%)	2018 (hektar)	1996-2018 Değişim (%)	2018 (hektar)	1996-2018 Değişim (%)	2018 (hektar)	1996-2018 Değişim (%)
Tarla Bitkileri (Ekilen+Nadas)	66.618	-28%	1.405.592	-10%	1.022.551	-21%	18.934.270	-20%
Sebze Ekilen Arazi	2.937	-74%	56.778	-36%	71.918	-32%	783.632	-12%
Uzun Ömürlü Bitkiler	2.727	-30%	170.785	22%	284.144	14%	3.456.910	37%
Yem Bitkileri	3.835	1459%	181.979	1196%	143.681	467%	1.999.260	533%
Süs Bitkileri	51		313		1.849		5.174	
Toplam Tarım Alanı	72.333	-33%	1.633.471	-9%	1.380.461	-16%	23.179.986	-14%

alanlar daralmış durumda. Batı ve Doğu Marmara'da yem bitkileri üretimi açısından benzer bir dinamik görünürken, İstanbul'dan farklı olarak meyve üretiminin yapıldığı alanlar, tarla bitkilerinin ve sebze üretiminin aksine artmakta.

Özetle, Marmara Bölgesi'nde tarımsal alanlar Türkiye'deki ekonomik ve demografik yapının dönüşümüne paralel olarak sanayileşme, göç ve kentleşme süreçlerine bağlı olarak mutlak olarak azalmıştır. Bununla birlikte tarımsal üretim rejiminde tek yıllık tarla bitkileri üretiminden ve Marmara Bölgesi özelinde sebze üretiminden meyveciliğe ve özellikle hayvancılıkta yaşanan dönüşüme bağlı olarak yem bitkileri üretimine doğru bir kayışın olduğu söylenebilir.

Üretim desenindeki bu dönüşümü Tablo 10'da görüldüğü gibi tarımsal üretim hacmine de yansımış durumda. Marmara Bölgesi tarım topraklarının üçte birinde ekimi yapılan buğdayın ardından öne çıkan diğer ürünler tarımsal sanayide kullanılan ayçiçeği, şeker pancarı ve mısır. Türkiye çeltik üretiminin yüzde 70'i başta Edirne ve Balıkesir olmak üzere bu bölgede yapılıyor. Batı Marmara Bölgesi'nde öne çıkan hayvancılık sebebiyle bu bölgede tarımsal arazilerin önemli bir bölümü yem bitkilerine ayrılmış durumda. Bölgede, hayvancılıkta kullanılan kaba yem ve yeşil otların 2018 yılındaki top-

Ürünler	Marmara Üretim (ton)	Türkiye Üretim (ton)	Toplam Üretimde Marmara'nın Payı (%)
TAHILLAR ve DİĞER BİTKİSEL ÜRÜNLER			
Buğday	3.347.255	16.500.000	20,3%
Ayçiçeği (Yağlık, Çerezlik)	1.007.753	1.949.229	51,7%
Mısır	683.721	5.700.000	12,0%
Çeltik	662.139	940.000	70,4%
Arpa	603.908	6.600.000	9,2%
Patates	253.483	4.550.000	5,6%
Tahıllar (Toplam)	5.438.889	34.408.699	15,8%
Saman ve Ot (Yem Bitkileri)	11.090.358	52.256.118	21,2%
Şekerpancarı	1.601.137	17.436.267	9,2%
Fasulye ve Nohut	26.962	850.000	3,2%
Sebzeler			
Domates (Sofralık ve Salçalık)	2.723.472	12.150.000	22,4%
Biber (Sivri, Dolmalık, Salçalık)	591.693	2.455.584	24,1%
Karpuz	589.492	4.031.174	14,6%
Kuru Soğan	267.797	1.930.695	13,9%
Kavun	246.280	1.753.942	14,0%
Hıyar	116.024	1.701.735	6,8%
Patlıcan	108.250	836.284	12,9%
Fasulye, Taze	96.707	580.949	16,6%
Pırasa	89.181	252.958	35,3%
Marul (Kıvırcık)	74.045	187.658	39,5%
Meyveler			
Şeftali	260.357	667.982	39,0%
Armut	255.389	519.451	49,2%
Zeytin	331.673	1.500.467	22,1%
Elma	261.511	3.408.527	7,7%
Üzüm (Sofralık, Şaraplık)	249.085	1.950.848	12,8%
Fındık	147.678	515.000	28,7%
Ayva	134.956	176.479	76,5%
Kiraz	131.037	639.564	20,5%
Çilek	76.789	440.968	17,4%
Erik	62.468	296.878	21,0%

Tablo 10: Türkiye ve Marmara Bölgesi Bitkisel Ürün, Sebze ve Meyve Üretim Miktarları (2018) Kaynak: TÜİK, 2019c.

lam üretimi 11 milyon ton civarında. Sebze üretiminde öne çıkan domates ve biber, İstanbul başta olmak üzere bölgenin sofralık tüketim ihtiyacını karşılamanın yanı sıra bölgede faaliyet gösteren salça fabrikalarında işleniyor. Meyve üretiminde Çanakkale ve Tekirdağ şaraplık üzüm üretiminde Türkiye'nin önemli merkezle-

rinden. Elma üretimi bölgedeki illerin geneline yayılmışken, armut üretiminde Bursa, ayva üretiminde Sakarya, kiraz, çilek ve şeftali üretiminde Bursa ve Çanakkale, fındık üretiminde ise Sakarya ve Düzce ön plana çıkıyor. Sebze üretimine bağlı olarak salça ve konserve imalatı, meyve suyu imalatı, bitkisel (ayçiçeği) yağ, şeker, et ve

süt ürünleri üretimi bölgede tarıma dayalı sanayide ön plana çıkan faaliyet alanları.

Marmara Bölgesinde üretilen tarımsal ürünler öncelikle yerel pazarlara arz ediliyor. Öte yandan bölgenin İstanbul'a yakınlığı, İstanbul halindeki tüccarların, komisyoncuların veya İstanbul'daki tüketim marketlerinin bölgede satış ağına sahip olmasını kolaylaştırıyor. Bu da üretilen ürünlerin Ege ve Akdeniz Bölgesi'nden gelen ürünlerden farklı olarak, yereldeki hale girmeden, doğrudan tarladan İstanbul haline, marketlere sevk edilmesine imkân veriyor. Batı Marmara'da üretilen yaş sebze ve meyveler yerel tüketimin ötesinde doğrudan İstanbul'a pazarlanıyor. Doğu Marmara'da yerel ihtiyacın fazlası olan ürünler İstanbul dışında Bursa, Kocaeli, Ankara'daki hallere veya pazarlara sevk ediliyor.

Marmara Bölgesi tarım-gıda sisteminin arazi kullanımı, ürün deseni, dolaşım ve tüketim örüntüleri gibi alanlarda gözlenen bu yapısı içinde üreticilerin yakındıkları noktaların başında ise Türkiye genelinde olduğu gibi üretim maliyetlerindeki artışlar ve pazarlama konusunda yaşadıkları zorluklar geliyor. Üreticiler de, İstanbullu çoğu tüketici gibi, ürünlerinin tarla çıkış fiyatı ile İstanbul'daki market fiyatları arasındaki farktan şikâyet ediyorlar. Ürün fiyatlarındaki belirsizlikler ve pazarlama konusundaki sıkıntılar üreticileri sözleşmeli üretime itiyor. Üreticiler bölgelerinde faaliyet gösteren gıda imalatı yapan veya tohumluk üretim yapan firmalar için alım garantisi ile sözleşmeli üretim yapıyorlar. Düzce'de 60 dönüm serasında patlıcan, domates, salatalık yetiştiren, ayrıca kültür ve istiridye mantarı üreten Mahmut Şerbetçi'nin bu rapor kapsamında kendisiyle yapılan görüşmede paylaştıkları, Düzce yaş meyve sebze üreticileri odağında bölgenin sorunlarını ve alternatif arayışlarını özetler nitelikte¹²:

"Düzce halindeki ürünlerimi çok düşük fiyattan alıyor. Malım satılınca paramı veriyorlar. O zaman da malının şu kadarı zayı oldu, çürük çıktı diyerek paramı kesiyorlar. Benden 1 liraya aldığı domatesi 4 liraya pazarcıya satıyor... Halde tezgah açmak mümkün değil, halin içi zaten bölüşülmüş, bizi almazlar. Üretici ola-

rak pazara da girmek öyle kolay değil. Kağıt üzerinde pazara girebilirsin ama oralar da paylaşılmış durumda. Yani yasalarda yazan şeyler uygulanmıyor. Köşede bir tezgah verirler, malımız elimizde kalır, çürür... Doğrudan pazara gitsem malın başında biri durmalı. Ben üretici olarak tarladaki işi bırakıp tezgahın başında duramam, başkasına para versem zarar ederim... Şu an bir kooperatifimiz yok. Ama kurulsa çok iyi olur. Pazarlamada söz sahibi olmamız lazım. Ben malımı önce internete satmaya çalışıyorum. Yurtdışına göndermeye çalışıyorum. Eşe dosta satıyorum. Sonra kalanını hale götürüyorum. Hal garanti ama çok düşük fiyat... Malımı İstanbul'a götürüp başında bekleyerek benim satmam mümkün değil."

Aslında bölgede tarımsal örgütlenmenin Türkiye ortalamasından yüksek olduğu ifade ediliyor. Köy düzeyinde faaliyet gösteren tarımsal kalkınma veya tarım kredi kooperatiflerinin sayısı bir hayli fazla. Ayrıca birçok üretici ilçe düzeyinde faaliyet gösteren üretici ve yetiştirici birliklerinin üyesi. Ancak Türkiye'de tarımsal örgütlenmelerin genelinde görülen yönetim ve örgütsel sorunlar ve finansal kısıtlar bölgedeki örgütlerin genelinde de mevcut. Üreticiler adına ürün alıp, işleyip, kendi markası ile pazarlayabilen kooperatif veya üretici birliği fazla değil. Sakarya Pamukova'dan bu rapor kapsamında görüşülen bir diğer üreticinin dile getirdikleri bu noktanın altını çarpıcı bir şekilde çiziyor:¹³

"Pamukova'da üretilen ürünlerin büyük çoğunluğu İstanbul'a gider. İstanbul'dan tüccarların adamları gelir, ürünleri doğrudan üreticiden alır, gider. Ürünlerin bir kısmı Adapazarı ve Bursa hallerine gidiyor. Pamukova'da üretilen ayva doğrudan ihracata gidiyor. Üreticilerin temel şikâyeti birliğin olmamasıdır. Tarımsal kalkınma kooperatifi kurmak istiyorlar. Ama bu iş emek istiyor. Üreticinin birlikte çalışacak vakti yok. Kurulan Meyve Üreticileri Birliği işlemedi, öylece kaldı."

Ancak bu zorluklara rağmen küçük üreticinin örgütlenme deneyimleri azımsanmamalı. Örneğin, Sakar-

¹² Mahmut Şerbetçi ile görüşme. Görüşme tarihi: 16/12/2019

¹³ Pamukova İlçe Tarım Müdürlüğü Ziraat Mühendisi Serdar Akın ile görüşme, Görüşme tarihi: 17/12/2019.

ya Küçük Üretici Dayanışma (SAKÜDA) Ağı ürünlerini hem kendi yerinde hem de İstanbul'daki tüketicilerle buluşturmak için kurulmuş önemli bir yerel girişim. Sakarya'da birbirinden farklı alanlarda organik üretim yapan 8 üreticinin bir araya gelmesiyle oluşan bu ağ şu anda 2000 tüketiciye ulaşmakta. Ağın kurulmasına yönelik ilk girişim Jade Çiftliği'nde 180 dönüm arazi üzerinde organik sertifikalı tarım yapan bir kadın çiftçi olan Berin Ertürk tarafından yapılmış. Zamanla bir araya gelen ve Sakarya çevresinde kozmetikten, yumurtaya, süt ürünlerinden tarımsal gıda ürünlerine kadar farklı çeşitte ekolojik üretim yapan üreticilerin ürün listesinin e posta listesinde bulunan tüketicilerle her Pazar günü internet ortamından paylaşıldığı, sipariş listelerinin toplandığı siparişlerin İstanbul'daki belirlenen 9 farklı dağıtım noktasında tüketicilere ulaştırıldığı bir sistem geliştirilmiş durumda. Ağın kurucularından Berin Ertürk ile Nisan 2019'da yapılan görüşmede, organik ürünlere olan iç talebin giderek arttığını ve üretilen ürünlerin tamamının tüketiciye ulaştığını ifade etmiştir (Aktaran Yüzüncüyl, 2019).

Organik sertifika ile üretim yapan üreticiler, ürünlerini İstanbul ve Ankara gibi kentlerdeki organik ürün satılan dükkânlara veya bu dükkânların ürün tedarik ettiği toptancılara satmakta. Bunların dışında tüketicilere doğrudan ürün tedarik eden veya İstanbul ve Ankara'da organik ürünlerin satıldığı pazarlara satış yapan ekolojik üreticiler de var. Organik ürün pazarının genişlemesi ve sayıları her geçen gün artan tüketim kooperatifleri, İstanbullu tüketicilerin sağlıklı, besleyici ve ekolojik olarak üretilmiş ürünlere artan ilgisini gösteriyor. Gıda güvenliğine yönelik artan kaygılar, tüketici güvenliğini artıracak kamusal ve yerel politikaların eksikliğinde tüketicileri doğrudan üreticilerle bağlantı kurarak bir güven ilişkisi kurma arayışını itiyor. Bu da her geçen gün tüketici kooperatifleri, insiyatifleri, alışveriş grupları, topluluk destekli tarım (TDT) grupları, katılımcı onay sistemleri gibi alternatifleri gibi yurttaş girişimlerinin yaygınlaşmasını sağlıyor. İklim değişikliği ile ilgili farkındalığın artması tüketicilerin gıda ürünlerini daha yakın mesafelerden tedarik etme niyetini artırıyor.

Özetle Marmara Bölgesi tarım gıda sisteminin, yukarıda değinilen sorunlarına karşılık, İstanbul gıda tedarik sistemini de güçlendirecek ciddi imkânlar da barındırdığı anlaşılıyor. Bölge üreticileri kısa tedarik zincirine dayalı, güvenilir, sürdürülebilir, adil gıda üretiminin gelişmesi için hayata geçirilecek çabalara hem ihtiyaç duymakta hem de bu doğrultuda yürütülecek çabalara katılmaya istekli görünmekte. Trakya merkezli olarak faaliyetlerini yürüten Önder Çiftçi Üretim ve Pazarlama Kooperatifi Başkanı İmdat Güngör'ün bu rapor kapsamında yapılan görüşmede söyledikleri aslında bölgedeki birçok üreticinin düşüncelerini de yansıtır nitelikte:¹⁴

"Şu an ayçiçeği, çeltik, kanola gibi ürünler üretiyoruz. Ancak üreticinin kazancı hiç iyi değil. Küçük çiftçi arazisini satıp tarımdan çıkıyor. Başka iş imkanı da olmadığı için var olan parasını tüketinceye kadar yaşıyor. Sonra banka kredileriyle borç batağına saplanıyor. Bu sorunlara karşı farklı ürünler arayışındayız. Kuru tarımda alternatif ürünler için ziraat mühendisleriyle görüşüyoruz. Belediye ile yeni tarım arazisi temini konularında görüşüyoruz. Biz meyve-sebze konusunda teknik bilgiye sahibiz. Ürünlerimizi pazara indirebileceğimiz bir ağ yaratarsak, çok farklı ürünleri çok rahatlıkla üretebiliriz. İstanbul'da kurulacak pazarlara kendimiz ürünleri götürebiliriz. Zaten şu an tam tersi oluyor. Pazarı sabah erkenden çıkıp İstanbul halinden ürünleri alıp, Tekirdağ'a getiriyor. Biz kendi ürettiğimiz ürünleri hem Tekirdağ'da, hem de İstanbul'da satabiliriz."

Bu sözler, bölgenin mevcut tarımsal üretim süreçlerinin gerek ekolojik gerekse toplumsal olarak sürdürülebilir olmadığını çarpıcı bir biçimde gözler önüne seriyor. Tarımsal üreticiler, Ergene ve Dilovası başta olmak üzere sanayileşmenin ve endüstriyel tarımın bölgede yarattığı yıkımın en yakın tanıkları. Bu çerçevede, İstanbul'da üretici pazarları ya da kooperatif satış mağazaları gibi alternatif uygulamaların hayata geçirilmesinin, yalnızca İstanbul gıda tedarik sistemi bakımından değil başta Marmara Bölgesi olmak üzere tüm Türkiye'de etkili olabilecek bir değişim yaratmaya da imkân tanıyacağı söylenebilir. ■

¹⁴ İmdat Güngör ile görüşme. Görüşme Tarihi: 17/12/2019.

İstanbul Meyve Sebze Tedarik Sistemi

Bu bölümde gıda rejimine ilişkin süreçler, kurumlar ve aktörler tanımlanarak, birbiriyle ilişkileri değerlendiriliyor. Bu genel değerlendirmenin ardından, başlıca tarımsal ürünler için İstanbul'un gıda tüketimi, perakende gıda tedariklerinin merkezinde bulunan semt pazarları ve süpermarketler incelenerek değerlendiriliyor. Son olarak, bu ana akım tedarik sistemlerine alternatif geliştirme girişimlerine dair tecrübeler paylaşıyor.

2.1. Gıda Rejiminin Kurumsal Yapısı

Türkiye'de gıda tedarikine dair tüm usul ve esaslar Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ile birlikte Tarım ve Orman Bakanlığınca düzenlenmektedir. Sebze ve meyvenin alımı, satımı ile toptancı hallerinin ve pazar yerlerinin kuruluş, işleyiş, yönetim ve denetimine ilişkin belediyelerin ve diğer kamu kurumlarının yetki ve sorumlulukları Hal Yasası olarak bilinen "Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" (No: 5957- Tarih 01.01.2012) kapsamında belirleniyor.

İlgili bakanlıkların yanı sıra belediyeler, gıda tedarik sistemini düzenleyen yerel idare kurumları. Hal Yasasının 4. maddesine göre, "Belediyeler, malların toptan ve perakende alım satımına ilişkin hükümlerin uygulanmasını sağlamak amacıyla gerekli her türlü önlemi almakla yükümlüdür". 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 7. maddesine göre, Büyükşehir Belediyesi "her türlü toptancı hallerini ve mezbahaları yapar, yaptırır, işletir veya işlettirir, imar planında gösterilen

yerlerde yapılacak olan özel hal ve mezbahaları ruhsatlandırır ve denetler". İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde bu yetki ve sorumluluk Hal Müdürlüğü'nde. Hal Müdürlüğü'nün amacı, "yaş sebze ve meyve toptan ticaretinin kalite, iş sağlığı ve hijyen standartlarına uygun olarak" yapılmasını sağlamak; "toptancı hallerini modern, çevreci ve sürekli iyileştirme yaklaşımıyla yönetmek" şeklinde tarif edilmekte.¹⁵ Üreticiler ile "meslek mensupları" -komisyoncular, pazarcılar- arasında veya meslek mensupları içinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için Hal Hakem Heyeti oluşturulması da yine Hal Müdürlüğü'nün sorumlulukları arasında. Başkanlığını mülki idare amiri ve temsilcisinin yaptığı heyet, İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, belediye, baro, ziraat odası, ilgili mühendis odaları, Ticaret ve Sanayi Odası, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları, tüketici örgütleri, üretici örgütleri, komisyoncu ve tüccar temsilcilerinden oluşuyor.¹⁶

Belediyeler sınırları içinde kurulacak pazarlardan sorumlu yerel idare kurumları. Pazar kurma yetkisi Belediye Meclisi'nde. 2013 yılında Pazar Yerleri Hakkında Yönetmelik'te (Sayı: 28352; Tarih: 12/07/2012) yapılan değişiklik ile yüzde 50'sinden fazlasına belediyelerin sahip olduğu anonim şirket türündeki iştiraklerin de pazar yerlerinin kurulması ve işletilmesi hizmetlerini verebileceği hükmü eklenmiştir.

2004 yılında çıkarılan Organik Tarım Kanunu (No: 5262, Tarih: 1/12/2004) ile birlikte Türkiye'de organik tarımın temel hukuki çerçevesi şekillenmiş oldu. 2010 yılında çıkarılan "Sebze ve meyveler ile yeterli arz ve

¹⁵ İBB hal müdürlüğü'nün misyon ve vizyon tanımı için Bkz. <http://gida.ibb.istanbul/hal-mudurlugu/misyon-vizyon.html>

¹⁶ Hal Hakem Heyeti ve Toptancı Hal Konseyi Hakkında Yönetmelik (Tarih 11.10.2012: sayı: 28350).

Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120711-8.htm>

talep derinliği bulunan diğer malların ticaretinin düzenlenmesi hakkında kanun” (No: 5957, Tarih:11/03/2010) ile belediyelerin (ve belediyelere bağlı iştiraklerin) münhasıran organik ürünler satılan pazarlar açıp işletebileceği hükme bağlanmış durumda. Organik semt pazarlarında açılan tezgahların tamamı üreticilere ait değildir. Konvansiyonel semt pazarlarında olduğu gibi, bu pazarlarda da üreticilere ayrılmış yüzde 20’lik bir kota bulunur. Organik ürünleri toptancı halinden satın alıp perakende satışını yapan pazarcı esnafı da organik pazarlar da yer alır.

Üretici pazarlarının kurulmasına ilişkin yasal zemin 2012 yılında kuruldu.¹⁷ Bu mevzuatta, üretici pazarları kavramı organik ve iyi tarım uygulamaları kapsamında üretilen sertifikalı ürünler de dâhil sebze veya meyve üreticilerinin, kendi ürettikleri malları perakende olarak doğrudan tüketicilere sattıkları açık veya kapalı pazar yerleri olarak kullanılıyor. Dolayısıyla organik pazarları da kapsayan ama organik veya iyi tarım sertifikalı ürünlerle sınırlı kalınmayan bir pazar modeli olarak görülebilir. Yörede yetiştirilen ürün miktarı ve çeşidi, üretim sezonu ile üretici ve tüketici talepleri dikkate alınarak semt pazarlarının kurulduğu günlerle aynı olmamak şartıyla belediyelerce veya belediyelerin iştiraklerince kurulması mümkün. Bu pazarlarda üreticiler kendi ürettikleri mallar dışında satış yapamaz. Üretici pazarlarında satış yapacak üreticilerin Çiftçi Kayıt Sisteminden kayıtlı olması ve her yıl kayıtlarını yenileme zorunluluğu bulunmakta.

Üreticilere ve üretici örgütlerine toptancı hallerinde de yüzde 20’lik bir kota ayrılmış durumda. Ancak Bayrampaşa hali içindeki 571 yazıhanenin yalnızca iki tanesinin üretici örgütlerine ait oluşu dikkat çekici bir sorun. İstanbul Umum Bahçıvanlar Sebze, Meyve

Müstahsilleri Üretim ve Pazarlama Kooperatifi Başkanı ile yapılan görüşmede¹⁸ üretici örgütlerinin Bayrampaşa halinde olmamasının en temel nedeni, İstanbul’da üretici olmaması şeklinde ifade edildi. Bunun bir sonucu olarak da, bu kooperatifin üyelerinin büyük çoğunluğunun İstanbul dışında üretim yapan üreticiler olduğu anlaşıyor.

Semt pazarları ve üretici pazarları belediye meclisi kararıyla kurulduktan sonra ilçe belediyeleri ve iştirakleri bu pazarlardaki satış yerlerini pazarcılara/üreticilere tahsis etmekle sorumlu. Belediyeler ve iştirakleri arasında satış yeri tahsisi bakımından önemli farklılıklar olduğu anlaşılmakta. Belediyelerin yalnızca işgaliye parası alırken kapalı pazarlarda belediyelerin iştirak ettiği şirketlerin tezgah kirası da aldığı ve bu tezgah kiralarnın pazarcıların karşılayabileceği rakamların çok üstünde olduğu başlıca şikayet konularından.¹⁹ İlçe belediyelerinin zabıta birimleri pazar yerlerinde satılan ürünlerin kalitesi, gıda güvenliğine uygunluğu, fiyat adaleti gibi konularda hem tüketiciyi hem de üreticiyi korumakla görevli.

Tarihsel olarak İstanbul’un gıda tedarik sisteminin merkezinde toptancı hallerinin olduğu söylenebilir. 19. yüzyıldan beri İstanbul’a gelen ürünler Haliç girişindeki ticaret merkezlerinde toplanır, toptancı hali işlevi gören Galata Yağkapanı, Tahtakale Balkapanı, Eminönü Unkapanı gibi kapanlarda ölçüm ve fiyatlandırması yapıldıktan sonra İstanbul’a dağıtılırdı. Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu’dan gelen ürünler Haydarpaşa’ya trenlerle gelir, oradan da deniz motorlarıyla 1935 yılında kurulan ve Meyvehoş olarak anılan Eminönü (Unkapanı) yaş meyve sebze haline getirilirdi. Eminönü hali 50 yıl boyunca İstanbul’un özellikle Avrupa yakasının meyve sebze ihtiyacının

¹⁷ Yasal düzenleme yapılmadan önce de bazı şehirlerde farklı adlarla ancak benzer yapıda pazarların kurulmaya başladığı not edilmeli.

¹⁸ İstanbul Umum Bahçıvanlar Sebze, Meyve Müstahsilleri Üretim ve Pazarlama Kooperatifi Başkanı Kasım Cendere görüşme. Tarih 10/12/2019.

¹⁹ Bu durumun semt pazarlarındaki fiyatlar ve pazarcı esnafının kazancı üzerine olumsuz etkilerinin olacağı çeşitli aktörler tarafından dile getirilmiş durumda. İstanbul Pazarcılar Esnaf Odası Başkanı Mesut Şengün Belediye iştiraklerin işlettiği pazarlardaki en küçük birim olan tahtanın bir adetinin 30 ila 40 bin TL arasında satıldığını, sebze meyve tezgahlarının en az 5 tahtadan oluştuğunu, bu durumda bir tezgahın fiyatının 150 ila 200 bin TL arasında olduğunu ifade ediyor. Durum böyle olunca belediyenin işlettiği pazarlar ile iştiraklerin işlettiği pazarlar arasında büyük fiyat farkları olacağına işaret ediyor (aktaran Biter, 2019). Bakırköy Semt Pazarı’nda 20 yıldır tezgah açan Osman Başkurt işgaliye ücretiyle birlikte tezgaha kira ödemek zorunda kalırsa pazarcılığı bırakacağını belirtiyor. “Ne kazanıyoruz ki bir de pazar yerine kira verelim? Bu uygulama pazarcılığı tekelleştirecek, bizim de sonumuzu getirecek” diye ekliyor. Bakırköy, Yeşilköy ve Başakşehir pazarlarında 35 yıldır tekstil ürünleri satan Halil Sözcü “Pazar yerine kira verecek olursak bu işin sonu gelir. Kazandığımız kendimize yetmiyorken bu giderlerle daha fazla bu işi yapmak mümkün değil. Özelleştirilen pazar yerleri taşeron şirketlerin denetimine girer ve böylece küçük esnaf yok olur. Devlet bu hatadan geri dönsün. Aksi halde milyonlarca kişi işsiz kalacak.” (Akten, 2013).

	Meyve (ton)			Sebze (ton)			Sebze-Meyve (ton)
	Bayrampaşa	Ataşehir	Toplam	Bayrampaşa	Ataşehir	Toplam	Toplam
2011	1.014.659	357.391	1.372.050	1.211.545	499.523	1.711.068	3.083.118
2012	960.329	366.029	1.326.358	1.259.345	492.765	1.752.110	3.078.468
2013	864.383	362.973	1.227.356	1.204.156	488.218	1.692.374	2.919.730
2014	879.227	359.481	1.238.708	1.252.057	489.638	1.741.695	2.980.403
2015	889.048	327.453	1.216.501	1.360.784	439.744	1.800.528	3.017.029
2016	1.003.243	304.413	1.307.656	1.363.560	455.560	1.819.120	3.126.776
2017	888.794	304.895	1.193.689	1.357.454	454.221	1.811.675	3.005.364
2018	927.298	293.078	1.220.376	1.224.285	371.747	1.596.032	2.816.408
2019	932.975	232.450	1.165.425	1.272.234	341.696	1.613.930	2.779.355

Tablo 11: İstanbul Bayrampaşa ve Ataşehir Toptancı Hallerine Gelen Toplam Meyve Sebze Miktarı Kaynak: İBB Hal Müdürlüğü

karşılandığı tek merkez hali oldu. 1986 yılında Bayrampaşa'ya taşınan merkez hal 571 komisyoncu yazıhanesiyle, Avrupa'nın en büyük hallerinden biri. Bayrampaşa Halinin yanı sıra Anadolu yakasının meyve sebze ihtiyacını karşılamak üzere 1970 yılında kurulan Ataşehir Kadıköy Hali ise 193 komisyoncusuyla kentin Büyükşehir Belediyesi yetkisindeki ikinci hal. Bu iki hale günlük 15-20 bin ton arasında bir miktar ürün girmektedir.

Toptancı hallerinin merkezi konumu, geçen yıllar içinde zayıflamış görünüyor. Hallere giriş yapan toplam araç sayısı son yıllarda azalma eğiliminde 2016 yılında 320 bin 707 olan bu sayı, 2017'de 300 bin 420'ye 2018 yılında ise 291 bin 923'e gerilemiş. Bu veri, meyve-sebze ticaretinin her yıl daha fazla hal dışına çıktığına işaret ediyor. Hal Müdürlüğü yetkilerinin beyanına göre, İstanbul'da gerçekleşen sebze ve meyve ticaretinin yaklaşık yüzde 60'ı hal sistemi dışında gerçekleşmekte. Aşağıda değinilecek süpermarket zincirlerindeki artışına paralel olarak toptancı hali dışında gerçekleşen gıda tedarik sisteminin yayılmakta olduğu söylenebilir.

İstanbul'un gıda talebine ilişkin İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı iki toptancı haline gelen meyve sebze tonajları Tablo 11'de görülmekte. Toptancı hallerinin İstanbul gıda tedarikinin yüzde 40'ını karşıla-

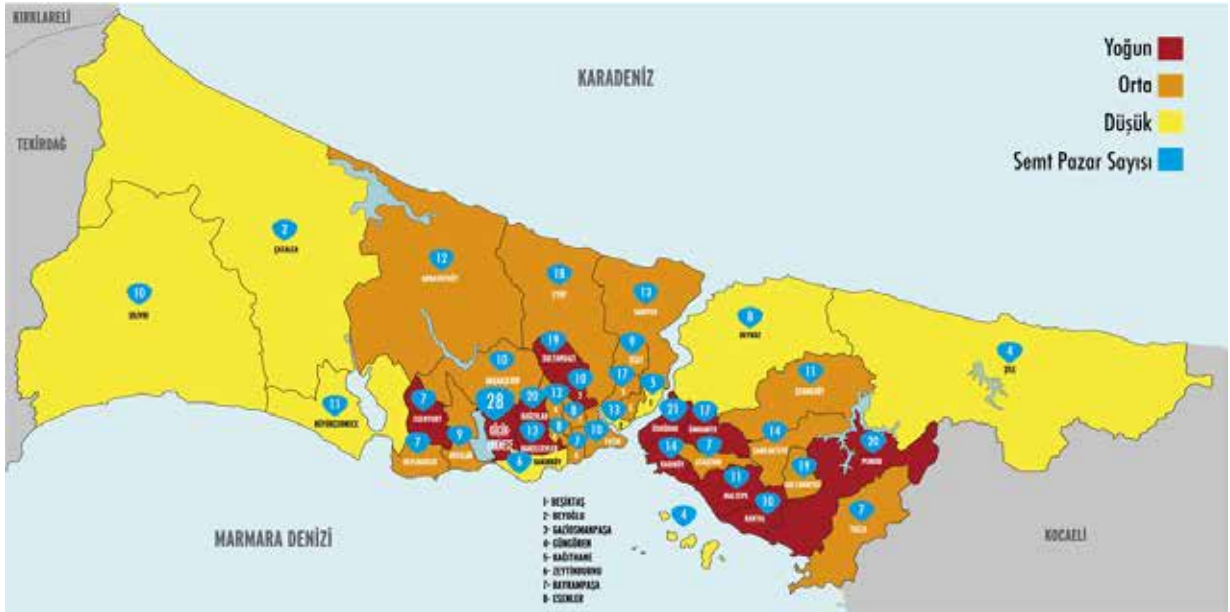
dığı hesaba katıldığında 2019 yılı için toplam meyve sebze tüketimi yaklaşık 7 milyon ton olarak tahmin edilebilir.

2.2. Perakende Gıda Tedariği: Süpermarketler, Semt Pazarları ve Organik Pazarlar

Süpermarketler

Türkiye'de perakende alanında halen 234 market zinciri ve 34 bin 45 market faaliyet göstermekte. Bu tabloda son yıllarda yaşanan en önemli değişim indirim marketlerinin artışı. 2011 yılından beri tüm Türkiye'de zincir marketlerin mağaza sayısı yüzde 207 artarken, bu artıştaki en önemli pay indirim marketlerine ait. Yerel zincir market sayısı yüzde 80, ulusal süpermarket sayısı yüzde 81 artarken, indirim market zincirlerinin toplam market sayısı aynı dönemde yüzde 293 oranında artış gösteriyor. 2019 verilerine göre, sektördeki indirim marketler yüzde 76, yerel zincirler yüzde 13 ve ulusal zincirler yüzde 11 pazar payı sahibi durumda (Gıda Hattı, 2019).

İstanbul gıda tedarikinde yakın zamanda semt pazarlarının yerini tamamen süpermarketlerin alacağını öngörmek iddialı olmayacaktır. Nitekim yapılan araştırmalar da benzer bir öngöründe bulunuyor. 2019 yılın-

Sekil 7: Nüfus yoğunluğuna göre renklendirilmiş İstanbul ilçelerinde semt pazarı sayıları *Kaynak: Değirmenci, 2019; 15.*

kısıt olmamasına rağmen yalnızca organik sertifikalı ürün yetiştiren üreticilerin yer aldığı organik üretici pazarlarıdır.²⁰ Pazarcıların veya üreticilerin satış yaptığı tüm organik pazarlar denetimleri İstanbul Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğüne bağlı Organik Tarım Birimini tarafından gerçekleştirilmekte.

Ticaret Bakanlığı Hal Kayıt Sistemine göre,²¹ halen İstanbul'da altı adet üretici pazarı bulunmaktadır: Zeytinburnu Topkapı Merkezefendi Organik Halk Pazarı, Şişli Feriköy Lala Şahin Organik Cumartesi Pazarı, Kadıköy Göztepe Organik Halk Pazarı, Küçükçekmece Atakent Organik Pazar, Beylikdüzü Gürpınar Organik Pazar, Şile Merkez Yeryüzü Pazarı. Bu üretici pazarlarının 5 tanesi organik üretici pazarları olarak hizmet vermekte. Şile Yeryüzü Pazarında ise yasal çerçeve ile uyumlu bir şekilde konvansiyonel ürünler de pazarlanabiliyor. Kayıtlara göre, organik semt pa-

zarı olarak hizmet veren tek pazar Bakırköy Organik Semt Pazarı.

2.3. Alternatif Arayışları: %100 Ekolojik Pazarlar, Bostanlar, Bahçeler

Tarihin herhangi bir anında mevcut yapının sınırlarını esneten, hatta kıran alternatiflerin geliştirilmesinde toplumsal örgütlenmenin önemi yadsınamaz. İstanbul içinde de gıda egemenliği ve gıda güvenliği konularında aktif bir şekilde faaliyet gösteren çok sayıda sivil toplum örgütü mevcut. İstanbul ilçelerinde aktif olan kooperatifler, kooperatif girişimleri, dernekler, gıda kolektifleri ve gıda topluluklarının listesi Tablo 12'de görülebilir. Bu oluşumlar İstanbul için yerel bir gıda sisteminin kurulabilmesi, üreticilerin doğrudan tüketicilerle bir araya geleceği kısa tedarik zincirlerinin geliştirilmesi için çalışıyorlar.

²⁰ Bu konuyla ilgili Pazar Yerleri Hakkında Yönetmeliğin 11. Maddesinin 4. ve 5. bendleri şu şekilde: "(4) Semt pazarlarındaki satış yerleri pazarcılar ve üreticilerce, üretici pazarlarındaki satış yerleri ise münhasıran üreticilerce, organik malların satışa sunulduğu semt pazarlarındaki satış yerleri ise, yalnızca organik mal üreten üreticiler veya bu tür malları satan pazarcılarca kullanılır. (5) Semt pazarlarında, toplam satış yeri sayısının en az yüzde yirmisi üretici satış yeri olarak ayrılır. Bu yerler, üreticilerden yeterli kadar talep olmaması veya boşalan satış yerlerinin doldurulamaması hâlinde diğer talep sahiplerine de verilebilir."

<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16358&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Pazar%20Yerleri%20Hakkında%20Yönetmelik>

²¹ <http://www.hal.gov.tr/Sayfalar/Pazar-Yerleri.aspx?sid=34>

Örgüt Çeşidi	Adı	İlçe
Kooperatif	Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi (BÜKOOP)	Sarıyer
Kooperatif	Kadıköy Tüketim Kooperatifi	Kadıköy
Kooperatif	Anadoluda Yaşam Tüketim Kooperatifi	Maltepe-Okmeydanı
Kooperatif	Ovacık Kooperatifi	Sultangazi- Kadıköy-Göztepe
Kooperatif	Dayanışma Gıda Kooperatifi	Sefaköy-Küçükçekmece-Beşiktaş
Kooperatif	Temiz Hasat Tüketim Kooperatifi	Şişli
Kooperatif	Arıköy Tüketim Kooperatifi	Zekeriyaköy-Sarıyer
Kooperatif	Halkevleri Beslenme ve Gıda Kooperatifi	Çatalca
Kooperatif	İmece Halk Tüketim Kooperatifi	Fatih
Kooperatif	Büyükdada Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Büyükdada
Kooperatif	Yerdeniz Kooperatifi	Kadıköy
Kooperatif Girişimi	Koşuyolu Kooperatif Girişimi	Koşuyolu-Kadıköy
Kooperatif Girişimi	Beşiktaş Kooperatif Girişimi	Beşiktaş
Kooperatif Girişimi	Şişli Kooperatif Girişimi	Şişli
Kooperatif Girişimi	Maltepe Kooperatif Girişimi	Maltepe
Kooperatif Girişimi	Göztepe Kooperatif Girişimi	Göztepe-Kadıköy
Kooperatif Girişimi	Ataşehir Kooperatif Girişimi	Ataşehir
Kooperatif Girişimi	Üsküdar Kooperatif Girişimi	Üsküdar
Dernek	Buğday Derneği	Kadıköy
Dernek	Bir Umut Derneği Üretici-Tüketici Dayanışması	Beyoğlu
Dernek	Bombalara Karşı Sofralar Derneği	Beyoğlu
Dernek	Çorbada Tuzun Olsun Derneği	Beyoğlu
Dernek	Kadın Kadına Mülteci Mutfağı/Okmeydanı Dayanışma	Okmeydanı
Kolektif	DÜRTÜK/Direnen Üretici Tüketici Kolektifi	Beyoğlu
Kolektif	Kuşçuk Kolektifi	Beyoğlu
Kolektif	26A Kolektifi	Kadıköy-Taksim
Kolektif	Zapatista Kahve Kolektifi	Taksim
Kolektif	Ütopya Kolektifi	Şile
Kolektif	Köstebek Kolektifi	Kadıköy
Kolektif	66 Kolektifi	Kuzguncuk- Üsküdar
Gıda Topluluğu	Yeşil Düşünce Derneği Gıda Topluluğu	Beşiktaş
Gıda Topluluğu	Yeryüzü Derneği Gıda Topluluğu	Kadıköy, Küçükyalı, Kuzguncuk, Taksim
Gıda Topluluğu	Momo Anaokulu Gıda Topluluğu	Kadıköy
Gıda Topluluğu	Nisan İmeceevi	Beykoz

Tablo 12: Gıda Güvenliği ve Egemenliği Üzerine Çalışan Toplumsal Örgütler

Gıda ve ekoloji konusunda faaliyet gösteren bu toplumsal örgütlerin her biri birbirinden kıymetli alternatif üretme çabaları, aynı zamanda mevcut yapıyı da dönüştürmekte. Bu konuda geliştirilen alternatifler arasında üç modelin öne çıktığı ileri sürülebilir: % 100 Ekolojik pazarlar, bostanlar ve bahçeler.

Organik üretici pazarları İstanbul gıda rejimine dair alternatif arayışlarının başında gelmekte. Buğday Ekolojik Yaşam Derneğinin inisiyatifiyle %100 Ekolojik Pazarlar olarak isimlendirilen organik üretici pazarı modelinin pratik olarak uygulanması mümkün kılınmış durumda. 1990'lı yılların başlarında faaliyete başlayan ancak dernek formunu alması 2012 yılını bulan bu gıda örgütünün amacı "toplumda ekolojik yaşam bilinci ve duyarlılığı oluşturmak; ekolojik dengelerin geri dönüşü olmayacak hız ve biçimde bozulması sonucunda ortaya çıkan sorunlara çözüm yolları sunmak ve doğa ile uyumlu yaşamı desteklemek" olarak tanımlanmakta.²² Derneğin yürütmekte olduğu projeler ekolojik halk pazarlarının kurulması, bahçe modeli ekolojik tarımın desteklenmesi, tarım politikalarının takibi ve yönlendirilmesi gibi faaliyetleri içeriyor. İlçe

Belediyeleriyle işbirliği içinde çalışan Buğday Derneği, Şişli, Kartal, Beylikdüzü ve Bakırköy organik pazarlarının %100 Ekolojik Pazarlar olarak hizmet vermesini sağlamakta.

Bu pazarlar, İstanbul'un bahçe-bostan geleneğinin yaşatılmaya çalışılması için de ayrıca değerli. Bu bahçe ve bostanlar, düşük üretim kapasitelerine karşılık kent için tarımsal üretim pratiklerini yayma amacı bakımından önem taşımakta. İstanbul'un halen korunan üç bahçe (Modal Permakültür Bahçesi, Fenerbahçe Topluluk Bahçesi, Şenay ve Gülsüman Halk Bahçesi) ve dört bostanı (Yedikule Bostanları, Roma Bostanı, Bostandan Tatavla'ya, Kuzguncuk Bostanı) var. Bu girişimler henüz İstanbul'un gıda sistemine etkili bir katkı yapma potansiyeli taşımaya da kent tarımının güçlendirilmesi için geliştirilecek yeni projelere ilham kaynağı olabilirler. Özellikle düşük gelirli hane halkı gruplarının yaşadığı mahallelerde, kullanılmayan arazilerin, belediyenin toprak, tohum, gübre, teknik bilgi ve ekipman desteği ile mahallelinin ortak kullanımına sunulması dar gelirli hanelerin gıda giderlerini azaltacak bir alternatif olabilir. ■

²² <http://www.bugday.org/portal/hakkimizda.php>

Üreticiden Tüketicie Modeller: Dünya, Türkiye ve İstanbul

Bu bölümde, üreticiden tüketiciye doğrudan meyve sebze tedarikine dair uygulamalar değerlendirilerek, İstanbul için alternatif modeller geliştiriliyor. İlk olarak, Avrupa, İngiltere ve Kuzey Amerika örnekleri ışığında farklı uygulama modelleri inceleniyor. Ardından, Türkiye'nin farklı bölgelerinde uygulanan pazar örnekleri detaylıca sunuluyor. Son olarak, İstanbul içinde kurulmakta olan (organik) üretici pazarlarına odaklanılıyor. Tüm bu örneklerin genel bir uygulamaya engel teşkil edecek kendine özgü yanları filtrelendiğinde, İstanbul için uygulanabilecek alternatif modellerin geliştirilmesi için ilk adım atılmış olacak.

3.1. Dünya Örnekleri

Son yıllarda kentlerin gıda ihtiyacının tedariki tüm dünyada politika öncelikleri arasına girdi. Kamu politikaları, tarım ve gıda sistemlerinin geleceğini şekillendirmede belirleyici bir rol oynuyor. Yerel yönetimler bu politikaların şekillenmesinde ve uygulanmasında merkezi kamu kurumları olarak öne çıkarken, birçok yerel yönetim kendi idari sınırları içerisindeki gıda sistemlerini şekillendirmeye yönelik farklı yollar geliştiriyor.

En geniş anlamıyla “pazar” sağlama/yaratma, yereldeki gıda sistemlerine yönelik geliştirilen çok çeşitli uygulamaların merkezinde yer alıyor. Mevcut uygulamalar arasında yerel çiftçi pazarlarını desteklemekten belediyeler içerisinde geçerli olacak para birimini kullanımına, gıda işleme ve mezbaha etkinliklerini desteklemekten yerel balıkçılarla satın alma garantili anlaşmalar yapmaya,

teknik ve lojistik desteklerden mali ve siyasi desteklere kadar çok çeşitli örnekler bulmak mümkün. Yerel yönetimlerin gıda sistemlerine doğrudan dahil olduğu uygulamalardan biri “gıda tedarikinin kamulaştırılması”. Bu kavram yerel yönetimlerin bünyesindeki kamu kurum ve kuruluşlarında kullanılmak, tüketilmek üzere yaptığı gıda alımları için kullanılmakta.

Özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’da yerel yönetimlerin gıda sistemlerine dahil olma çabalarının gittikçe arttığı gözleniyor. Bu uygulamaların etkisiyle Eurostat’ın Çiftlik Yapı Araştırması sonuçlarına göre, AB’de toplam üretiminin yarıdan fazlasını doğrudan tüketicilere satan tarımsal işletmelerin oranı yüzde 15’e ulaşmış durumda. ABD’de doğrudan pazarlama yapan tarımsal işletmelerinin oranı yüzde 6,9 iken, Kanada’da bu oran yüzde 25 (Adanacioğlu, 2017; aktaran Arıcı, 2019: 36).

İngiltere

İngiltere kamu-yerel kolektifler girişimiyle gerçekleştiren yerel gıda tedarik sistemleri ve bu amaçla örgütlenen sivil toplum kurumları açısından zengin bir ülke.²³

The UK Sustainable Food Cities Network (Birleşik Krallık Sürdürülebilir Gıda Kentler Ağı)

2013 yılında iki sivil toplum örgütünün²⁴ inisiyatifiyle kurulan ağ, kurumlar ve aktörler arası işbirliğinin sağlanması amacıyla yerel kamu kurumlarını, ticari kuruluşları, üniversiteleri ve sivil toplum örgütlerini bir araya getirerek gıda tedarikine ilişkin sağlıklı çö-

²³ Bilindiği gibi, Türkçede İngiltere olarak anılan ülke İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda’nın içinde oluşturduğu Birleşik Krallık adına sahiptir. Bu notu düşmekle birlikte raporda yaygın kullanımla uyumlu olmak amacıyla İngiltere adı kullanılacaktır.

²⁴ Ağın kurucu olan iki sivil toplum örgütü için bkz. *Soil Foundation* (Toprak Vakfı) <https://www.soilassociation.org>, ve *Food Matters* (Gıda Önemlidir) <https://www.foodmatters.org/about-us/>. Ayrıca ağın finansal kaynağı da ağırlıklı sivil toplum örgütlerinden gelmektedir. Finansal destek sağlayan Esmée Fairbairn Derneği için bkz. <https://esmeefairbairn.org.uk>. Ağ hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://sustainablefoodcities.org/>; <https://www.sustainweb.org/sustainablefishcity/>

zümleler geliştirme ve bu deneyimleri yerel ve küresel kamuoyuyla paylaşma faaliyetleri yürütmekte. Ağın en önemli faaliyetlerinden biri hastanelerin, okulların ve üniversitelerin sağlıklı yerel gıdaya erişiminin sağlanması. “Sürdürülebilir Balık Kentleri” inisiyatifinin programı dahilinde Galler bölgesi sağlık sistemi ve Cardiff belediyesinin ortaklığıyla 2015 yılında imzalanan anlaşma ile hastane menülerinde taze, sağlıklı, yerel ve ucuz balık yer almaya başlamış (Sustainable Food Cities, 2015).

Growing Communities (Büyüyen Topluluklar)

Growing Communities Kuzey Londra’daki Hackney mahallesinde halk girişimiyle kurulmuş ve kâr amacı gütmeyen, kamu yararına çalışan bir sivil toplum örgütü.²⁵ Örgütün amacı mevcut gıda sistemine alternatif olabilecek modeller geliştirmek. Kolektif 2003 yılından itibaren yerel ürünlerin pazarlanmasına ilişkin iki temel faaliyet yürütüyor: Çiftçi pazarları ve meyve-sebze filesi programı. Bu iki faaliyetin daha etkin işleyebilmesini mümkün kılmak için 2018 yılında ürünlerin üreticilerden toptan satın alınıp, perakende satış öncesinde depolandığı bir hal merkezi kurulmuş.

Growing Communities Çiftçi Pazarları

Sadece organik sertifikalı ürünlerin satıldığı bu pazarlara gelen ürünler içerdense dışarı doğru Londra çevresi, İngiltere, Avrupa gibi halkalardan besleniyor. Hava yoluyla ülkeye ulaşan ürünlerin ve mevsim dışı ısıtılmış seralarda yetiştirilen ürünlerin satışı yapılmıyor. Londra çevresinden gelen ürünlerin büyük çoğunluğu Kent (63 km), Essex (56 km), Cambridgeshire (93 km), East Anglia (100 km) bölgelerindeki çiftliklerden sağlanıyor. İngiltere’de yetişmeyen ancak beslenme için ihtiyaç duyulan portakal, kivi, avokado gibi ürünler ise en yakın Avrupa ülkesinden getiriliyor. Avrupa içerisinde az miktarda yetişen ancak temel gıdadan sayılan muz, organik ve *fair trade* (adil ticaret) sertifikalı olması şartıyla kıta dışından ve deniz yoluyla gelmiş olanı tercih edilerek alınıyor.

Sebze ve Meyve Filesi Programı

Growing Communities file programından sorumlu çalışanı Joe Barber ile bu rapor kapsamında yapılan görüşmede Barber, Hackney bölgesinden haftalık 1700 meyve-sebze talebi geldiğini, her hafta perşembe günü toplanan alışveriş listelerinin bölgedeki organik sertifikalı çiftliklerden satın alınarak filelendiğini ve filelerin takip

²⁵ Detaylı bilgi için bkz. <http://growingcommunities.org/market>

eden haftanın çarşamba günü dağıtım merkezlerine talep sahipleri tarafından alınmak üzere bırakıldığı bilgilerini paylaştı. Barber, yerel yönetimlerden salata yeşillikleri gibi ürünlerin üretildiği kent bahçelerinin ve bostanlarının tahsis edilmesi dışında herhangi bir destek alınmadan, programın yürütülmeye devam ettiğini aktardı.²⁶

The Better Food Shed (Daha İyi Gıda Deposu)

The Better Food Shed Londra merkezli 10 farklı meyve-sebze filesi girişimine, siparişlerin birlikte verilmesini ve tek noktada toplanmasını sağlayarak lojistik bir destek sağlıyor. Bu şekilde hem depolamaya ilişkin masraf, hem de karbon salımı en aza indirilmiş durumda. Bu sistem, sadece tüketiciler açısından değil, üreticilerin de tek seferde büyük miktarda ürün gönderebilmesini mümkün kılıyor. Halihazırda dört kişinin çalıştığı bu depoya ürün tedariki yapan çiftçiler koordinasyon içinde gelen talep verilerini değerlendirip üretimlerin hasatını ve sevkini talebe göre yaparak atık üretmeyen bir sistem kurmuş durumdadır. Pazar içindeki rekabetin değil, işbirliği ve dayanışmanın ideal örneklerinden olan “Daha İyi Gıda Deposu” kâr amacı gütmeyen etmeyen bir kuruluş olarak, üreticilerin refahını ve doğaya daha az zarar verme hedefini güdüyor. Aynı zamanda, ekolojik olmaya gayret eden küçük ölçekli işletmeleri destekleyerek daha sürdürülebilir bir gıda sistemi hedefleniyor. 2018 yılından itibaren *Growing Communities* bünyesinde faaliyet gösteren Gıda Deposu 2020 yılında ayrı bir örgüt olarak çalışmayı planlıyor.

National Farmers' Retail and Markets Association (Ulusal Çiftçi Perakende Satış ve Pazarları Derneği)

National Farmers' Retail and Markets Association (kısaca adı ile FARMA) çiftçi pazarlarının temel amacı kendi ürününü yetiştiren ve yerelinde satan çiftçi ve üreticileri destekleme. Bu girişim İngiltere’de 1990’larda çiftçilerin ürünlerine istedikleri fiyatları alamadığı ve pazarlarda yer alabilecek bir fırsat bulamadığı ortamda şekillendi. FARMA 2002 yılında başlattığı bir Sertifika Programı ile hangi pazarın gerçekten küçük çiftçinin kendi ürününü

sattığı pazar olduğunu onaylayan ve bu bilgiyi kamuoyu ile paylaşan bir çiftçi kooperatifi olarak işliyor.

Bu sertifika programının 10 temel prensibi:²⁷

- **Denetlenebilir:** pazarlar bağımsız denetime tabidir.
- **Çiftçinin kendisinden:** Ürünlerin doğrudan çiftçinin, üreticinin kendisinden olduğu ve kendisi tarafından satıldığını garanti eder.
- **Sigortalı:** Tüm satıcılar, çalışanlar ve ürünleri sosyal sigorta güvencesi altındadır.
- **Bilgili:** Çiftçi pazarlarında ürün satan her bir kişi ürünün tohumdan tabağa nasıl geldiğini bilir.
- **Yasal:** Tüm satıcılar ve pazar ilgili yasal çerçeveye tabidir.
- **Yerel:** Pazarda satış yapacak küçük işletmeciler pazara mümkün olan en yakın yerden gelir.
- **Yerelden:** İşlenmiş ürünlerin içeriği tamamen yerelden sağlanır.
- **Satıcısı tarafından üretilmiş:** Satışı yapılan her ürün satıcısı tarafından üretilir.
- **Tanıtlı:** Pazar, pazar müşterileriyle ürünler ve üreticiler hakkında tanıtım amaçlı görüşmeler yapar.
- **İyi yönetilir:** Pazar organizasyonunu yapan örgüt yukarıda sayılan prensiplere uygun işler.

Fransa

2008 yılında Mouans-Sartoux kentinin bulunduğu bölgede tarım yapılan alanların ve çiftçilerin hızla azalması üzerine yerel yönetim bir tarım konseyi oluşturarak kent planlamasında idari sınırlarını içindeki tarım alanlarını üç katına çıkarmaya karar verdi. Belediye tarafından tarımsal faaliyete uygun (sulama olanakları bulunan ve organik tarım kurallarına uygun) toplam 6 hektarlık 13 potansiyel alan belirlemiş ve buradaki üretimi yürütmesi için bir çiftçi istihdam edildi. Bununla birlikte, gıdada kendine yeterlilik açısından bir gıda işleme atölyesi yapılarak organik üreticilerin ürünlerini çeşitlendirilip, değerlendirme yolları arandı. Bu çabaların uzun vadedeki amaçlarından biri Mouans-Sartoux’daki okul kafeteryalarında sadece organik ürünlerin kullanılması oldu. 2010 yılında yetiştirilmeye başlanan ürünlerin organik sertifikaları alınarak, 2012 yı-

²⁶ Growing Communities Meyve Sebze Filesı Programı Sorumlusu Joe Barber ile görüşme. 20/12/2019.

²⁷ Örgütün diğer yayınları ve sertifika kriterleri için bkz. (<http://www.farma.org.uk/media/originals/0/721/farmers-market-certification-scheme-full-scheme-document.pdf>).

İlinden bu yana kent tüm kantinlerde %100 organik ürün kullanılması sağlandı. Yılda 25.000 ton sebze üretim kapasitesi olan bu topraklardan gelen sebzeler, kantinlerin kullanımının yüzde 85'ini oluşturuyor. Tam bir özerklik için aşamalı olarak yazın yetişen ürünler dondurularak saklanıyor. Belediye yerel üreticilere pazara erişimde kolaylık ve fırsat yaratabilmek amacıyla yetişkinlere ve çocuklara yönelik eğitsel amaçlı çiftlik ve işletme atölyesi ziyaretleri gibi çeşitli faaliyetler sürdürüyor. Eğitim çabalarına, 2018 yılı Ocak ayında, Nice Côte d'Azur Üniversitesi belediye ortaklığıyla "Sürdürülebilir Gıda Projesi Yöneticisi" kursu açarak katılmış durumda.

Belediyenin kendine bağlı kurumlarda tüketilecek gıdayla ilgili açtığı alım ihale şartnamelerinde fiyatın yanı sıra niteliğe ilişkin kriterlerin olması dikkat çekici. Kriterlerin yüzde 40'ı izlenebilirlik, olgunlaşma ve çeşitlilik, yüzde 30'u fiyat ve yüzde 30'u çevresel etki (üretim, paketleme, taşıma, eğitimsel) üzerine.²⁸

Belçika

Brussels Good Food Strategy (Brüksel İyi Gıda Stratejisi)

Brüksel yerel yönetimi kentin içi, çeperi ve çevresinde sebze bahçelerini geliştirmek, sayılarını artırmak, dayanışma temelli alışveriş grupları kurmak ve kantinlerde farklı projelerin gelişmesini desteklemek amacıyla Brüksel İyi Gıda Stratejisi adıyla çalışmalar yürütmekte. Bu stratejinin yürütücüsü olan Brüksel yönetimine göre, halihazırda bölgede (bahçecilik, aromatik bitki üretimi, mantar yetiştiriciliği, koyun yetiştiriciliği, fide ve fidancılık vb.) ticari faaliyet yürütmekte olan 15 şirketin veya inisiyatifin istihdam kapasitesini artırmak önemli hedeflerden biri.

Kent sınırları içinde 2015 yılında kent topraklarının yüzde 1,5'u tarım alanı olarak kullanılmaktayken, 2015-2019 yılları arasında yapılan çalışmalarla sebze üretiminin

yapıldığı alanlar çeşitlendirilerek, kent içine doğru yaygınlaştırılmış durumda. Bu strateji kapsamında Brüksel bölgesinde halihazırda bulunan tarım topraklarının korunması, tarım yapılmamış alanlarda üretim yapılmasına yönelik çeşitlendirme stratejilerinin uygulanması amaçlanıyor. 2035 yılında Brüksel'deki tarımsal üretimin yüzde 30'unun kent içi ve çeperinde üretilmesi hedefleniyor. Daha kısa dönemli bir hedef olarak, 2020 yılında Brüksel Çevre Ofisinin idaresinde bulunan bölgesel doğa alanlarındaki sebze üretimine yönelik parsellerin 2015 yılına kıyasla iki kat artması olarak belirlenmiş.

Brüksel'de tüketilen pişmiş gıda ürününün yüzde 40'ı devlet okullarının kantin ve yemekhanelerinde veya bu kurumlara bağlı kafe veya restoranlarda tüketilmekte. Bu nedenle, kamu kurumlarının yemekhaneleri veya yemek hizmeti veren her yerde bu stratejiyle uyumun sağlanması amaçlanıyor. Brüksel Belediyesi yönetimi için okul ve kreş yemekhaneleriyle her türlü kamu kurumu yemekhaneleri bu konuda öncelikli uygulama alanları durumunda.

Brüksel'deki gıda tedarikçisinin yüzde 70'i süpermarketler tarafından, geri kalan yüzde 30 ise toptancılar, küçük dükkanlar, bakkallar ve aracısız kısa gıda zincirleri yoluyla yapılıyor. Strateji "İyi Gıda"nın düşük gelir grubundaki yurttaşlar tarafından da erişilebilir olmasını sağlamak üzere bu gıda ürünlerinin yerel yönetimin desteğiyle pazarlar yoluyla tedarik sistemine dahil olması sağlanıyor. Bu amaçla Brüksel Bölgesel Yönetimi, *Farm to Fork* (Çiftlikten Çatala) isimli kısa tedarik zincirlerini destekliyor. Bu stratejiyle hem tüketiciye hem de işletmecilere yönelik olarak, İyi Gıda standartları çerçevesinde çalışan tedarikçi, market, organik dükkan gibi ticari işletmeleri, tüm kente yönelik olarak haritalandırıp listeleyerek halkın erişimine çeşitli yöntemler açıyor.

BoerenBxlPaysans²⁹

2015 yılında başlayan "BoerenBruxselPaysans"³⁰ projesi, Brüksel'e ekolojik olarak üretilmiş, kaliteli tarımsal

²⁸ Yumurta ve süt ürünleri için belediyenin ihale çağrısı örneği için bkz. <http://mead-mouans-sartoux.fr/wp-content/uploads/2018/01/Annexe-lot-6-oeufs.pdf>

²⁹ Belçika resmi olarak üç anadilli bir ülke (Flamanca: yüzde 57; Fransızca: yüzde 42 ve Almanca yüzde 1). Başkenti Brüksel'de ise Flamanca ve Fransızca konuşulmakta. Bu nedenle bu proje "Brükselli çiftçiler" olarak Türkçeleştirilebilecek şekilde, Flamanca Boeren ve Fransızca Paysans ve Brüksel'in kısa yazımı olan Bxl'den oluşmuştur.

ürünleri taze olarak kısa mesafeden katılımcı yöntemlerle tedarik etmeyi amaçlıyor. Brüksel Belediyesi'nin Çevre Departmanı tarafından yönetilen bu projenin koordinasyonunda dört yerel sivil toplum örgütü (Le Début des Haricots, Terre-en-vue, Maison verte et bleue ve le Crédal) ile iki yerel yönetim (Anderlecht Belediyesi ve Brüksel Çevre departmanı) birlikte çalışıyor. Projenin finansmanı Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (*European Regional Development Fund-ERDF*) ve Brüksel Başkent Bölgesi yönetimi tarafından sağlanıyor. Bu finansman kaynakları çiftçi ve aşçı adaylarının ekip biçmeye ve pişirmeye yönelik ilk adımlarını kolaylaştırmak ve tarım projelerinin altyapı ve danışmanlığı için kullanılıyor. Böylece adayların ilk adımlarını güvenli koşullar altında ekonomik ve ekolojik yönden test etmelerine fırsat tanınıyor. Belediye tarafından aday çiftçilere, deneyimli çiftçilerin danışmanlık yaptığı 3 yıl süreyle deneme sahası olarak sunulan alanda pratik yapma imkanı veriliyor. Bu sürede üretilen ürünün işlenmesi ve satış kanallarının nasıl geliştirileceği konusunda da eğitim veriliyor.

Gent en Garde (Gent Savunması)

"Gent en garde"³¹ 2013 yılında başlayan ve Gent Belediyesi tarafından kapsayıcı bir gıda stratejisi oluşturmak üzere geliştirilmiş bir proje. Bu proje kapsamında, Çevre, İklim, Enerji ve Kuzey-Güney ilişkileri departmanları yerel yönetim çalışanları, akademisyenler, çiftçiler ve sivil toplum örgütleri yerel gıdaya ilişkin kentte gittikçe daha yoğun hissedilen basınca ilişkin konuşabilmek ve birlikte çözüm üretebilmek amacıyla bir Gıda Konseyi kuruldu. Yapılan danışma toplantılarında beş stratejik amaç belirlendi: Daha kısa ve görünür bir gıda zinciri; daha sürdürülebilir gıda üretim ve tüketimi; gıda inisiyatifleri için daha fazla sosyal değer katkısı; gıda atığını azaltmak; ve gıda atığının hammadde olarak optimum yeniden kullanımı.

2013 yılında gönüllü bir sivil toplum örgütü olan Gent

Kent Tarımı Çalışma Grubu içinde iki ayrı grup kuruldu: Kısa tedarik zinciri çalışma grubu; kent tarımının sosyal taraflarıyla ilgili bir çalışma grubu. Gent Konseyi, resmi bir danışma konseyi olmayıp, esnek bir yapıyla örgütlendiklerinden partiler üstü bir şekilde hareket etme şansına da sahip. Diğer yandan, bu durum resmi bir ünvana sahip olmayan bu yapıyı yerel yönetimlerin değişmesiyle birlikte danışılmayan, atıl bir kolektife dönüştürme riskini de barındırmakta.

Amerika Birleşik Devletleri

New York Pazarları

Amerika Birleşik Devletleri'nde endüstriyel tarımın giderek yerel küçük çiftçiliği sürdürülemez hale getirmesine karşı kurulan birçok kooperatif ve bu kooperatiflerin koordinasyonunda şekillenen kısa gıda tedarik zinciri örnekleri görmek mümkündür. New York üretici pazarlarının ortaya çıkışı da benzer bir süreçte 1970'lerde şehir merkezine ulaşabilen taze gıda miktarı ve eyalette işlenen tarım arazilerinin büyüklüğünde yaşanan sert düşüşle birlikte başlayan bir projeye dayanmakta. İlk kurulduğu yıllardan beri New York Belediyesi'nin temel destekleyicisi ve yürütücüsü olduğu bu proje, şehrin yerel gıda tedarikinin her aşamasında çalışmalar yürüten ve kâr amacı gütmeyen bir kurumsal ağa dönüşmüş durumda. Greenmarket (Yeşilpazar) Belediye'nin bünyesinde olan ve aynı zamanda özel fonlarla da desteklenen bir sivil toplum örgütü olarak 1976 yılında kurulmuş.³² Yerel çiftçi ailelerin, ancak ürünlerini aracısız olarak tüketiciye ulaştırmalarıyla ayakta kalabilecekleri tespitinden hareketle başlayan proje, hem yerel üretimin desteklenmesinin hem de birçok mahallenin sağlıklı gıdaya erişiminin sağlanması için yerel çözümler geliştirmeyi amaçlamakta. Greenmarket pazarlarının en temel kriteri sadece üreticilerin satış yapmasına izin vermesi ve kesinlikle aracılardan satış yapmasına izin verilmemesi olarak gösterilebilir³³. Bu şekilde hem üretici ve tüketici arasında kişisel bir

³⁰ http://document.environnement.brussels/opac_css/elecfile/BRO_BoerenBxlPaysans_FR

³¹ <https://www.ruaf.org/sites/default/files/European%20case%20studies%20on%20governance%20of%20territorial%20food%20systems%20Gouter-RUAF%20final.pdf>

³² <https://www.grownyc.org/greenmarket>

³³ Yeşilpazar'ın tüm kurallarına şu adresten ulaşılabilen 'Greenmarket Rules' kitapçığında erişilebilir: <https://www.grownyc.org/files/gmkt/ReturnApplication2019/13Rules.pdf>

güven ilişkisinin kurulması, hem de satılan ürünlerin kayıtlı üreticiler üzerinden güvenli bir takip sisteminin oluşması sağlanmakta, yerel gıda kolektiflerinde üreticilerin ihtiyaç duydukları durumda gönüllüler üreticilere satışta yardımcı olmaktadır.

Union Square Pazarı

Adı daha sonra GrowNYC olarak değişen, belediyenin Çevre Konseyi biriminin Yeşilpazar (*Greenmarket*) adıyla açtığı ilk üretici pazarı Güney Manhattan'daki merkezi meydanlardan biri olan Union Square. Halen haftada üç gün kurulan bu pazara gösterilen yoğun ilgi sonucu kısa sürede bu pazarların sayısı hızla artış göstermiş. 1970'lerin sonunda 7 üretici-satıcıyla kurulan ilk pazardan, bugün 240 civarı üreticinin parçası olduğu bir pazarlar ağına dönüşmüş durumda. 2020 yılı itibarıyla şehrin farklı noktalarında 50'nin üzerinde Yeşilpazar ve 15 tane Gençlikpazarı (*Youthmarket*) faaliyet sürdürmekte. Ürünlerin çoğu New York eyaletinde, küçük bir kısmı da çevre eyaletlerde üretilmektedir. Üreticilerin pazara yakınlığı ve aracının ortadan kalkması fiyatları daha erişilebilir kılar

faktörlerin başında gelmekte. Pazarda yer alabilmek için üreticilerin New York etrafında belirlenen alanda üretim yapmaları zorunlu. Bu alan şehir merkezinden güneye 193 km, kuzeye 403 km., doğuya ve batıya 273 km uzaklıkta olan bir alanı kapsamakta.³⁴ Sezona dayalı ürün yelpazesi de bu üretici pazarların önemli özelliklerinden. GrowNYC internet sitesinde tüm üreticilerin³⁵ ve sezona dayalı olarak pazarlarda bulunabilen ürünlerin listelerini³⁶ yayınlamaları, ürünlerin takip edilebilir olduğunun ve üretici kriterlerinden taviz verilmediğinin altını çizmektedir.

2012'den bu yana bir Gıda Ağına (*Food Hub*) dönüşen ve Greenmarket Co. adını alan Yeşilpazarlar için, Gençlikpazarı, Taze Gıda Kutusu (*Fresh Food Box*) ve Toptan Yeşilpazar (*Wholesale greenmarket*) adında alt-birimler kurulmuştur. Son yıllarda pazar yerleri dışında da gıda tedarik biçimleri gerçekleştirmek hedefine yönelik toptan satış ve en az 250 dolar tutarındaki siparişler için ücretsiz teslimat yapılması, bu pazarların sağladığı motivasyonel teşvikler olarak gösterilebilir.

Yeşilpazar yerel üretimi pazarları sürdürülebilir kılmak

³⁴ Bu alanın dışından gelen az sayıda üreticilerin pazarda bulunması iki koşula bağlanmış: 1998 önce pazarda satış yapmak ve 2005-6 yılından bu yana düzenli olarak her yıl pazara katılmak. (Bkz: Greenmarket Rules sayfa 28 ve Appendix B <https://www.grownyc.org/files/gmkt/ReturnApplication2019/13Rules.pdf>)

³⁵ Gelen üreticilerin listesi için Bkz. <https://www.grownyc.org/greenmarket/farmers>

³⁶ Satılan ürünlerin listesi için Bkz. <https://www.grownyc.org/greenmarket/whatsavailable>

için üreticilerin sorun ve ihtiyaçlarına yönelik eğitim ve atölye çalışmaları yapmaya devam ederken, Çiftçi ve Topluluk Danışma Kurulu her ay bir araya gelerek düzenlemeleri, değişiklik taleplerini ve şikayetleri tartışarak karara bağlamakta. New York Belediyesi'nin 1976'dan bu yana büyüyen ve dönüşen GrowNYC biriminin çalışmaları hem şeffaf bir işleyiş içerisinde giderek genişleyen bir ağın nasıl ayakta kaldığına, hem de dünyanın en büyük kentlerinden birinde üretici pazarları yoluyla yerel gıda tedarik zincirlerinin sunduğu avantajlara dikkatimizi çekmekte.

3.2. Türkiye Örnekleri

Tekirdağ Süleymanpaşa Kadın Eli Organik Pazarı

Kadın Eli Organik Pazarı, Tekirdağ Süleymanpaşa ilçesinde Şubat 2019'dan beri faaliyet gösteren Tekirdağ Karadeniz İleri Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği³⁷ Kadın Kolları'nın inisiyatifi ve Belediye'nin yönlendirmesi ve destekleriyle kurulan bir üretici pazarı. Belediye, dernek yöneticileri ile işbirliği içinde kadınların ev içi emeğini değerlendirmek amacıyla sadece kadınların tezgah açmalarına olanak verecek bir pazar yeri tahsis edip ve gerekli altyapı çalışmasını tamamladı. Cumartesi günleri kurulan pazarın 15 tezgahlık kapasitesi mevcut. Kış aylarında kullanım kapasitesi düşen pazarda ortalama 8 tezgahta 15 kadın satış yapıyor. Kullandıkları tezgahlar için işgaliye parası tahsil edilmiyor.

Pazarın adında organik ibaresi yer alsa da satılan ürünlerin organik sertifikaları aranmıyor. Pazarda satılan ürünler ağırlıklı olarak kadınların evlerinde ya da pazar yerinde yaptıkları yufka, gözleme, yoğurt, çiğ süt, tereyağı, sarma, dolma, ekmek, unlu tatlı mamul ürünler (baklava, helva vb) ve turşu çeşitleri. Bunların yanı sıra bahçelerinde yetiştirdikleri bakliyat, taze sebze ve meyve de tezgaha çıkan ürünler arasında olup, "organik" sıfatı, bu ürünlerin doğal yöntemlerle yetiştirildiğine veya üretildiğine vurgu yapmak için kullanılmış.

Pazarda satılan ürünlerin fiyat ve kalite denetlemesi belediye tarafından yapılmıyor. Dernek Kadın Kolları Başkanı Çiçek Karpuz ile rapor kapsamında yaptığımız görüşmede fiyatların pazarın kurulduğu günün sabahında Dernek yöneticileri ve tezgah sahibi kadınlar arasında yapılan müzakerelerle katılımcı bir yolla belirlendiğini aktardı. Aynı şekilde ürünlerin kalite kontrolü dışarıdan bir denetime gerek kalmadan karşılıklı güven, denge ve uzlaşma üzerinden yürütülüyor. Karpuz ayrıca dernek yöneticilerinin ve pazarda tezgah açan kadınların haftada bir kez bir araya gelerek, pazarla ilgili sorunları ve gelecek hedeflerini konuştukları bilgisini aktardı.

Pazar yoğun ilgi görmemekle birlikte doğal ürün tüketme önceliğine sahip istikrarlı bir müşteri grubuna sahip. Yaptığımız görüşmede Çiçek Karpuz, dernek yönetiminin pazarın Karadeniz mahallesinden, ilçe merkezine taşınması için Belediye'ye başvurduğunu, pazarın ilçe merkezine taşınmasının ilgiyi artıracığına inandığını ifade etti.³⁸

Bursa Nilüfer Köylü Pazarı

Bursa'nın Osmangazi ilçesinde ilk kez 2001 tarihinde 6 tezgahla köylü pazarları adıyla kurulan pazarlar büyüyerek ve haftanın dört günü ilçenin farklı noktalarında kurulmaya başladı. Üretici pazarı statüsüne sahip bu pazarlarda üreticiler kendi bahçelerinde, tarlalarında yetiştirdikleri meyve ve sebzeler herhangi bir sertifika şartı aranmadan satabiliyor. Bursa Üretici Köylüler Birliği Başkanı Reşat Akyel'e göre (Bursa Nilüfer'de, 2018),

"Üretici pazarlarından vatandaşların da üreticinin de son derece memnun olduğunu görüyoruz. Bu pazarlarla kırsalla kent arasındaki uçurumu en azından gelir anlamında azaltmış oluyoruz. Kırsalda yaşayanların gelirlerinin artmasına, güzel bir yaşam sürmelerine olanak sağlamış oluyoruz. Kırsaldan kente göçün önüne geçmenin yolu, oralarda maddi anlamda gelir getirecek sürdürülebilir bir tarım anlayışı ortaya koymaktan geçiyor."

³⁷ Tekirdağ Karadeniz İleri Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği yaklaşık 800 üyesi olan bir yöre derneği. Üyelerinin 150 kadarını da kadınlar oluşturuyor.

³⁸ Tekirdağ Karadeniz İleri Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Kadın Kolları başkanı Çiçek Karpuz ile görüşme. Tarih: 8/12/2019.

Bölgede yetişmediği bilgisi sabit olan muz, portakal, mandalina, limon gibi ürünlerin satışının tamamen yasak olduğu, domates ve salatalık gibi ürünlerin yalnızca yaz aylarında satılabildiği pazar Nilüfer Belediyesi'nin aktif destekleriyle işlemektedir. Üretici pazarlarında satıcılardan tezgah parası tahsili yapılmıyor. Uludağ civarındaki Bağlı Mahallesi'nden gelen pazarcı Şefika Çelik memnuniyetini, yapılan görüşmede "Köyden fasulye, nohut, ceviz getiriyoruz. Yaptığımız ekmekleri, salça ve sosları da satıyorum. Doğal ne getirirsek rağbet oluyor" diyerek ifade ediyor (Bursa Nilüfer'de, 2018).

Üreticinin ürünlerin doğrudan tüketiciye ulaştırabildiği bu pazardaki ürün fiyatlarının toptancı hali ve pazarcı esnafı gibi araçların tedarik sistemine dahil olduğu semt pazarı alternatiflerine göre daha ucuz olduğu ifade ediliyor. 2019 yılının Şubat ayında Bursa köylü pazarlarına ilişkin yapılan habere göre, semt pazarında kg'ı 8 TL'ye satılan ıspanak, köylü pazarında 5TL'ye; semt pazarında 6 TL'ye sayılan ayva, köylü pazarında 4 TL'ye; semt pazarında 7-8 TL'ye satılan karnıbabah, köylü pazarında 5; ve semt pazarında 8 TL'ye satılan brokoli köylü pazarında 4 TL'ye satılmakta (Bursa'da Aracısız, 2019).

İzmir Pagos (Kadifekale) ve Kültürpark Üretici Pazarları

İzmir'de Kadifekale semtinde kurulan Pagos üretici pazarının kuruluş ve işleyişinde en etkin kurum İzmir Büyükşehir Belediyesi Kırsal Kalkınma Birimi olarak öne çıkıyor. Belediye bünyesinde kurulan bu birim İzmir'de faaliyet gösteren üretici kooperatifleri ile doğrudan işbirliği kurma amacını güdüyor. 16 Ekim 2019 tarihinde Alsancak semtinde hizmete geçen Kültürpark Üretici Pazarı yalnızca kooperatiflerin satış yapabildiği bir pazar olarak tanımlanmış. Kültürpark Üretici Pazarı'na ilişkin Belediye Başkanı Tunç Soyer "Benim için üretici pazarları para karşılığı sebze meyve satın alınan yerler değildir. Bu pazarlar, bereketin çoğaldığı ve toplumun her kesimine yayıldığı meydanlardır. Üretici pazarları alışveriş merkezi değil, bereket meydanlarıdır" diyor (Kültürpark Üretici, 2019).

Pagos Üretici Pazarı'nda ise semtteki kadınların güçlendirilmesi amacıyla üretici kooperatiflerinin yanı sıra semtte yaşayan kadınlar da satış yapabilmekte. Belediye tarafından pazarda satış yapan semtli kadınların örgütlenmesi teşvik edilip, bireysel olarak satış yapan 7 kadın semtteki diğer kadınların ürünlerini de değerlendirmeyi amaçlayan "Pagos Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi"³⁹ni kurması sağlandı. Pazarda tezgah açabilmek için üreticilerin başvurduğu idari birim muhtarlıklar olarak belirlenmiş durumda. Üretici pazarları konusunda verilen eğitimlerle bilgilendirilen muhtarlar, başvuru sahiplerine pazar kurallarına dair yönlendirme yapmakla sorumlu. Cumartesi günleri kurulan Pagos ve Çarşamba günleri kurulan Kültürpark Pazarlarına ulaşım belediyenin ücretsiz olarak sağladığı otobüslerle yapılıyor. Aynı şekilde üreticilerin çevre ilçelerden pazara ulaşabilmesi için belediye toplu taşımanın dışında, kentin altı farklı merkezinden pazar için tahsis edilmiş otobüslerle ücretsiz taşıma hizmeti veriyor. Farklı yönlerden pazara gelecek üreticilerin ulaşımı için Belediyeye bağlı Kırsal Kalkınma Biriminde tutulan kayıtlarla araçlar yönlendiriliyor.

Aynı kooperatifin ortaklarının birbirlerinin ürünlerini satmasına izin verildiği için her üreticinin her seferinde pazara gelme zorunluluğu bulunmuyor. Meyve ve sebzelerin yanı sıra gözleme, hazır yemek gibi ürünlerin de satışa sunulduğu bu pazarlarda üreticilerden tezgah ücreti alınmazken, belediye ile kooperatifler arasında imzalanan sözleşmelerle ürün kalitesine ve üretim kriterlerine dair bağlayıcı bir çerçeve belirlenmiş durumda. Pagos üretici pazarı, Kadifekaleli yüzden fazla kadın üretici, İzmir genelinden 24 tarımsal kalkınma kooperatifi ve 12 üretici kadın kooperatifine doğrudan satış olanağı sağlamaktadır. Özellikle Kadifekale pazarı, kadın kooperatiflerinin kurulması ve kadınların kendi el ürünlerini sattıkları bir pazar olması sebebiyle de önemli bir örnektir. Nitekim, İzmir Büyükşehir Belediyesi Tarımsal Hizmetler Daire Başkanlığı'na bağlı Kırsal Kalkınma Müdürlüğü'nde çalışan Filiz Egi de bu pazarların kadınların özgüçlenmesi için etkili olduğu vurguladı.⁴⁰

³⁹ <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/kadifekaleli-kadınlar-kooperatif-kurdu/40910/156>

⁴⁰ Filiz Egi ile görüşme. Tarih: 29 Ekim 2019.

Pagos pazarı yukarıda da belirtilen şekilde, yerel yönetimin, örgütlü küçük çiftçiye ve kentli üretici kadınlara doğrudan satış yapacağı bir alan yaratması ve tüketicinin pazara ulaşmasını kolaylaştırıcı yöntemler geliştirmesi açısından olumlu bir örnek teşkil ediyor. Bu olumluluğun yanında, tüketicilerle yapılan görüşmelerde pazarda satılan ürünlerin her hafta düzenli şekilde tezgahta olmamasından kaynaklı olarak tüketici beklentisinde bir belirsizlik yarattığı, bu belirsizlikten kaynaklı olarak da pazara düzenli gelme alışkanlığının henüz gelişemediği vurgulandı. Pazarları ziyaret edenlerle yapılan görüşmeler, pazarların hanehalkının haftalık gıda ihtiyacını karşılamak için geldiği yerler olmasından ziyade, bu pazarlara gitmenin şimdilik çoklukla yerel üreticiyi destekleme, sağlıklı gıdaya erişim için bir alternatifi değerlendirme çabası ve haftasonu aktivitesi olduğunu gösteriyor.

Yalova Köylü Pazarı

1980'li yıllardan beri -2012 yılında üretici pazarlarına dair yasal çerçeve henüz şekillenmemişken- kurulan Yalova Köylü pazarı, bir üretici pazarı olarak hizmet veriyor. Mevzuat üretici pazarları ile semt pazarlarının aynı günde kurulmasına izin vermese de Yalova Köylü (Üretici) Pazarı ve semt pazarı aynı günde kurulmakta.⁴¹ Köylü pazarı fiyatlarının ucuz olması nedeniyle talebin daha fazla olduğu, bu nedenle pazarcı esnafının köylü pazarlarıyla birlikte tezgah açmak istemesi dikkat çekici bir özellik. Bu konudaki görüşlerini Yalova Belediyesi Hal Müdürü "Köylü üretici pazarını bir ara tekstil pazarının yanına taşıdık, pazarcı esnaf da oraya gelmeye başladı... Köylü pazarı ucuz olduğundan talep çok oluyor. Köylü pazarı ile sebze-meyve pazarı aynı yerde olsun istediler" diye ifade ediyor (aktaran Ancı 2019: 39). Do-

⁴¹ Yalova Ziraat Odası Başkanı konuda "...2003'de Fatih caddesinde sadece üretici pazarı kurduk pek kimse gitmedi. Niye? Gelen her şeyi bulamadı. Yanlış olduğunu anladık. Çünkü tüketici, pazarcı esnafından da alma gereği duyuyor. İki kere pazar yapacağıma bir kere yapayım diyor... İki üç ay sonra kapattık...". Şeklinde görüş bildirdi (aktaran Ancı 2019: 39).

layısıyla bölgede üretilen ürünlerin yerel üreticisi tarafından satıldığı, yetismeyen ürünlerin de pazarcı esnafı tarafından satıldığı bir model ortaya çıkmış durumda.

2013 yılında itibaren haftanın beş günü kurulmakta olan köylü pazarı da dahil farklı pazarlara hizmet veren kapalı pazar binası ve katlı otoparkı, bu pazarı tüketici açısından kolay ulaşılabilir kılıyor. Pazarlar yeri olarak bilinen bu pazar binası dükkanların ve pazarların birbiriyle rekabet etmeden farklı nitelikte ürünlerin satıldığı hem satıcı, hem de alıcı için avantajlı bir model olarak görünüyor.

Yalova Köylü Pazarı'nın uzun yıllardır hizmet veren üretici pazarlarından biri olmasının arkasında yatan en önemli faktör pazarın üreticilere yakınlığı olduğunun altını çizmek gerekir. Nakliye maliyeti üreticinin önemli giderlerinden biridir. Üreticiler pazar yerine olan yakınlıkları sayesinde haftada üç gün pazara ürünlerini getirmeleri ek bir maliyet yaratmıyor. Nakliye maliyetinin azlığı ürünlerini düşük fiyatla tüccarlara veya

komisyonculara toptan satmalarına karşı bir alternatif yaratmış görünüyor. Üreticilerin aralarında kurdukları dayanışma ağlarıyla birbirlerinin ürünlerini pazarlayarak her gün bizzat pazara gelme zorunluluğunu ortadan kaldırması da zamanla tesis edilen güven ilişkileri sayesinde mümkün olmuş görünüyor (Arıcı, 2019: 41).

Akdeniz Pazarları (Bodrum, Marmaris) **Bodrum Üretici Pazarı:**

Yerel ve endemik bitki tohumları yaşatmak için kurulmuş bir dernek olan Bodrum Tohum Derneği⁴² tarafından oluşturulan Bodrum Üretici Pazarı her çarşamba günü Bodrum pazar yerinde kuruluyor. Üretici pazarının amacı Bodrum çevresinde yaşayan köylülerin, çiftçilerin temiz doğal tarım ve geleneksel tohumlar ile yetiştirdikleri ürünleri halk ile aracısız buluşturulması.⁴³

Marmaris Yerel Tohum, **Temiz Gıda Üretici Pazarı**

⁴² Dernek hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. https://www.facebook.com/pg/bodrumtohumdernegi/about/?ref=page_internal

⁴³ Pazar hakkında daha kapsamlı bir tanıtım için bkz. <https://www.ekoharita.org/project/bodrum-uretici-pazari/>

Marmaris Kent Konseyi ve Marmaris Belediyesi'nin destekleri ile Yerel Tohum Derneği Marmaris Şubesi tarafından 2017 yılında 9 üretici ile başlayan "Marmaris Yerel Tohum, Temiz Gıda Üretici Pazarı"⁴⁴ daha fazla üreticinin ekolojik üretime geçmesini amaçlıyor. 2019 yılı sonu itibarıyla satış yapan 40 üretici "Yerel Tohum Temiz Gıda Üretici Pazarı Kooperatifi" olarak örgütlenecek ve tüm pazarı bir kooperatif olarak yürütmek üzere girişimlere başlamış durumda (Tezcan, 2019) .

Mersin Mezitli Kadın Üretici Pazarı ve Gönüllü Serası

Mezgitli çevresindeki üretici kadınların kendi yetiştirdiği veya yaptığı ürünlerini aracısız olmadan satabileceği Kadın Pazarları kuran Mersin'in Mezitli ilçe belediyesi, 2019 yılı Ekim ayında "Milan Kentsel Gıda Politika Anlaşması - (MUFPP)"⁴⁵ imzalayarak Kadın Üretici Pazarı ve Gönüllü Serası ve Kadın Üretici Pazarı projeleri ile 2019 yılında "Challenging Environment Award"⁴⁶ isimli ödüle layık görüldü.

2020 yılı itibarıyla Mezitli belediyesi sınırları içinde 650 kadının tezgah açtığı 9 pazar yeri bulunuyor. Belediyeye yapılan başvuru sonucu kayıt usulüyle alınan satış tezgahları için Belediye herhangi bir bedel tahsil etmiyor. Hem kırdada hem kentte yaşayan üretici kadınların tarımsal gıda üretimi ve el sanatları/el işleri üzerine olan tezgahlarının bir arada olması, belediyenin kent ve kırdan gelen kadınların sosyal olarak kaynaşmasını sağlıyor.

3.3.İstanbul Örnekleri

Şile Yeryüzü Pazarı

Şile Yeryüzü Pazarı Şile Belediyesi tarafından desteklenen Belediye ve sivil toplum kuruluşlarının ortak girişimiyle 2015 yılından beri her hafta düzenli olarak Cuma

ve Pazar günleri kurulan bir üretici pazarı. Bu pazarın ismi fast food kültürü ve zincirlerine karşı 2003 yılında büyüyen *slow food* (yavaş gıda) hareketinin biyoçeşitlilik projesi olan *Earth Market*'tan geliyor.⁴⁷ İtalya'da başlayıp ve kısa süre içinde küresel bir gıda hareketi olan Yavaş Gıda Derneği (*Slow Food Association*) 100'den fazla ülkede binlerce küçük üreticiye proje desteği, teknik destek, takas ve iletişim desteği veriyor.⁴⁸

Gıda tedarik zincirlerinin çevresel etkilerinin en aza indirilebilmesi için *slow food* yeryüzü pazarlarında ürünlerin en fazla 50 km. mesafeden gelmesi ilke olarak benimsenmiş. Şile pazarında da bu ilke uygulanıyor. Zira, saha çalışmasında edindiğimiz bilgilere göre Şile pazarında en uzaktan gelen ürün 40 km yol kat ediyor. Pazarda erişte, tarhana, reçel, sirke, doğadan toplanan otlar (kazayağı, ebegümeci, efelik, diken ucu), kestane balı, çiçek balı, yumurta, süt (manda, inek), yoğurt, ekmek, börek, dolma, baklava, kurabiye, böğürtlen, muşmula, kocayemiş gibi taze ve işlenmiş gıda ürünleri satılıyor.

Yeryüzü pazarının yönetimi Şile Belediyesi, Slow Food Şile Palamut Birliği, Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği, Şile Turizm, Kültür ve Tanıtma Derneği, Şile Tarım ve Orman İlçe Müdürlüğü ve üretici temsilcisinden oluşuyor. Pazara getirilen ürünlerden ve pazarın işleyişinden sorumlu Şile Belediyesi çalışanlarının verdiği bilgiye göre, pazarda ortalama 50 civarında köyden gelen ürünler, mevsimlere göre değişiklik göstermekle birlikte ortalama 45 aktif tezgahta satışa sunuluyor.

Ürünlerde organik veya iyi tarım sertifikaları aranmazken, ürünlerin tohumdan ekiminden ürün hasadına kadar tüm süreçlerini aktif olarak takip eden Ziraat ve Gıda Mühendisi Belediye çalışanları bulunuyor. Bu denetim, yerli tohumların kullanılmasını, fabrika gübresi veya kimyasalların kullanımlarının kontrol altına alın-

⁴⁴ Kolektif hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. <https://www.facebook.com/yereltohummarmaris/>

⁴⁵ İtalya'nın Milan kentinin yerel yönetimi Expo 2015'in Milan'da yapılacak olmasının ve konusunun gıda ve beslenme olmasının vesilesiyle aynı yıl, temeli sürdürülebilirlik ve sosyal adalet ilkelerine dayalı olan ve gıda ve gıdayla ilişkili konulara kent perspektifinden bakan ve çözüm arayan bir anlaşma önerisinde bulunmuştu: . Buradaki amaç, Expo 2015'e gelecek olan mümkün olduğunca fazla sayıda dünya kenti başkanının bu anlaşmayı imzalamasıydı. Uluslararası gıda politikalarının koordinasyonu için bir taahhüt niteliğinde olan MUFPP 15 Ekim 2015'te Milan'da 100'den fazla kent tarafından imzalandı. <http://www.milanurbanfoodpolicycompact.org/text/>

⁴⁶ <http://www.milanurbanfoodpolicycompact.org/2019/10/11/mezitli-mpa19/>

⁴⁷ Şile Pazarının yavaş gıda hareketi içindeki yeri ve önemi için bkz. <https://www.slowfood.com/earth-markets-turkey-liberating-seeds/>

⁴⁸ Yavaş gıda hareketine ilişkin daha geniş bilgi için Bkz. <https://www.fondazioneslowfood.com/en/what-is-the-foundation/>

bilmesini amaçlıyor. Üreticiler yıkıcı bir rekabet içine girmeden birbirlerini gözetererek fiyatları belirliyor. Fiyat belirleme süreç içerisinde kendiliğinden olup, belediyenin herhangi bir müdahalesi ve denetimi olmuyor. Şile Belediyesi pazarın canlılığını korumak ve gelen ziyaretçileri farklı deneyimlerle tanıştırmak için atölyeler ve -tohum takas şenliği, toprak ana kutlamaları, aşure günü, çevre günü gibi- etkinlikler düzenliyor.

Yaptığımız görüşmede Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği Başkanı Fatma Denizci pazarın işleyişini şöyle tarif ediyor:

“Üreticiler ile belediye arasında her yıl sözleşme imzalanır. Ürünlerin tamamı Şile’de yaşayan kendi ürettiklerini satan küçük çiftçilerdir. Aracı yoktur. Mevsimsel ürünler üretilir. İşlenmiş ürün yapan üreticilerin bu iş için kullandıkları Tarım İlçe Müdürlüğü’nden onaylı ayrı üretim yerleri ve üretim izinleri vardır.”⁴⁹

Mevcut üretim kapasitesi koşullarında Şile Belediyesi yetkililerinin ilçede yetişen ürünlerin ilçe dışına taşınması yerine İstanbul’un diğer ilçelerinden tüketicilerin Şile’ye cezbedilmesine yönelik bir yerel kalkınma modeli geliştirdiği anlaşıyor.⁵⁰ Şile Pazarı üreticilerinin pazara yakın mesafeden geliyor olması Şile pazarını üretici açısından kârlı hale getiriyor. Zira, Şile pazarında üreticilerle yapılan görüşmelerde üreticilerin İstanbul’un diğer ilçelerindeki pazarlara gitme konusunda çekinceleri olduğu gözlemlendi. İstanbul’un diğer ilçelerinden Şile pazarına gelen müşterilerin bölgedeki küçük üreticinin sınırlı üretim kapasitesine yetecek bir talep oluşturduğu anlaşıyor.

Ancak her ne kadar mevcut durumda ürünlerin İstanbul’un başka ilçelerine taşınmasına ihtiyaç olmasa da, bu deneyimin giderecek artan bir taleple karşılaşması sonucu üreticilerin üretim kapasitesini arttıracığı öngörülebilir. Nikelim yapılan görüşmelerde, özellikle kârlılığı daha fazla olan mamul mallarına olan talebin artması

durumunda üreticilerin üretim kapasitelerini artırabileceği ve ürünlerini başka pazarlara götürmek için çözümler arayabileceği vurgulanan noktalar arasında. Örneğin, 25 km uzaklıktaki Oruçoğlu Köyünden her Cuma ve Pazar günü Şile’ye gelen kendi ürünlerinden yaptığı sirke, tarhana ve erişte satışı yapan Fatma Çetin İstanbul pazarına gitmek için oluşacak maliyetin fazla olabileceğinden endişe etmekle birlikte, böyle bir olanak belirdiğinde kendisi olmasa da aileden bir yakınına satış yapmaya göndermeye sıcak baktığını ifade etti.

Feriköy Pazarı

2006 yılından beri Cumartesi günleri Şişli Bomonti’de kurulan Feriköy Organik Pazarı ürünlerin aracılar olmadan üreticiden tüketiciye ulaştırılması için önemli bir örnek. “Organik” kavramı yerine “%100 Ekolojik” tanımlamasının kullanıldığı bu pazar 2006 yılında 48 tezgahta 25 üretici ve esnafla kurulmaya başladı.⁵¹ 2018 yılı sonu rakamlarına göre, 307 tezgahta 76 üretici ve esnafla ürünlerini tüketiciye doğrudan ulaştırıyor. Ürünlerin kat ettiği yol açısından bir kısıt bulunmayan bu pazarda Türkiye’nin her bölgesinden gelen 110 marka ve 274 çeşit ürün tüketicilerle buluşuyor.

Türkiye’nin ilk ve en büyük organik pazarı olarak bilinen Feriköy Pazarının işleyişinde Şişli Belediyesi ile Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği işbirliği içinde. Yılda 700 ton civarında ekolojik taze sebze ve meyve satılan bu pazarın, Şişli belediyesinin dışında yaşayan nüfusa da hizmet verdiği söylenebilir. Pazarın sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için 2018 yılından Buğday Derneği ve Şişli Belediyesi arasında bir protokol imzalanarak Belediye ve Buğday Derneği’nin yanı sıra üretici ve müşteri komisyonlarıyla pazarda tüm paydaşların söz sahibi olması amaçlanmıştır. Bu sayede pazar yönetiminde pazarcılar, üreticiler ve tüketicilerin de söz hakkı bulunuyor. Tüketicileri *türetici* olma ya çağıran Buğday Derneği “Türetici Komisyonları”nın örgütlenmesinde asli görev üstlenmiş durumda.

⁴⁹ Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği Başkanı Fatma Denizci ile görüşme. Tarih: 17/11/2019.

⁵⁰ Saha çalışması sırasında Belediye yetkilileri ile yapılan görüşmede, Yeryüzü Pazarı ile semt pazarı arasında kayda değer bir fiyat farkı olmamasına rağmen halkta üretici pazarının pahalı olduğuna ilişkin değişmeyen bir algı olduğunu ve bunun kırılmadığını ifade edildi. Şile Yeryüzü Pazarı ile aynı gün ve hemen yanında kurulan semt pazarı hacim olarak çok daha geniş alana ve ürün çeşidine sahip. Tezgah sahiplerinin hemen tamamı İstanbul’dan gelen pazarıcılardan oluşuyor. Kadıköy toptancı halinden gelen ürünlerle kurulan semt pazarı Şilelilerin gıda ihtiyaçlarını karşılıyor.

⁵¹ <https://www.gercekgundem.com/istanbul/50685/turkiyenin-ilk-organik-pazarı-13-yasında>

Pazarda satılan ürünlerin takibinin yapılması gıda egemenliği ve şeffaflığı açısından önemli bir sorumluluk. Bu sorumluluğu Şişli Belediyesi ve Buğday Derneği birlikte üstlenmiş durumda. Haftalık olarak tutulan veriler (satıcı, üretici, ürün, çeşit, miktar, fiyat) internet veri tabanına aktarılarak, tüketicilerin ulaşımına açık hale getiriliyor. Belediye'nin ve Derneğin gıda güvenliğine dair uygulamalarına ilaveten İl Tarım ve Orman Müdürlüğü bünyesinde denetimler yapılmakta olup, %100 Ekolojik Pazarlara gelen ürüne ait mali belgeler ve miktar bilgileri haftalık olarak Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesindeki kontrol ve sertifika kuruluşlarına bildiriliyor. Sertifika denetimleri arazilerde, depolarda, pazarlama noktalarında düzenli ve baskın denetimler şeklinde yapılarak üreticilerin kullandığı tohum, gübre, zirai mücadele yöntemi, toprağı korumak için yaptığı münavebeye kadar tüm süreç kontrol altında tutuluyor. Her bir üreticinin her ürün için hasat miktarı kayıt altına alınarak, satış miktarları ile karşılaştırmalı analizlerle

stok takibi yapılıyor, ve ürünlerden alınan numuneler düzenli olarak laboratuvarlar testlerine tabi tutuluyor. Analiz sonuçları Buğday Derneği'nin internet sitesinden duyurulduğu gibi, pazar standlarında da tüketicinin bilgisine sunuluyor.

Kasımpaşa Kastamonu Pazarı (Tarihi İnebolu Pazarı) ve Balat Kastamonu Pazarı

İstanbul'un Kasımpaşa ilçesinde ve eş zamanlı olarak Balat'ta Pazar günleri kurulan "Kastamonu Pazarı"na ürünler Kastamonu'nun İnebolu İlçesinden geliyor. Kasımpaşa'da kurulan pazarda toplamda ortalama 30-35, Balat'taki pazarda ise 9-10 tezgah bulunuyor. Cumartesi gününden araçlara yüklenen ürünler sabah 06:00'da kurulan iki pazara getiriliyor. Ürün çeşitliliği tamamen mevsime bağlı olarak değişen ve İnebolu ve bölgesine ait çeşitliliği barındıran pazarın müşterileri arasında hanehalkının haftalık gıda ihtiyacını karşıla-

maya gelen tüketiciler ilaveten oteller ve restoranlar da bulunuyor. Pazarda meyve sebze dışında tereyağ, peynir, ekmek, mantar, yoğurt, dağ ve orman meyveleri ve yemişleri satışa sunuluyor.

İstanbul'a tarihten bir armağan: Tarihi Bostanlar ve kır kent dayanışması girişimi DÜRTÜK⁵²

Yedikule'den Topkapı'ya kadar Kara Surları'nın dış tarafında, surların hendekleri boyunca yapılan bitkisel üretim Theodosius Surları yapıldığı 400'lü yıllardan bu yana sürmekte. Yedikule Suriçinde ise 2013'te belediyenin molozla kaplandığı tarihi İsmail Paşa Bostanları'nın bir devamı olan bostanlar bulunmakta. Mahalle içinde Kilise Bostanı olarak anılan çok eski bir bostan daha bulunuyor. Günümüzde bostanlarda Kastamonu'nun Cide ilçesinden gelmiş bostancılar üretim yapıyor. Bu bostancılar geçmişten kendilerine kadar olan dönemde bostancılık yapmış olanlardan öğrenerek üretimi sürdürüyorlar.

Ancak, 1980'lerden itibaren bostan alanları hızla küçülürken, Yenikapı Metro İstasyonu'nun bulunduğu Langa Bostanları bu süreçte kaybolan bostanlardan biri. İstanbul ve çevresinde yok edilme tehdidi altındaki yerel üretimle dayanışmak için yola çıkan, uygun fiyata nitelikli gıdaya erişim sağlamayı, küçük çiftçinin varoluş koşullarını desteklemeyi ve alternatif bir gıda ekonomisiyle ekoloji mücadelesine aktif destek vermeyi amaç edinen DÜRTÜK (Direnen Üretici Tüketici İnisiyatifi) üyeleriyle bu rapor kapsamında yapılan görüşmede Surdibi'nde üretim yapan aile sayısının 50 civarında olduğu, mevsime uygun şekilde, örtü altı olmadan yapılan tarımsal üretimin İstanbul içinde, tarla kenarlarındaki satış noktalarında, semt pazarlarındaki satışla ve fazla olması durumunda toptancı haline satış yapıldığı aktarıldı. DÜRTÜK üyeleri 2015-2019 yılları arasında haftalık olarak tarladan, üreticiden doğrudan ürünleri satın alıp, Beyoğlu ilçesinde bulunan bir müşterek mekanda inisiyatif üyelerine dağıtımını yaparak kent tarımını destekliyor ve kır-kent dayanışmasını yaratmaya

çalışıyor. Bu yolla bostanların değerine, bostanların yok olma tehlikesine, kent tarımının sürdürülebilir ve kendine yeter bir kent yaratmadaki potansiyeline dikkat çekerek, kentin dayanışmacı gıda mekanlarını üretme yönünde ortak bir çaba geliştirmesini teşvik etmeye çalışıyorlar.

3.4.Mevcut Uygulama Örnekleri Üzerine Değerlendirme

Sürdürülebilirliği, toplumsal yararı ve doğanın haklarını gözetken kentsel gıda uygulamaları aşamalı olarak ve uzun zamana yayılmış şekilde birçok toplumsal aktörün çabasıyla projeler, inisiyatifler veya politikalar aracılığıyla gerçekleştirilmekte. Bu uygulamalar yukarıda değerlendirilen örneklerinin bazılarında görüldüğü gibi yerel yönetimlerin belli bir amaçla uyguladığı politikalar aracılığıyla hayata geçirilirken, bazı örneklerde de görülebileceği gibi (Yavaş Gıda Derneği (Şile Yeryüzü Pazarı) ile işbirliği veya Mezitli Belediyesi'nin Milan Kent Gıda Politikası Anlaşması'nı (*Milan Urban Food Policy Pact* - MUFPP imzalanması) küresel dinamiklerin etkisiyle yerel yönetimlerin yerel sivil toplum girişimleriyle yaptıkları işbirliği sonucu küyerel (küresel-yerel) bir politik tavrı ve eylem niteliği taşımakta.

Türkiye'deki ve İstanbul'daki örneklerin yanında dünyanın birçok kentinde, yerel yönetimler veya sivil girişimler gıda ve tarımla ilişkili konularla ilgili çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar tek başına küresel ölçekte bir dönüşüm yaratacak güce sahip olmasa da tercih edilen yönde atılmış olumlu adımlar olarak yerel yönetimler, kolektif inisiyatifler ve sivil toplum örgütlerinin işbirliğini güçlendirerek, demokratik gıda modelleri ortaya çıkarabilir. Zira, örneklerden de görüldüğü üzere, gıda egemenliğinin kentsel politikalar yoluyla sağlanması kentsel gıda politikaları ve gıda stratejilerini farklı sektörleri ve politika alanlarının kapsayacak biçimde genişletmekle olur.

Tarım ve gıda alanında gıda egemenliğinin tesisi için dünya, Türkiye ve İstanbul örneklerinden derlenerek, öne çıkarılabilecek uygulamalardan bazıları şunlardır:

⁵² Kolektif hakkında daha detaylı bilgi için bkz. <https://durtukolektif.wordpress.com/>

- Kamu satın alma uygulamalarını ekolojik üreticileri destekleyecek modellerle genişletmek;
- Kenti çevreleyen tarihi bostanların kaliteli gıda üretim merkezi olmasını ve yeni istihdam alanları yaratmasını sağlamak yeniden kullanıma açmak;
- Kent çevresinde belediyeye ait arazilerin çiftçi olmaya karar vermiş topraksız gençlere tahsis ederek, onlara istihdam olanağı yaratmak;
- Yeni çiftçilere / çiftçi adaylarına ekolojik tarım prensipleri yönünde toprakta eğitim verilmesi
- Yerel ve çiftçi tohumlarının toprakta korunması, çoğaltılması ve İstanbul çevresi ve çevresindeki çiftçilere ekim için verilmesi
- Kentin içi, çevresi ve çevresini önceleyen ekolojik üretime prensiplerini benimsemiş çiftçi pazarları oluşturmak;
- Çocukların gıda ve tarım yoluyla eğitilmesi yönünden politikalar geliştirmek; bu yönde çalışma yürüten sivil inisiyatifleri desteklemek;

- Üreticiler ve tüketiciler arasında, aracılar ve şeffaf bir ilişkiyi amaçlayan kooperatifleri, veya alışveriş grupları gibi inisiyatifleri desteklemek;
- İstanbul çevresi ve çevresinde üretilen ekolojik gıda ürünlerini İstanbul'daki yiyecek içecek sektöründe tanınması ve kullanılması yönünde desteklemek;
- Yerelde ekolojik yöntemlerle üretilmiş ürünlere dikkat çekmek ve bu ürünleri tanıtmak üzere festivaller düzenlemek, düzenlenmesine önayak olmak ve duyurmak;
- Sivil toplum, akademi, yerel yönetim, çiftçi ve tüketici örgütlerinden oluşan kentin gıda politikası ve yönelimini planlayan "Gıda Konseyi" oluşturmak;
- İstanbul çevresi ve çevresinden İstanbul kent merkezine gelen ekolojik üretilmiş ürünlerin kentteki farklı satış noktalarına ulaşmasından önce toplanması ve uygun koşullarda saklanabilmesi için bir soğuk hava deposu kurulmasının belediyece desteklenmesi.

Bu örnekler arasında öne çıkan, birbirinden farklı yöntemler barındıran kısa tedarik zincirleri yaygınlaşması gıda ve tarımda dönüşüme yönelik olumlu bir adım olmakla birlikte araçların sayısını kısıtlamak olan bu modelin kısıtlılıklarının olduğu da vurgulanmalı. Zira, kısaltılmaya çalışılan tedarik zinciri içinde, üreticinin üretiminin tamamını kendi yerinde satabilecek kadar çok alıcıyla karşılaşamama durumu oldukça muhtemel. Bunun ötesinde, kısa tedarik zinciri içinde olmak isteyen üretici, hem tarlasında çalışmak, hem ürününü işlemek, hem bu işlemlerin gerektirdiği idari sorumlulukları yerine getirmek ve son olarak da üretimini satmak durumunda. Bazı örneklerde karşımıza çıktığı şekilde kendi gereksinimlerine uygun şekilde örgütlenen üreticilerin bu konuda çözümler üretebildikleri görülmekte.

Ayrıca, kısa tedarik ağı son yıllarda her ne kadar gelişmiş de olsa henüz genelleşememiş, yaygınlaşamamış bir yapı olarak karşımıza çıkmakta. Bu nedenle, bir dönüşüm, değişim çabası ve süreci içinde olursa dahi, uzun tedarik zincirlerinin hakim olduğu bu dönemde, bu zincirlerin insana, doğaya ve tüm doğal varlıklara saygılı bir şekilde işlenmesini sağlama sorumluluğu zincir içindeki tüm aktörlerde ve en çok da merkezi ve yerel yönetimlerde bulunmakta. ■

İstanbul İçin Model Önerileri: Üretici Pazarları, Çarşı-Pazar Turizmi ve Kooperatif Satış Dükkanları

Bu bölümde, İstanbul'da üretici-tüketici arasında doğrudan pazarlama esasına dayanan üretici pazarlarının merkezde olduğu ancak farklı alternatiflerinde değerlendirildiği modeller geliştirilecektir. Geliştirilecek alternatiflerin sorunsuz işleyebilmesi için öne çıkan başlıca sorun ve dolayısıyla eylem alanları şöyle belirlenebilir:

- Geliştirilecek alternatif uygulamalara ilişkin ihtiyaç analizinin yapılması;
- Uygulama değişikliklerine ve stratejilere uygun kurumsal ve hukuki altyapının oluşturulması, gerekli değişikliklerin yapılması;
- Kurumsal yapılanmanın sürecin tüm aktörlerini kapsayacak biçimde demokratik olarak gerçekleştirilmesi;
- Üreticilerin ve tüketicilerin örgütlenme kapasitelerinin geliştirilmesi, ve bu yönde gereken destek mekanizmalarının geliştirilmesi;
- Finansman ihtiyacını kamu kaynaklarından katılımcı yollarla karşılanması;
- Tüm işleyişin tedarik sisteminin tüm küçük aktörlerini kapsayacak şekilde tartışılması
- Yurttaşların katılımını sağlayan demokratik, yatay ve siyasi iradenin değişimi sonrasında da işleyişini devam ettirecek mekanizmaların kurulması ve bu mekanizmaların şeffaf, ölçülebilir bir denetlemeye açık biçimde şekillendirilmesi.

Üretici Pazarları

Mevcut hukuki yapı üretici pazarlarının kurulmasına dair herhangi bir engel teşkil etmemekte. Herhangi bir ilçede üretici pazarının kurulması Belediye Meclisi'nin kararına bağlı. Bu karar verilirken Meclis'in dikkate alacağı faktörler üreticilerden ve tüketicilerden gelen

talepler olmalı. Üreticilerin üretim kapasitesi, pazarda satışa sunulacak ürün çeşidi ve miktarı gibi bilgileri içeren talepleri, sürecin başlaması için yeterli bir adım. Bununla birlikte ilçe içindeki sivil toplum örgütlerinin ve tüketicilerin bu yönde oluşturacakları talep veya yapacakları imza kampanyaları, ilçelerde üretici pazarlarının kurulmasının yolunun açılması için önemli bir girişim olabilir.

Pazar yerlerinin seçiminde öne çıkan kriterlerin başında hem üretici hem de tüketici için ulaşım bulunmasıdır. Tüketici açısından park yeri ve toplu taşıma imkanlarının yanı sıra yaya olarak ve bisiklet gibi motorlu araç dışı erişimin kolaylığı da önemlidir. Halihazırda bir alışveriş merkezi olarak tüketici alışkanlıklarının o yönde bulunduğu merkezler üretici pazarlarının kurulması için uygun yerler olacaktır. Bu kriterler dikkate alındığında, Beşiktaş, Taksim ve Kadıköy ilk akla gelen alışveriş merkezleri olarak üretici pazarları için değerlendirilmesi gereken mekanlardır. Kurulacak üretici pazarlarının genel yapısının geleneksel pazarlardan biçim olarak çok farklılaşmaması, yapılandırılmış pazar mekanlarının daha pahalı olacağına ilişkin önyargının kırılması açısından dikkate alınması gereken bir husustur. İstanbul'un her ilçe belediyesinin sınırları içinde bir üretici pazarının kurulması orta ve uzun vade hedefler arasına alınmalıdır.

Bir üretici pazarının kurulma kararının Meclis'ten geçmesi ertesinde oluşturulacak Üretici Pazarı Komisyonu pazarlarının kurulma esasları ve işleyişine ilişkin ortak bir çalışma grubu olarak işlev görebilir. Bu komisyon tüketici kolektiflerinin, üretici birliklerinin ve bu konuda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin belediye birimleriyle birlikte çalışabilmesi için önemlidir. Bu dörtlü yapı bir bakıma üretici pazarna ilişkin bir kolektif

olarak işler. Ayrıca, İstanbul içinde kurulmakta olan ve kurulacak tüm üretici pazarlarının ortak bir koordinasyon ağının olması iletişim sağlanabilmesi ve üretici pazarlarının birbirlerini rakip olarak değil, ortak olarak görebilmesi için gerekli görünmektedir.

Üretici pazarları tohum, gübre ve kimyasal ilaçlar gibi tarımsal girdilerin belediye tarafından düzenlendiği bir hukuki zemine oturtulabilir. Mevcut tarımsal üretimin tarımsal girdiler açısından kontrol edilebilirliğine dair uygulama zaafı dikkat çekicidir.⁵³ Üretici pazarları mevcut sertifika kriterlerinin ötesine geçecek ekolo-

jik üretim için bir çerçeve oluşturmalıdır. Yeni tarımsal üretim kriterleri üreticilerin, tüketicilerin ve ilgili devlet kurumlarının oluşturacağı üretici pazarları komisyonlarında geniş kapsamlı olarak yapılacak toplantılarda bir esasa bağlanmalıdır. Belediyelerin kendi idari bölgeleri içindeki pazarlara yönelik çıkaracakları düzenlemelerle üretici pazarlarının ekolojik üretimi destekleyici yönde uygulanması sağlanabilir.

Yaş meyve sebze için belirlenecek kriterlerin mamul mallar için de geçerli olacak şekilde tanımlanması mümkündür. Üretici pazarlarında yaş meyve sebze ile

⁵³ Rapor kapsamında yürüttüğümüz saha çalışması boyunca üreticilerle yapılan görüşmelerde üreticilerin organik tarıma geçiş için gerekli sertifikasyon süreçlerinin uzunluğu ve masrafların üretimlerini organik üretim yönünde değiştirmelerine engel olduğu ifade edildi. Üstelik tüm bu giderlere rağmen organik sertifikalı ve konvansiyonel tarım ürünleri arasındaki fiyat farkının az oluşu, bu geçişi engelleyen nedenler arasında. Birçok üreticinin organik üretimde uyulması gereken şartları yerine getirmekte güçlük yaşadığı ve organik tarım üretimine son verdiği ayrıca vurgulandı. Ayrıca iyi tarım uygulamalarında da yasal çerçevenin sıklıkla delindiği, devlet denetimlerinin eksik kaldığı vurgulanan şikayetler arasında. Bilindiği gibi, iyi tarım uygulamalarında kimyasal tarım ilaçları ve sentetik gübre üreticilere tarım danışmanlarının kontrolünde, belirli yasal sınırlar dahilinde kullanılıyor. Ancak üreticilerin bu kimyasallara ulaşımının mümkün olduğu dikkate alınırsa ve laboratuvar testlerinin de yaygın biçimde yapılmadığı durumda iyi tarım ve konvansiyonel tarım ayrımının kağıt üzerinde kaldığı ihtimali ciddiye alınmalı.

birlikte sirke, pekmez, tarhana gibi mamul ürünlerin de satılması ürün çeşitliliğinin artırılması, hem üreticilerin kârlılığı hem de tüketicinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir pazar haline gelmesi için önemlidir.

İstanbul için geliştirilecek üretici pazarları ağının uygulanmasında çeşitli sorun alanları dikkat çekmektedir:

- 1) Üreticilerin ürünleriyle birlikte pazarlara ulaşımının sağlanması,
- 2) Satış için gereken işgücünün üretici açısından ek maliyet teşkil etmeyecek şekilde temini,
- 3) Ürünlerin depolanması ve muhafazası

Bu başlıklarla ilgili detaylar ve öneriler şu şekildedir:

1) Üreticilerin haftanın tek bir günü İstanbul'a ürünlerini getirmeleri ve geri dönebilmeleri ancak kısa mesafeler için mümkündür. Şile Yeryüzü Pazarı'nda olduğu gibi 50 km'lik bir mesafe üretici açısından karşılanabilir bir maliyet olarak düşünülse de mesafenin 200 km'ye çıkması tüm projeyi sürdürülebilir olmaktan çıkarabilir. Şekil 8 içeriden dışarıya doğru İstanbul'un 50 km, 100 km, 150 km ve 200 km'lik yarıçapındaki yerleşim yerlerini göstermektedir. 30 metre küp hacme sahip 6 teker orta boy bir kamyon 50 km'de 10 litre mazot yakmaktadır. 2019 Aralık mazot fiyatlarıyla her halkanın üreticiye nakliye maliyeti gidiş-dönüş 130 TL olacaktır. Bunun yanı sıra, bu trafiğin yaratacağı karbon ayak izinin de dikkate alınması şarttır.

Üreticilerin haftanın ard arda günlerinde İstanbul'un birbirine yakın ilçelerinde kurulacak üretici pazarlarına gelmeleri nakliye maliyetini üretici için yarıya düşürecek bir çözüm olabilir. Kadıköy ve Beşiktaş (veya Taksim) gibi iki noktada birbirini takip eden günlerde kurulacak iki üretici pazarı ilk adım olarak uygulamaya konulabilir.

2) Saha çalışması sırasında yaptığımız görüşmelerde üreticilerin dikkat çektiği önemli bir konu üreticinin tarlasını bırakıp ürünlerin tezgah satışını yapamayacağı olmuştur. Bu konu her ne kadar ilk bakışta önemsiz bir detay gibi görünse de, üretici pazarlarının yaşayacağı pratik (ve mali) bir tıkanıklık olacaktır. Bu tıkanık-

lığı açmanın tek yolu, üretici pazarlarında üreticilerin ürünlerini pazarlamasında kendileriyle birlikte çalışacak yeni aktörler tanımlamak olacaktır. Bu konuda tanımlanabilecek aktörler arasında üretici kooperatifleri, sivil toplum örgütleri gönüllüleri ve belediye çalışanları sıralanabilir.

İzmir Kadifekale pazarında olduğu gibi üretici kooperatiflerinin ortaklarının birbirinin ürünlerini satabilmeleri de (ulaşım hem de konaklama maliyetlerinin aşağıya çekilebilmesi için) gerçekçi bir alternatif olarak görünmektedir. Organik pazarlardan farklı olarak yalnızca kooperatif ürünlerinin satılacağı üretici pazarları üreticilerin kooperatifleşmesini motive edecek, böylece üreticilerin karşılaşacakları zorlukları birlikte aşmalarını da mümkün kılacaktır. Halihazırdaki yasal mevzuat üretici birliklerinin pazarda tezgah açmasını kısıtlar niteliktedir. Ancak, belediyelerin çıkaracağı yönetmeliklerle yasal engelleri aşmak çözüm olabilir.

Ürünlerin tezgah satışı için üreticilerin İstanbul'da örgütlü tüketim kooperatifleri ve sivil toplum örgütleriyle birlikte çalışması mümkündür. Böylece, tüketim kooperatifi ortakları ve sivil toplum örgütleriyle üreticiler arasında organik bir ilişki tesis edilmiş olur. New York City çiftçi pazarlarına ürünlerini getiren üreticilere satışta emeği karşılığında saatlik ödeme yapılan gıda gönüllüleri çalışmaktadır. Bu sistem İstanbul üretici pazarlarında da yerleştirilebilirse, üretici aynı gün İstanbul'un iki yakasında tezgah açabilir.

Pazarlama konusunda sivil toplum örgütleriyle birlikte üreticiye destek verebilecek diğer aktör belediyelerdir. İBB ve ilçe belediyelerinin bünyesinde istihdam edilecek bir kadro, üretici pazarlarında satış yapmak üzere görevlendirilebilir. Belediye çalışanları ve sivil toplum örgütleri gönüllüleri ürünlerin pazarlamasında üreticiye destek verebilirlerse, üreticinin ürünlerini İstanbul'a getirmesinin önündeki bu engel aşılmış olur.

Üreticinin kendisi dışında, saatlik/günlük ücretle çalışacak tarım aktivistleri, tüketici kooperatifleri üyeleri veya belediyede kadrolu çalışanların tezgahlarda satışta yer almasının üzerinde düşünülmesi gereken yanı, bu kişilerin üretimden gelmemesi, üretim alanı

Sekil 8: İstanbul için 50, 100, 150, ve 200 KM tedarik zinciri halkaları

ve ürünün özelliğine dair ilk elden bilgili olmaması olacaktır. Bunu aşmanın yolu da bu kişilerin üretimin yapıldığı alan, koşullar, ürünün özelliği, üretimi yapan aile gibi konularda bilgi ve deneyim edinmesini, ve böylece üretimin bir parçası olmasının sağlanması olacaktır. Böylece alışveriş yapan yurttaşın satın aldığı ürünle ilişkisi sadece bir gıda ürünü satın almak değil, öyküsünü bildiği bir yaşamla ilişki ve bağ kurması olacaktır.

3) Ürünlerin depolanması ve muhafazası başta belediye olmak üzere, üretici kooperatifleri ve sivil toplum örgütlerinin koordinasyonu ile çözüme kavuşması mümkündür. Pazar yerlerinde bulunan depoların üreticiler tarafından ücretsiz kullanılmasına izin verilmesi, bu sorunun doğrudan ve üreticiye ek maliyet çıkarmadan çözecektir.

Çarşı-Pazar Turizmi

Üretici pazarlarının semtlere taşınmasına alternatif olacak bir diğer yapı, üretici pazarlarının ürünlerin yetiştirildiği yerlere yakın beldelerde kurulması ve İstanbul ilçe belediyelerin bu pazarlara ücretsiz servis hizmeti vermesi şeklinde de gerçekleştirilebilir. Bu durum mevcut

işleyişe daha yakın olduğundan, üretici pazarlarının İstanbul'un merkez ilçelerine getirilmesinden daha olası olacağı düşünülebilir. İstanbul Umum Bahçıvanlar Sebze, Meyve Müstahsilleri Üretim ve Pazarlama Kooperatifi Başkanı Kasım Cendere ile yapılan görüşmede Çatalca ve Silivri gibi İstanbul'un çeper bölgelerindeki üreticilerin pazara ulaşma sıkıntısı yaşamadığı, İstanbul'dan giden gününbirlik tüketicilerin üretilen kısıtlı miktardaki tüm ürünü satın aldığı ifade edilmiştir. Şile Yeryüzü Pazarı'nda bu rapor için yapılan görüşmelerde benzer bir kaygı paylaşılmıştır. Dolayısıyla bu bölgedeki üreticilerin İstanbul'un ilçelerine gelmek için motivasyonlarının fazla olmayacağı uyarısının dikkate alınması gerekiyor.

"Çarşı-Pazar Turizmi" adı verilebilecek bu alternatifte İzmir Pagos örneğinde olduğu gibi pazarların ailelerin hafta sonu sosyal etkinliği haline gelmesi diğer bir yöntemdir. Pazar yerlerinde düzenlenecek ekmek, salça, tarhana, turşu yapımı gibi atölye çalışmaları, çocuklara yönelik faaliyetler, çiftlik gezileri gibi etkinlikler bu pazarları çekici kılar. Böylece pazar yerleri yaşayan kamusal mekanlara dönüşür. Bu yönde pazar içinde yapılacak toplantılar, atölye çalışmaları tüketicilerin ucuz gıda ile sağlıklı gıdayı birbirinden ayırt edebilmesi konusunda farkındalık yaratır. Çarşı-pazar turizmi üst başlığında otobüsler ve vapurlarla başlayan haftasonu üretici pazar etkinlikleri aynı zamanda İstanbulluların açık havada, doğaya ve insanlara yakınlaşmaları, etkileşim içinde olmaları, kendileri ve çocukları için daha nitelikli zaman geçirmelerine de olanak tanıyacaktır. İBB bu çalışmanın kamuoyuna duyurusunu ve reklamını bu yönden de güçlendirebilir. Ayrıca İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü ile yapılacak bir protokol çerçevesinde, okul öğrencileri ve aileleri için bu pazar yerlerine özel turlar düzenlenebilir.

Yalova Pazar turizmi modelinin uygulanabileceği sahil kenti olarak öne çıkıyor. Kurulacak bu pazar yerine Kocaeli, Sakarya ve Bursa'dan da üreticilerin ürünlerini getirmesi yol maliyetleri azaltacak bir alternatif olabilecektir. Vapur seferlerinin güzergahlarının bu pazarı destekleyici biçimde değiştirilmesi ve **Pazar Vapurları Seferleri** olarak adlandırılması pazar deneyimini çekici kılacak uygulamalardır.

Yalova'ya ek olarak boğaza yakın olan ve üretici pazarlarının kurulma potansiyeli olan mahalleler/ köyler **İskele Önü Pazarları** olarak değerlendirilebilir. Pilot çalışma kapsamında seçilecek yerler için İBB (iskeleleri yoksa uygun iskeleler kurup) haftasonları pazar alışverişi özelinde vapur seferleri düzenleyebilir. İskele meydanlarına kurulacak üretici pazarına vapur yolculuğuyla ulaştırılan İstanbullular bu üretici pazarlarından alışveriş yapabilirler. **Pazar Vapur Seferleri** yolculuğun özendirici daha olması için vapurlarda müzik dinletileri gerçekleştirilebilir. Başarı uygulamaların bu bölgelerde tarımsal üretimin devam etmesi ve yaygınlaşmasına katkı sağlayacağı açıktır.

Kooperatif Satış Noktaları

Tüm gıda tedarik sistemini ele geçirme eğilimi gösteren indirimli süpermarketlerle rekabet edebilecek satış noktaları İstanbul'un tedarik sistemine eklenmesi gereken bir alternatiftir. Her türlü kooperatif ürünlerinin doğrudan tüketiciye satıldığı ürün skalası geniş dükkanlar üretici ile tüketicinin bir araya geldiği mekanlar olarak düşünülebilir. Bu dükkanlara ürün tedarik eden kooperatifler yalnızca edilgen birer tedarikçi olmaktan çıkarılabilir ve kurulacak bu işletmelerin yasal ortağı

ve pay sahibi olarak konumlandırılabilirler. Kooperatif Satış Noktaları'na ürün tedarik eden ve işletmede pay sahibi olan kooperatiflerin temsilcileri, bu işletmelerin kolektif yönetiminde de yer alır, karar ve uygulama süreçlerinde sorumluluk ve rol üstlenirler. Kooperatif satış noktaları çevresindeki belediye otoparklarının bu dükkanların müşterileri için ayrılacak bölümün olması ve koop satış noktasından yapılacak belirli bir tutarda alışveriş karşılığında araç parkının ücretsiz olması, tüketicilerde alışveriş motivasyonu yaratacaktır.

Yukarıdaki tüm model önerilerinde sosyal medya kullanımı önemlidir üretici pazarları ve kooperatif satış merkezlerinin facebook ve twitter gibi sosyal medya hesaplarının aktif olarak kullanılması bu modellere olan ilgili arttıracak ve bir kolektif oluşumunu destekleyecektir. Pazarlarda ve satış merkezlerinde yapılacak olan etkinliklerin sosyal medya hesaplarından paylaşılması. İletişim masalarında pazara veya koop satış merkezine gelen tüketicilerin iletişim bilgilerinin alınarak bir kolektif ağ kurulması sağlanması önemlidir. Hatta pazar ve tanzim satış merkezi içinde yapılacak "check-in" karşılığında hal kazanılan ödül çekilişleri pazarda ve kooperatif satış merkezinde yapılacak alışverişi eğlenceli hale getirecek uygulamalar olarak düşünülebilir. ■

Sonuç

Aracıların ve büyük aktörlerin başta fiyat olmak üzere üretime dair tüm faktörleri belirlediği sistem üreticiyi yabancılaştırmakta, tüketiciyi ise tüm üretim sürecinden tamamen izole etmekte. Gıdayı bir ticari meta haline getiren pazarlama anlayışı üreticiyi kamu sağlığına dair ahlaki sorumluluklarını idrak edemez hale getirmiş durumda. Kârlılık güdüsünün tek motivasyon olduğu pazarlama biçimi sisteminde kamu sağlığı yalnızca hukuki zorunluluklarla sağlanmakta. Sebepleri muhtelif olsa da mevcut gıda sisteminin İstanbul halk sağlığına olumsuz etkileri olduğuna dair ipuçları mevcuttur. Örneğin, İstanbul nüfusunun yüzde 10.8'inin obez olduğu, 8-18 yaş arası nüfusun yüzde 24.6'sının hafif şişman kategorisinde olduğu raporlanmış durumda (THSK, Türkiye Sağlık Beslenme ve Hareketli Yaşam Programı 2013-2017).

Gıdanın üreticisiyle tüketicisini bir araya getiren modellerin en temel etkisi gıda rejiminin demokratikleşmesi. Küresel gıda rejiminin ve gıda tedarik zincirlerinin en dezavantajlı hale getirdiği zincirin ilk ve son halkalarını birleştirmek gıda güvenliği, gıda güvencesi ve egemenliği açısından önemli kazanımlar elde edilmesine imkan vermekte. Üreticiden tüketiciye doğrudan pazarlama yöntemlerinin yaygınlaşmasının üreticiye, tüketiciye ve genel olarak toplumsal kalkınmaya olumlu etkileri olacağı muhakkak. Bu yöntemlerin, özellikle küçük ve orta ölçekli üreticilerin ürünlerini pazarlamaları için en kârlı alternatif olduğu örneklerle açık olarak görülmekte. Bunun ötesinde bu yöntemlerle daha iyi gelir elde edilmesinin tarımsal ekonomiyi canlandıran etkisi olacağı da aşikar. Tüketici açısından en önemli etkisi yerel gıda güvencesi ve güvenliği sağlanması olacaktır. Tüketicinin gıdaların üretim koşullarına dair bilgiye doğrudan erişebildiği bu temas toplumsal ilişki-

lerin yatay ve demokratik dönüşümüne de katkı sağlar. Üretici ve tüketicinin *karşı karşıya değil, yan yana ve bir araya* geldiği anlar yeni toplumsal ilişkiler yoğunlaşarak kolektiflik anlayışını geliştirir. Ortak akıl ve ortak çıkarların farkındalığını sağlar. Yerel gıda sistemlerinin üretilmesi gıda tedarikinin karbon salımını da azaltarak olumsuz çevresel etkileri en aza indirecektir. Üretici pazarları gibi üretici-tüketici arasındaki doğrudan pazarlama yöntemleri şehirlerin tüm gıda ihtiyaçlarını karşılayamasa da, yerel talebin bir bölümünü karşılayan ve kırsal yerel kalkınmayı destekleyen önemli bir alternatif olacaktır (Abel vd., 1999).

Üretici pazarlarının tüm gıda sistemi için kadının rolüne, konumuna ve istihdamına katkısı özel bir vurguyu gerektirmekte. Toptancı hali içindeki komisyoncu ve tüccarlar ve semt pazarlarının pazarcı esnafının oluşturduğu hakim durum erkek egemen toplumsal yapı içinde şekillenmiş durumda. Bu çalışma boyunca Türkiye'nin farklı kentlerinde gıda tedarikinin farklı aşamalarında konumlanmış çeşitli aktörlerle yapılan görüşmeler, saha çalışması sırasında yapılan gözlemler göstermektedir ki, Türkiye'de erkek egemen bir gıda rejimi hakim. Bu çalışma için iletişime geçtiğimiz -üretici pazarlarına ilişkin görüşmeler hariç- tüm aktörlerin istisnasız erkek olması da bu analizin açık bir göstergesi. Üretici pazarlarının yaygınlaşmasıyla tüm gıda sisteminde kadınların rolünü ve konumunun güçleneceği, üretici pazarlarından başlayarak gıda tedarikinin diğer anlarını da eşitlikçi ve özgürlükçü bir yönde dönüştüreceği açıkça görülmekte.

Tüm bu olumlu etkilerine rağmen geliştirilen modellerin sürdürülebilir uygulamasına dair çeşitli sorunlar ve tıkanıklıklarla karşılaşılacağı beklenebilir. Mevcut gıda tedarik sistemindeki yerleşik aktörlerin çıkarlarına ters

düşecek değişikliklerin yapılması farklı direnç mekanizmaları tetikleyecektir. Gıda piyasasının rekabet yapısı üreticileri, diğer araçlarla karşı karşıya getirecektir. Öne sürülen alternatiflerin hemen tamamında belediyelerin çeşitli destek sistemlerin geliştirmeleri de önerilmekte. Yukarıda sözü edilen aracı aktörlerin ve onların temsil edildiği örgütlerin bu desteklerin piyasaya rekabetine uygun olmadığı gerekçesiyle muhalefet edecekleri beklenebilir. Zira, yapılan saha çalışmaları sırasında mevcut tedarik sisteminin temel aktörlerinden olan hal komisyoncuları, tüccarlar, ve pazarcılar üreticinin doğrudan tüketiciye pazarlama yapacağı alternatiflerin uygulanamayacağı yönünde görüş beyan etmişlerdi.⁵⁴ Pazarcı esnafı ve üreticilerin bu sistemde birbiri ile rekabet içinde olan değil, süpermarket zincirleri karşısında işbirliği içinde olması gereken aktörler olduğu farkındalığının geliştirilmesi önem taşımakta. Bu amaçla yapılacak bilgilendirme toplantıları bu sorunların aşılması için gerekli olacaktır.

Küresel gıda tedarik zincirlerindeki oligopolleşme ve monopolleşme eğilimlerinin yerel yansımaları tedarik zincirinin halkalarının giderek daha fazla özelleştirilmesi olmaktadır. Toptancı hallerinin ve semt pazarlarının belediyelerin kontrolünden çıkarılarak özel şirketlerin işletilmesine verilmesi yukarıda tartışılan alternatif önerilerinin uygulanmasının önündeki en büyük engel olacaktır. Dolayısıyla, büyükşehir ve ilçe belediyelerin semt pazarlarının düzenlemesinde ve kontrolünden sorumlu kamu kuruluşları olarak kalması merkezi bir öneme sahip. Toptancı hallerinin ve/veya pazar yerlerinin özelleştirilmesinin gıda rejimine ilişkin olumsuz etkileri olacağını öngörmek hiç zor değil. Böyle bir durumda, haldeki komisyoncu yazıhanesinin, pazar yerlerindeki işgaliye bedellerinin küçük üreticilerin karşılayamayacağı düzeye ulaşması oldukça muhtemel. Üstelik, tezgah fiyatlarındaki artışın satış fiyatlarına yansarak gıda fiyatlarında enflasyona sebep olacağını söylemek fazladan karamsarlık olmayacak.

Küçük üreticiliğin desteklenmesi, gençlerin kırdaki üretimi devam etmeyi veya kırdaki gıda üretmeye başlamayı seçmesi, böylece ekolojik tarımın sürdürülebilirliğinin sağlanması yalnızca yerel üreticilere yönelik bir pazar sağlamak ile sağlanabilecek bir durum değildir. Zira, tüm bu modeller Türkiye’de uygulanmakta olan tarım politikaları bağlamında değerlendirilmelidir. Dolayısıyla bu somut alternatiflerin etkinliği ancak makro tarım politikalarında yapılacak dönüşümlerle mümkün olacaktır.

Bir başka deyişle, tarım ve gıda sisteminde bir dönüşüm, ancak gıda demokrasisi ve gıda egemenliğinin gerçekleşmesi yönünde makro bir hedefin konulması küçük ölçekli üreticinin desteklenmesi ve mümkün olduğunca geniş bir bakış açısı ile birçok toplumsal aktörün sürece dahil edilmesi ve ilgili diğer politikaların paralel olarak toplumsal katılımçılık mekanizmaları da dahil edilerek dönüştürülmesiyle mümkün olur. ■

⁵⁴ Düzce Sebzeçiler ve Balıkçılar Odası Başkanı Mustafa Sarı’nın tanzim satış dükkanlarına dair yaptığı açıklamada “Tanzim cadırlarındaki düşüşün nedeni ise oradaki ürünlerin bir kısmını devlet karşılıyor. Üreticiden aldığı gibi satmıyorlar yani. Üretici de mahsül pahalı. Birde buralarda çalışanlar belediyelerin çalışanları. Nakliyeye para vermiyor. İşçiye para vermiyor. Tezgah parası vermiyor. Tamamını devlet karşılıyor. Bunun içinde daha hesaplı” derken, aslında temsil ettiği Pazarcı esnafının çıkarları ile tanzim satış gibi kamu kurumlarının doğrudan dahil olarak fiyatların aşağıya çekildiği bu tür düzenlemelerde ters düşüşüne ilişkin ipucu veriyor. <http://duzcetakip.com/haber-duzce-de-tanzim-cadirina-ihhtiyac-yok-13439.html>

Kaynakça

Abel, J., Thomson, J., ve Maretzki, A. (1999) Extension's Role with Farmers' Markets: Working with Farmers, Consumers and Communities, *Journal of Extension* 37 (5): 150-165.

Akten, S. (2013) Pazarlar AVM'ye Döner, Milliyet (b.d.) <http://www.istanbulpazarcilarodasi.com/icerik/yazili-basin/pazarlar-avm-ye-doner/48> Erişim Tarihi: 18/12/2019.

Altürk, B., Konukçu, F. ve Albut, S. (2019) "Trakya Bölgesi Arazi Kullanım/Arazi Örtüsünün ve Tarım Arazilerinin Mevcut Yapısı" Altürk, B., Konukçu, F. ve Albut, S. (der.) *Trakya Bölgesinde İklim Değişikliğinin Etkileri ve Uyum Stratejileri* içinde, Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi: 61-72.

Arcı, F (2019) Üretici, Tüketici ve Sürdürülebilirliği Açısından Üretici Pazarları Değerlendirmesi: Yalova Köylü Üretici Pazarı, *Türk Coğrafya Dergisi* 72: 35-44.

Aslan, B ve Demir, Y. (2016) Organik Tarım Türkiye'yi Besler, *Toplum ve Bilim* 138/139: 155-182.

Aydın Can, B ve Engindeniz, S. (2018) Tarım Ürünlerinin Pazarlanmasında Toptancı Hallerinin Rolü: Kocaeli Merkez İlçe Toptancı Hali Örneği, *Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi* 32 (3): 266-273.

Bağımsız Sosyal Bilimciler (2015) *AKP'li Yıllarda Emeğin Durumu*, İstanbul: Yordam Kitap.

Biter, K. (2019) İki Pazar Arasında 14 Liralık Şaşkırtan Fark, *Yeni Şafak* 26/02/2019 <https://www.yenisafak.com/ekonomi/iki-pazar-arasinda-14-liralik-sasirtan-fark-3448537> Erişim Tarihi: 18/12/2019.

"Bursa Nilüfer'de Gerçek Bir Köylü Pazarı" İlk Sayfa 03/12/2018 <http://www.gazeteilksayfa.com/bursa-niluferde-gercek-bir-koylu-pazari-disaridan-un-run-yok-41268h.htm> Erişim Tarihi: 21/12/2019.

"Bursa'da Aracısız ve Komisjonsuz "Köylü Pazarı"" Habertürk 25/02/2019 <https://www.haberturk.com/bursa-da-aracisiz-ve-komisjonsuz-koylu-pazari-2384947-ekonomi> Erişim Tarihi: 21/12/2019.

Değirmenci, S. (2019) Kamu Politikalarında Yurttaşın Sözü Projesi İstanbul Havza Araştırma Raporu, Yurttaşlık Derneği.

Düzce İl Müdürlüğü (2017) Faaliyet Raporu 2017 https://duzce.tarimorman.gov.tr/Belgeler/PLANVERAPOR/duzce_faaliyet_raporu-2017.pdf Erişim Tarihi: 12/01/2020.

"Gıda Perakendesinde Taşlar Yerinden Oynuyor" *Gıda Hattı* 29/11/2019 <https://www.gidahatti.com/gida-perakendesinde-taslar-yerinden-oyunuyor-160019> Erişim Tarihi 29/11/2019.

GrowNYC (2018) Annual Report, https://issuu.com/grownyc/docs/grownyc_2018ar-m8-pa-

ges?e=15344747/33202932 Erişim Tarihi: 21/12/2019.

Hurma H. (2019) "Trakya Bölgesinin Tarımsal Yapısının Mevcut Durumu," Altürk, B., Konukçu, F. ve Albut, S. (der.) *Trakya Bölgesinde İklim Değişikliğinin Etkileri ve Uyum Stratejileri* içinde, Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi: 46-60.

Ilgar, R (2017) Çanakkale İlinde Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım, *Doğu Coğrafya Dergisi* 22(37): 159-178.

İnançlı, S., Faydalı, F., ve Acar S. (2017) *Sakarya'nın Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Ürünleri Sektörü Raporu*. Sakarya Ticaret Borsası. https://www.stb.org.tr/Resimler/Buyuk/files/892017_SAKARYA%20TARIM%20RAPORU.pdf Erişim tarihi: 13/12/2019.

Kantarci, D. (2019). Sunum: "Kanal İstanbul Çalıştay: Çevresel Boyut; Tarım, İklim ve Ekoloji", 10/01/2020.

Kocaeli Tarım Orman İl Müdürlüğü (2018) Kocaeli Tarım İstatistikleri, <https://kocaeli.tarimorman.gov.tr/Lists/KutuMenu/Attachments/2/Kocaeli%20Tar%c4%b1m%20%c4%b0statisti%c4%9fi.pdf> Erişim Tarihi: 12/01/2020.

Kocaeli Valiliği (2018) Kocaeli Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2018 Yılı Faaliyet Raporu, https://kocaeli.tarimorman.gov.tr/Belgeler/pdf_dosyalar/_/2018%20YILI%20FAALİYET%20RAPORU.pdf Erişim Tarihi: 12/01/2020.

Kornfeld, D. (2013) "Bringing Good Food In: A History of

New York City's Greenmarket Program," *Journal of Urban History* XX(X): 1-12.

"Kültürpark Üretici Pazarı Açıldı" Birgün 06/11/2019, <https://www.birgun.net/haber/kulturpark-uretici-pazari-acildi-275380> Erişim Tarihi: 21/12/2019.

Semerci, A (2018) Çanakkale İlinde Tarım Sektörünün Genel Yapısı, *ADÜ Ziraat Dergisi* 16 (1): 113-121.

Sustainable Food Cities: Cardiff hailed for radical change in fish policies (2015) Guardian 03/16/2015 <https://www.theguardian.com/cities/2015/mar/16/cardiff-worlds-first-sustainable-fish-city> Erişim Tarihi: 20/12/2019.

Süzer, S. (b.d.) Trakya Koşullarında Sürdürülebilir Tarımın Toprak Verimliliği ve Ekosistemin Korunmasına Etkisi, Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/ttae/Sayfalar/Detay.aspx?-Sayfald=86> Erişim tarihi: 16/12/2019.

Tezcan, H. Ç. (2019) Marmaris'te Yerel Tohum Temiz Gıda Üretici Pazarı 2 Yaşında, *Haber 48* 24/12/2019. Erişim tarihi: 12/01/2020.

TOB, (2017) Tarım ve Orman Bakanlığı, İstanbul İli Tarımsal Yatırım Rehberi, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/istanbul.pdf Erişim tarihi: 22/12/2019.

TOB, (2018) Tarım ve Orman Bakanlığı, Organik Tarımsal Üretim Verileri, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler> Erişim tarihi: 22/12/2019.

Temürcü, C (2013) Gerçek Gıda Ucuz Olabilir mi? *Yeşil Gazete* 10/07/2013 <https://yesilgazete.org/blog/2013/07/10/gercek-gida-ucuz-olabilir-mi-ceyhan-temurcu/> Erişim Tarihi: 14/12/2019.

TÜİK (2019a) Nüfus ve Demografi, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 Erişim Tarihi: 4/10/2019

TÜİK (2019b) Bitkisel Ürün Denge Tabloları, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=104&locale=tr> Erişim tarihi: 4/10/2019.

TÜİK (2019c) Bitkisel Üretim İstatistikleri, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001 Erişim tarihi: 4/10/2019.

TÜİK (2019d) Bölgesel İstatistikler, Ulusal Hesaplar, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/anaSayfa.do> Erişim tarihi: 4/10/2019.

TÜİK (2019e) İşgücü İstatistikleri, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 Erişim Tarihi: 4/10/2019.

TÜİK (2019f) Bölgesel İstatistikler, Tarım, Alan Kullanımı, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/anaSayfa.do> Erişim tarihi: 4/10/2019.

TÜİK (2019g) Bölgesel İstatistikler, Tarım, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/anaSayfa.do> Erişim tarihi: 4/10/2019.

TÜİK (2019h) Hayvancılık İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002 Erişim tarihi: 4/10/2019.

Yerküre (Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi) (2019) *Türkiye'nin Tarım ve Gıda Sistemi İstanbul'un Gıda Tedarik Zinciri: Eğilimler, Sorunlar ve Alternatifler*, Greenpeace Akdeniz, <https://storage.googleapis.com/planet4-turkey-stateless/2019/11/e641d246-tu%CC%88rkiye-nin-g%C4%B1da-ve-tar%C4%B1m-sistemi-rapor.pdf> Erişim tarihi: 16 Ocak 2020.

Yıldırım, A. E (2019) Ekrem İmamoğlu İstanbul'da Tarım ve Gıda için Ne Yapabilir? Tarım Dünyası 26/07/2019. <https://www.tarimdunyasi.net/2019/06/26/ekrem-imaoglu-istanbulda-tarim-ve-gida-icin-ne-yapabilir/> Erişim Tarihi: 21/12/2019.

Yüzüncüyıl, K (2019) "Sakarya'da Organik Dayanışma: SAKÜDA" *Sivil Sayfalar* 02/04/2019. Sakaryada-organik-dayanisma-sakuda Erişim Tarihi: 21/12/2019.

GREENPEACE

Greenpeace çevreyi korumak ve barışı desteklemek için faaliyet gösteren bağımsız küresel bir organizasyondur.

Bağımsızlığını korumak için Greenpeace hiçbir hükümet veya şirketten bağış kabul etmez. Greenpeace 1971’de gönüllüler ve gazetecilerle dolu küçük bir tekneyle, Amerika’nın yeraltı nükleer test yaptığı yer olan Alaska’nın kuzeyindeki Amchitka adasına doğru yelken açtığı günden beri çevre sorunlarına karşı kampanyalar yürütüyor. “Tanıklık etme” ve “şiddetsiz eylem” geleneği ve gemileri hâlâ Greenpeace kampanyalarının vazgeçilmezidir.

Greenpeace Akdeniz

Teşvikiye Mah. Şakayık Sok. No:40/7

Nişantaşı/İstanbul

Tel: 0212 292 76 19/20

www.greenpeace.org/turkey/

bilgi.tr@greenpeace.org